



magazin istoric

ANUL XVIII Nr. 9 (210) SEPTEMBRIE 1984





magazin istoric

Revistă de cultură
istorică

Anul XVIII

Nr. 9 (210)

septembrie 1984

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CANDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ȘTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DIMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFANESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

SUMAR

Istoricele opțiuni ale revoluției române din august 1944: <i>Cristian Popișteanu</i>	2
Înaltă afirmare a solidarității naționale: <i>Gh. Platon</i>	4
Septembrie 1984 — importante reuniuni internaționale ale istoricilor în capitala României: <i>Ilie Ceaușescu</i>	6
200 ani de la cea dintâi revoluție românească a epocii moderne: <i>Ștefan Pascu, Mihai Cerghedeian, Nicolae Densușianu</i>	8
Bucureștii 1459-1984. Trepte în istorie: <i>Panaît I. Panaît, Petre Dache, Mioara Turcu</i>	17
Pe urmele unei localități antice dispărute — Tema: <i>Constantin Răileanu</i>	24
Septembrie 1939. „Enigma“ trece prin România: <i>Eugen Preda</i>	26
Amintiri contemporane: <i>V.A. Urechidă</i>	33
Paris, 1636. Hugo Grotius transmite despre țările române: <i>Valentin Al. Georgescu</i>	42
Litoralul — veacuri de istorie: <i>Adrian Rădulescu</i>	56

• Bulgaria, septembrie 1944. Șapte zile ale insurecției: *Crișan Iliescu...* 37 • La Halhin-Gol, acum 45 ani... 45 • De Gaulle-Churchill: un duel secret... 47 • O vizită la general: *Mircea Bălănescu...* 48 • 1942. Arde Pacificul (III): *Gordon W. Prange* ... 51 • Sigmaringen — ultimul cuib al colaboraționiștilor francezi: *Henry Rouso* ... 58 • Cărți sosite la redacție... 23 • Poșta Magazin istoric ... 63

COPERTELE NOASTRE

④ La 1 septembrie s-au împlinit 45 ani de la declanșarea celui de-al doilea război mondial de către Germania hitleristă, prin atacarea Poloniei. În acele grele momente, poporul nostru a acordat un mare ajutor acestei țări, printre altele găzduindu-i temporar și valori naționale inestimabile, între care o parte a tezaurului artistic din muzeul de la Castelul Wawel din Cracovia — reședința monarhilor polonezi în secolele XIV-XVI — care adăpostește în prezent colecțiile naționale de artă din Wawel (Imaginea de jos). Citeva dintre piesele unice: tapiserie cu stemele unor familii nobiliare poloneze realizată în jurul anului 1730 (sus); stema Poloniei medievale (detaliu dintr-o tapiserie lucrată la Bruxelles, la mijlocul sec. XVI); sabie cu mâner din aur, datînd din ultimul sfert al sec. XIII. Pe lama de oțel a fost aplicat vulturul din stema primei dinastii poloneze a Piaștilor, confecționat din argint emailat. Începînd cu anul 1320, sabia a ajuns un simbol, ea fiind folosită în ceremonialul de încoronare a regilor Poloniei (Septembrie 1939. „Enigma“ trece prin România, p. 26)

② Din antichitate și pînă în zilele noastre, Constanța a constituit cel mai important centru al litoralului românesc „poartă” a țării la Marea Neagră și, totodată, un renumit punct de atracție pentru vizitatorii din țară și străinătate. Ipoteza pitorească a portului l-a inspirat și pictorul Theodor Aman acest tablou, realizat în 1880 (Litoralul — veacuri de istorie, p. 56)

③ O imagine din Țările de Jos, așa cum a fost surprinsă într-un tablou de pictorul flamand W. van Haecht (1593-1637); protipendă vremii: înconjurată de fastul și strălucirea artei. Tabloul păstrează și copia, miniaturală, a picturii lui Jan van Eyck Bala unei femei, una dintre primele capodopere flamande, operă pierdută și a cărei amintire este evocată doar prin penelul lui van Haecht (Paris, 1636. Hugo Grotius transmite despre țările române, p. 42)



②

③

Dacă, prin abstract, lumea s-ar putea întoarce înapoi cu 40 de ani și ar trebui să ne alegem din nou calea de dezvoltare, am alege fără nici o rezervă tot calea socialismului, am merge cu toată hotărârea pe același drum pe care l-am străbătut în ultimii 40 de ani.

NICOLAE CEAUȘESCU

ISTORICELE OPȚIUNI ALE REVOLUȚIEI ROMÂNE DIN AUGUST 1944

O Românie liberă, unită și independentă, țelul lui Bălcescu, visarea mult iubită a voievozilor noștri viteji și înțelepți, gândul înalt al revoluționarilor noștri de la începuturile mișcării muncitorești și socialiste au devenit astăzi realitate. România socialistă, stat liber, unitar, independent și suveran, întrușipează istoricește realitatea temeinic constituită a celor mai avântate aspirații și dreptate năzuințe de dreptate socială și națională a tuturor înaintașilor noștri.

Ascultînd cuvîntarea președintelui Nicolae Ceaușescu la Sesiunea solemnă comună, din 22 august 1984, a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naționale și Consiliului Național al Frontului Democrației și Unității Socialiste, am avut în față grandiosul tablou al devenirii istorice a României contemporane. „În cei 40 de ani de la revoluția din august 1944 — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu — România a parcurs mai multe etape istorice de dezvoltare. Trecerea de la societatea burgheză-moșierească la societatea socialistă multilateral dezvoltată presupune o lungă perioadă istorică, pe care însă, sub conducerea Partidului Comunist Român, poporul nostru a parcurs-o în numai 40 de ani.

Se poate afirma, fără teama de a greși, că în îndelungata sa istorie de peste 2.000 de ani, în care poporul nostru a parcurs multe etape grele și importante, epoca acestor 40 de ani este cea mai măreață și înfloritoare din

întreaga dezvoltare istorico-socială a poporului român”.

Acesta este un mare adevăr istoric al zilelor noastre. România, noua și eterna Românie se prezintă astăzi ca o țară industrial-agrară cu o industrie modernă, puternică și cu o agricultură socialistă, modernă, în plină dezvoltare.

În magistrala sa expunere, conducătorul partidului și statului nostru a demonstrat că toate aceste realizări, fără precedent, au fost cu puțință doar în condițiile în care masele s-au simțit libere cu adevărat, și-au croit istoria sub conducerea partidului comunist, așa cum au vrut, fiind stăpîne pe destinele lor.

„Într-o perioadă scurtă, a reliefat președintele Nicolae Ceaușescu, România s-a transformat din temelii, devenind o țară socialistă modernă. Asemeni lui Făt-Frumos din poveste care — după cum se spune — creștea într-o lună cît alții într-un an, țara noastră crește astăzi, din punct de vedere al producției industriale, în numai trei zile și jumătate cît creștea în 1945 într-un an, iar din punct de vedere al venitului național, realizează în prezent, în doar 12 zile o creștere egală cu întregul venit național din anul 1945. Iată, în fapte, în realități, forța unui popor stăpîn pe destinele sale, forța Partidului nostru Comunist! Iată ceea ce reprezintă socialismul pentru un popor liber!”



23 August 1984. Tovarșul Nicolae Ceaușescu și tovarșa Elena Ceaușescu în tribuna oficială, la marea demonstrație a oamenilor muncii și paradă militară din București, care au avut loc cu prilejul celui de a 40-a aniversări a Revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă

Entuziasmul cu care participanții la Sesiunea solemnă au primit aceste cuvinte este împărtășit de toți oamenii muncii, fără nici o deosebire de naționalitate, care trăiesc și creează într-o patrie comună. „Aceste realizări, arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu, au fost posibile numai în condițiile construcției socialiste, care asigură înfăptuirea celor mai nobile idealuri de dreptate socială și națională, a celei mai umane societăți din lume! Pentru realizarea dezvoltării economico-sociale și făurirea socialismului, a trebuit să depunem eforturi uriașe, să facem mari sacrificii, materiale și umane. Așa cum am menționat și altă dată, nimic nu a căzut din cer! Nimic nu am primit pe de gratis! Totul este muncă, rodul muncii poporului nostru, al eforturilor sale eroice!”

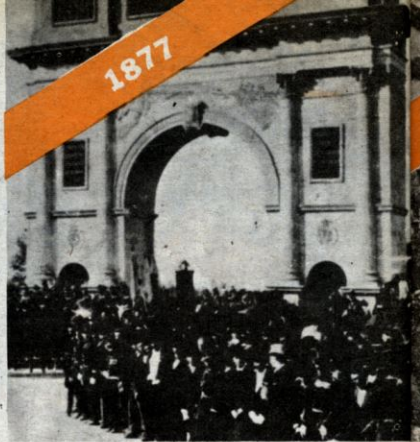
Marile opțiuni ale revoluției române din august 1944, marele efort făcut de întreaga națiune în cele patru decenii stau la baza tuturor realizărilor României socialiste. Nu putem, ca istorici, să nu ne punem întrebarea ce alternativă ar fi avut România fără o asemenea încordare de forțe? Răspunsul este simplu și categoric: țara noastră ar fi continuat să rămână o țară slab dezvoltată.

Asumându-și răspunderea istorică a conducerii destinului românesc, partidul nostru comunist dă vieții poporului o măreață perspectivă. Așa cum, în urmă cu mai bine de un secol, socialiștii proclamau „Voim Dacia așa cum ea fu”, cum la 1918 socialiștii decla-

rau „România nouă de astăzi trebuie să devie România socialistă de mâine”, iar comuniștii ce înfăptuiau Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă afirmă: „Pentru ca să existe România socialistă, trebuie să existe poporul român”, acum, la 40 ani de la eliberare, secretarul general al partidului, președintele republicii, cel mai iubit fiu al națiunii române, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a înfățișat, cu gândirea sa clarvăzătoare, poporului nostru orizontul anului 2000: „Se poate afirma că, în anul 2000 România va fi o țară socialistă multilateral dezvoltată, atât din punct de vedere al industriei, agriculturii, învățămîntului, științei și culturii, cît și al nivelului general de viață și de civilizație al poporului. Pe această bază se vor crea condițiile materiale necesare care vor asigura trecerea la înfăptuirea și la manifestarea tot mai largă, în societatea noastră, a principiilor comuniste de repartitie, de muncă și de viață, în toate domeniile de activitate”.

Totodată, șeful partidului și statului nostru a definit locul istoric al apropiatului Congres al partidului, „care va elabora planul de dezvoltare economico-socială în cincinalul 1986-1990 și va trasa direcțiile principale ale dezvoltării României pînă în anii 2000. Obiectivul fundamental al planului cincinal 1986-

(Continuare în p. 25)



În întreaga istorie zbuciumată a luptei poporului român împotriva dominației străine, pentru eliberare socială și națională, unirea forțelor progresiste naționale a reprezentat factorul determinant al victoriilor dobândite.

NICOLAE CEAUȘESCU

ÎNALTĂ AFIRMARE A SOLIDARITĂȚII NAȚIONALE

Prof. univ. dr. GH. PLATON

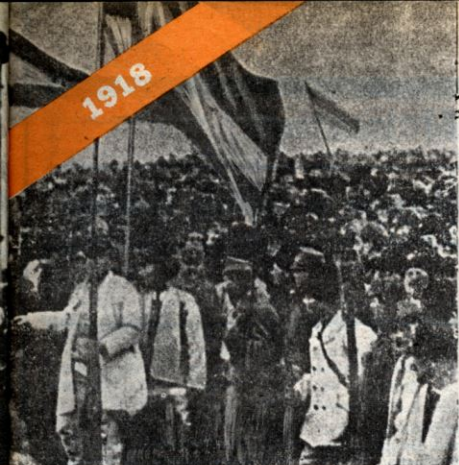
„Pentru popoare sînt bune și durabile doar faptele care se împlinesc pe pămîntul și prin sentimentul național”, scria publicistul francez Saint Marc-Girardin, în urmă cu 125 ani, salutînd realizarea Unirii de la 24 ianuarie 1859, împlinirea unui vis secular al românilor. Constatarea publicistului francez își dovedește viabilitatea și pentru alte mărețe acte împlinite de poporul român de-a lungul istoriei sale, inclusiv cele din aceste cinci pătrare de veac cîte au trecut de la Unirea din 1859.

Această unanimitate națională s-a aflat și la temelile actului istoric de la a cărui îm-

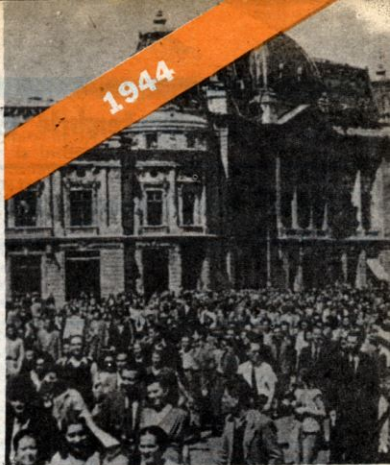
plinire sărbătorim în acest an patru decenii.

Cine parcurge filele istoriei, cu scopul de a reconstitui evenimentele și a înțelege spiritul epocii, nu poate să nu rămînă impresionat de unanimitatea cu care națiunea română a răspuns la chemarea momentului. În primul rînd, unitatea forțelor patriotice, realizată pe platforma comună a salvării naționale, a reprezentat finalizarea unei îndelungate și eroice mișcări anterioare de rezistență, în organizarea căreia un rol atît de important a revenit Partidului Comunist Român. Acțiunea a început prin arestarea și neutralizarea numai

1918



1944



a lui I. Antonescu și a citorva miniștri; aparatul de stat existent a continuat să execute, imediat, dispozițiile noului guvern. Acțiunea armată a fost îndreptată, *în exclusivitate*, împotriva trupelor hitleriste. Armata română, *în totalitate*, fără cea mai mică defecțiune, s-a situat alături de forțele patriotice, în rîndul cărora se afla însuși regele. Faptul acesta a avut o importanță hotărîtoare pentru succesul acțiunii. Hitler n-a găsit, în cadrele armatei române, nici un ofițer care să continue „opera” dictatorului căzut, iar armata germană n-a aflat nici măcar o simplă subunitate română care s-o urmeze.

Pregătirea a fost făcută în cea mai strictă conspirativitate. Devansarea acțiunii cu trei zile (de la 26 la 23 august) probează, pe lîngă *eficiența organizării*, încrederea deplină în capacitatea forțelor naționale, cărora le-a aparținut, *în exclusivitate*, inițiativa. Spre deosebire de alte țări europene, unde mișcarea de rezistență nu a putut întruni unanimitatea națională, unde s-a manifestat un colaboraționism, în România, din nou, în acele vremuri, a triumfat „politica instinctului național”. Încă o dată, interesele naționale s-au dovedit a fi mai puternice decît cele de clasă sau de grup. Clasele și categoriile societății românești s-au unit pe platforma politică a salvării naționale.

23 August 1944 se situează astfel în continuarea și prelungirea necesară a unor acte care, în istoria noastră modernă, alcătuiesc, nu întîmplător desigur, o *serie* (după expresia lui A.D. Xenopol) deschisă de Unirea din 1859, înaltă afirmare a energiei și a demnității naționale. Atunci, puterile europene ostile actului național românesc, Turcia și Austria, au mizat în acțiunile lor pe cartea falsă a disensiunilor interne, generate de interese de clasă antagoniste. În calculele lor, nici chiar

cei mai optimiști diplomați ai vremii nu acordau vreo șansă realizării Unirii. În pofida acestor calcule, a manevrelor dușmănoase, națiunea română s-a manifestat în favoarea Unirii cu o unanimitate care are puține precedente în istoria universală. Afirmarea cu o deosebită forță a ideii de unitate, moștenită din adîncurile istoriei, încorporată în conștiințele timpului, înalta finută morală și înțelepciunea pe care le-a manifestat poporul, marea masă, țărănimea mai ales, în acele momente de gravă responsabilitate națională, cînd se decideau destinele României viitoare; au impresionat puternic opinia publică europeană. Același Saint Marc-Girardin — pentru a ne menține la acest exemplu — consemna atunci că Unirea „este îndeplinită, așa cum trebuie să fie pentru a fi trainică; nu de diplomație, nu din afara României, ci printr-o acțiune liberă și spontană”.

În alt mare moment de responsabilitate istorică, în 1877, românii au răspuns cu aceeași unanimitate imperativului național. „Toți cetățenii — consemna un document al vremii —, fără deosebire, puneau toate silințele, răspundeau la toate apelurile, erau gata de cele mai grele sacrificii pentru a ușura, a înlesni sarcina armatei noastre. Mari și mici își deschiseră inimile, avuți și neavuți își deznodară pungile și ca imbelșugate izvoare curgeau din toate părțile concursuri iubitoare, sprijine darnice și mărinimoase”. Apreciind aceste înalte forme de manifestare ale eroismului colectiv, primul ministru, I.C. Brătianu, declara că România „fără să fi avut munițiuni de rezel, nici mantale, nici intendentă, nici servicii de spitale, nici nimic, a pus deodată o armată atît de numeroasă pe picior de rezel și le-a făcut toate într-un moment și

(Continuare în p. 46)

reuniuni internaționale ale istoricilor în capitala României

PUNȚI CĂTRE ÎNȚELEGERE

Capitala țării noastre va fi între 23 și 25 septembrie 1984 gazda unei noi și prestigioase reuniuni științifice internaționale, la care se vor întâlni specialiști în domeniul istoriei din întreaga lume. Președintele Comisiei române de istorie militară, tovarășul general-loco-tenent Ilie Ceaușescu, doctor în istorie, înfățișează cititorilor **Magazinului Istoric** principalele coordonate ale reuniunii de la București.

— Care este semnificația programului „Război și societate în Europa Centrală și de Est, 1740-1920”?

— Programul științific de cercetare cu această temă a început să se desfășoare în 1978 — în contextul mai larg al cercetărilor pluridisciplinare întreprinse sub genericul **Societatea în schimbare** — și înmănușează eforturile unui larg colectiv de oameni de știință din diferite țări din Europa și America de Nord. În cadrul lui se urmărește realizarea unei sinteze de ansamblu a diverselor probleme ale interrelației război și societate în Europa Centrală și de Est, cuprinzând o perioadă de aproximativ 200 ani. Rezultatele cercetărilor efectuate de oameni de știință din Anglia, Franța, Iugoslavia, S.U.A. (Colegiul Brooklyn din New York coordonează eforturile în cadrul acestui program științific cu participare interna-

țională), Polonia, Bulgaria, Ungaria, U.R.S.S., Austria, România, Norvegia, Italia, Grecia, Canada etc. sunt comunicate anual în reuniuni științifice. Asemenea întruniri s-au desfășurat în S.U.A., Bulgaria, Italia, iar în acest an vor avea loc în Iugoslavia și în România.

Comunicările susținute în cadrul lor sunt reunite în volume de sine stătătoare. Au apărut până acum două volume, tratând diversele aspecte ale relației război — societate în Europa Centrală și de Est. Ele completează în lumea științifică internațională imaginea istoriografică a unei întinse zone europene, locuită de popoare cu un rol remarcabil în dezvoltarea civilizației. Reuniunile științifice de până acum s-au ocupat de evoluții istorice în intervale cronologice distincte, cum sunt: **Societățile balcanice în război și revoluție, 1870-1879; Societățile din estul, centrul și sud-estul Europei în cursul primului război mondial** etc. Capitalei noastre îi revine privilegiul de a fi gazda manifestării finale, care să dezbătă ansamblul rezultatelor științifice obținute până acum.

— Vă rugăm să definiți coordonatele majore ale reuniunii finale de la București.

— Direcțiile mari de desfășurare a întâlnirii științifice de la București, acoperă o gamă

largă de probleme de sinteză în aria europeană de referință și în intervalul cronologic 1740-1920. Se vor dezbate aspecte privind viața social-politică și economică internă în țările din această zonă geografică și acțiunea fenomenului militar în legătură cu contextul societății respective, inclusiv cu domeniul cultural-artistic. O secțiune specială va fi consacrată aspectelor militare și impactului politico-social avut de mișcările populare revoluționare desfășurate în această perioadă în estul, sud-estul și centrul continentului. Ea a fost inclusă la propunerea istoricilor români și este în legătură nemijlocită cu aniversarea în această toamnă a 200 ani de la revoluția populară românească desfășurată sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan.

Comisia română de istorie militară a luat inițiativa organizării unei sesiuni științifice omagiale cu participare internațională. Dedicată acestui important eveniment din istoria națională, care a exprimat voința de unitate și independență a poporului nostru, sesiunea științifică se va desfășura în ultima zi a lucrărilor reuniunii internaționale de la București. Și-au anunțat deja participarea oameni de știință străini care vor prezenta comunicări interesante, cuprinzând rezultatele cercetărilor proprii asupra marelui eveniment din istoria noastră na-

țională, ecoul său în țările lor sau pe un plan mai larg, european. Astfel, profesorul american de origine română Radu Florescu, de la Universitatea din Boston, va prezenta o comunicare intitulată **Ecoul internațional al revoluției lui Horea în lumea occidentală**. De asemenea, alți specialiști străini vor evalua efectul avut de revoluția populară de la 1784 asupra situației țărănimii din Europa Centrală și de Est sau locul revoluției condusă de Horea în perspectiva istorică a mișcărilor revoluționare din sec. XVIII din Europa. Desigur, la această sesiune științifică omagială istoricii români vor face cunoscute cele mai noi rezultate ale cercetărilor proprii privind semnificația revoluției populare în istoria noastră națională. O parte din comunicările românești vor evidenția aspectele militare ale luptelor țărănimii transilvănene din 1784, întrucât marea revoluție condusă de Horea ocupă un loc distinct în istoria noastră militară, fiind o angajare populară tipică pentru libertate socială și națională.

— Cum s-a manifestat prezența istoriografiei românești în amplul dialog științific al programului „War and Society”?

— Istoricii români au participat de la început la acest program, cum de altfel a informat opinia publică și **Magazin istoric**¹, astfel încât la fiecare din reuniunile anuale care au avut loc ei și-au expus argumentat pozițiile privind problemele aflate în discuție, susținând propriile puncte de vedere, în cadrul unor dezbateri deschise, de înalt nivel științific. În volumele care s-au publicat până acum (în 1984 și 1985 vor mai fi editate

alte 4 volume), au fost tipărite comunicările prezentate de istoricii noștri — de la institutele Academiei de Științe Sociale și Politice și de la Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară. Fiecare din volume cuprinde astfel circa 100 pagini de istorie românească în limbi de circulație internațională. Este o cale deosebit de importantă de răspundere peste hotare, în limbi de largă circulație, a adevărilor privind istoria noastră națională, este un mijloc eficient de afirmare a istoriografiei românești în circuitul internațional de valori culturale.

Contribuțiile științifice românești s-au bucurat întotdeauna de aprecierea oamenilor de știință care iau parte la acest program, au suscitât discuții și schimburi de opinii fructuoase. Interesul față de istoria mult milenară a poporului român, ca și aprecierea de care se bucură peste hotare istoriografia noastră au motivat, de altfel, propunerea pe care ne-au adresat-o organizații programului de a edita un volum special de istorie românească. El a apărut anul trecut la Editura Columbia University Press (New York) sub titlul **România. Drumul spre independență**. Reunind studii semnate de cei mai prestigioși reprezentanți ai școlii istoriografice românești actuale, lucrarea înfățișează lupta neîntreruptă a poporului nostru pentru a-și apăra libertatea, independența, propria și distincta sa civilizație, vechimea, unitatea și continuitatea istorică pe pământul Daciei străvechi.

— Citeva concluzii privind rezultatele și perspectivele cooperării intelectuale dintre cercetătorii din țările care au colaborat la

reușita științifică a programului „Război și societate”.

— Cooperarea științifică internațională desfășurată în anii anteriori permite, desigur, desprinderea citorva concluzii. Dezbaterile deschise și sincere a problemelor privind evoluția istorică în acest spațiu geografic a contribuit la o mai bună cunoaștere reciprocă, a prilejuit un schimb de opinii fructuos. Neîndoios, a rezultat o adâncire a cunoașterii științifice a realităților istorice proprii spațiului estic și central european, surprinzându-se generalul și particularul existente în cadrul acestora. S-a impus recunoașterii lumii științifice internaționale și, deopotrivă, publicului cititor, adevărul că popoarele acestor zone europene au o experiență istorică cu multe elemente comune, a căror fructificare reprezintă punți către înțelegere, cooperare și progres.

După cîte sînt informat, succesul acestei bogate faze de lucru a programului **Război și societate**, pe care o va găzdui Bucureștiul în această lună, va determina o prelungire a programului și în anii următori. Vor fi abordate noi dimensiuni ale raportului între fenomenul militar și societate, care să contureze un tablou istoriografic cît mai cuprinzător pentru aceste zone din Europa. Rezultatele pozitive obținute pînă acum ne îndreptătesc să fim optimiști în privința cooperării intelectuale în acest domeniu și în anii următori. Pacea și destinderea internațională, înțelegerea între popoare — aceste imperative ale contemporaneității — sînt slujite astfel, modest, dar trainic, pe tărîmul științei istorice.

Interviu consemnat de
Ioana URSU

¹ Magazin istoric, nr. 5/1983, 1/1984.

Horea 200

CEA DINTII REVOLUȚIE ROMÂNEASCĂ A EPOCII MODERNE

Academician ȘTEFAN PASCU



Interesul mereu sporit față de evenimentele din 1784 este ușor de înțeles, dacă ținem seama de importanța lor și de scopurile urmărite de răsculați de a schimba în fundamentele sale înfățișarea societății din Transilvania, atât în aspectele sale social-economice și social-politice, cât și instituționale și culturale. Cea dintii întrebare ce se cuvine lămurită este cea a caracterului marilor ridicări populare a românilor din Transilvania. Cu atât mai mult, cu cât ea a fost caracterizată fie mișcare sau răsccoală, fie război țărănesc, fie revoluție. Care dintre multiplele caracterizări corespunde mai exact evenimentelor de la 1784 din Transilvania?

Contradictorii contemporani

Înainte de a da un răspuns acestei întrebări nu e de prisos, cred, cunoașterea caracterizărilor și a terminologiei folosite de cei ce s-au ocupat de această mișcare atât de importantă din istoria poporului român. Contemporanii, cei ce au fost martori oculari și au lăsat memorii, impresii, descrieri, însemnări, corespondență etc., și generația evenimentului, adică cei ce s-au ocupat de el, într-un fel sau altul, până aproape de zilele noastre au fost influențați de poziția față de marea ridicare a poporului român a autorului sau a clasei ori păturii sociale în slujba căreia s-au aflat. O terminologie deci subiectivă și, ca atare, neștiințifică. Memoriaștii și presa maghiară o „onorează” cu nu mai puțin de 13 termeni: *lázadás, conspiratio, felkeles, iobbagyfelkeles, támadás, zendülés, rebellio, seditio, forodalom* etc., adică: conspirație, răzvrătire, răsccoală, răscoola iobagilor, atac, rebeliune, revoluție. Cu alte cuvinte, „cite capete atâtea păreri”. Situația e identică în memorialistica, corespondența și presa germană. Cele mai frecvente caracterizări sînt de *Unruhe, Aufbruch* sau *Bauernaufbruch* și *Aufstand*, cu înțeles foarte apropiat (răsccoală sau răsccoală

țărănească, revoltă, răzvrătire). Se mai întâlnesc în izvoarele narative și documentare din această perioadă și alte caracterizări: *Rebellion* (rebeliune), *Insurrectio* (insurtecție), *Coniuratione* (conjuratie, complot), *Révolte* (revoltă), o caracterizează J.P. Briesot, revoluționarul moderat francez; De Gerando, și el mai favorabil ridicării țărănimii la luptă, ca și o parte a presei de limbă franceză — la fel. Altă parte a acestor prece caracterizează evenimentul drept *rebelliune* (rebeliune). Presa de limbă italiană îl definește drept *sollevazione* (ridicare armată), *sedizione* (răzvrătire), dar și *rivoluzione* (revoluție), iar cea de limbă spaniolă *turbulencia* (răzvrătire) și *revueltas* (revoltă). Situația se clarifică, întrucât, în perioada următoare evenimentelor. Izvoarele din prima jumătate a secolului XIX (pînă la revoluția din 1848) operează mai întîi o simplificare a terminologiei și apoi dovedesc o înțelegere ceva mai justă a evenimentului revoluționar din 1784-1785. Stoica din Hațeg îi spune *rebelie*, dar cel mai important dintre cei ce l-au studiat în această perioadă, chiar dacă lucrarea se încheie ceva mai tîrziu, Alexandru Sterca Șuluțiu, îl caracterizează *revoluțiune*.

Izvoarele și istoriografia maghiară ale perioadei, cea mai mare parte dintre ele, caracterizează evenimentele din 1784-1785 drept atac și răzvrătire: *támadás*, *zendülés* și *lázadás* (Jankovits M., Kozma P. și Horváth M.). Apare acum și o caracterizare nouă, apropiată de caracterul real, *háború* = război (Kövari L. și Dálnoki I.), iar cei mai buni cunoscători ai evenimentelor (Szilágyi I. și alții) folosesc un termen neutru, „Lumea lui Horea” (*Hora világ*), cu sensul însă de răzvrătire, rebeliune, atac, ridicare a oastei.

Constatările și terminologia formulate de izvoarele maghiare se potrivesc în general și izvoarelor și istoriografiei germane din aceeași perioadă. Majoritatea acestora caracterizează evenimentele drept *răscoală* sau *răscoală populară* (*Aufstand* sau *Volksaufstand* și *Aufbruch*) (I.A. Tessler, C. Neugeboren, E. Friedenfelz și

I.G. Schasser). Este înțeles acum chiar și termenul de revoluție (*Revolution*), înțelesă și deci caracterizată astfel, de un revoluționar, Anton Kurz.

Generația revoluției din 1848 ca și aceea a Unirii din 1859 și de asemenea aceea pregătitoare a Marii Uniri din 1918 realizează două însemnate mutații în raport cu evenimentele anilor 1784-1785. Mai întîi preocuparea și intensificarea cercetărilor și apoi mai adîncă înțelegere a caracterului evenimentelor și, ca urmare, mai justă lor caracterizare. Marea majoritate a istoricilor români din această perioadă și cei mai buni cunoscători ai evenimentelor din 1784-1785 le caracterizează revoluție. Șirul acestora e inaugurat de revoluționarul democrat Nicolae Bălcescu, care afirmă că „Horea înscrisă drepturile nației române și programul politic și social al revoluțiilor ei viitoare”. Pe acest drum a mers și Alexandru Papiu-Ilarian, continuat de Alexandru D. Xenopol, urmat de Nicolae Densușianu, fără îndoială cel mai bun cunoscător și deci mai corect interpret al evenimentelor. Pe temeiul analizei tuturor aspectelor evenimentelor din 1784-1785, Densușianu afirmă că „*revoluțiunea de la 1784 voia să distrugă sistemul politic al celor trei națiuni privilegiate din Transilvania, și, pe ruinele sale, să întemeieze un sistem politic român*”. A acestora li se asociază Ioan V. Russu, Alexandru Lapedatu, Silvestru Moldovan, Octavian Tăslăuanu și Ioan Nădejde. La împlinirea a 110 ani de la evenimentul ultimul vorbește despre „*revoluția țărănească din 1784*”, și tot termenul de „*revoluție*” este folosit și de *Lumea Nouă*, organul central al P.S.D.M.R.

Despre răscoală din Transilvania din anii 1784-1785 vorbește I. Vulcan și A.T. Laurian, iar G. Barițiu, Al. Odobescu și N. Iorga oscilează între *răscoală* și *revoluție*.

Răscoală și revoluție

* Istoriografia maghiară a acestei perioade, chiar prin reprezentanți de autoritate științifică — Lukinich I. sau

Márki S. —, se dovedește păstrătoare a tradiției: *răzvrătire*, *rebeliune* (*lázadás*). Alți reprezentanți ai istoriografiei maghiare din aceeași perioadă continuă să folosească termenul de atac *támadás* (Szilágyi I., Szilágyi S., Teleki D.). Echivocal în formulări și caracterizări continuă însă. Cele mai multe studii se acoperă cu titluri cu subînțelesuri: „Lumea lui Horea” (*A Hora világ*), titlu neutru, caracterizare cu tendințe, căci „lumea lui Horea” sugerează de la început o răzvrătire împotriva „ordinii constituite”, o ridicare anarhică, cu intenții de răzbu-nare și distrugere. Și unii dintre cei ce preferau echivocal (Marczali H., Jancsó B., Szilágyi F., Teleki D., Márki S.) sînt nume de influență în opinia publică.

Istoriografia germană păstrează și ea tradiția, preferînd cele trei caracterizări mai vechi: *răscoală*, *revoltă*, *răzvră-tire* (*Aufbruch, Unruhe, Aufstand*) (C. Neugeboren, N.G. Hermann și Fr. Teutsch), nume prestigioase în istoriografia săsească din acea perioadă. Dar istoriografia săsească adaugă și o altă caracterizare, mai aproape de realitate: *Freiheitskampf* = luptă sau război pentru libertate.

Perioada dintre cele două războaie mondiale a însemnat un progres general în toate domeniile de activitate. Școala istorică clujeană, care și-a îndreptat eforturile spre problemele fundamentale ale istoriei poporului român din Transilvania, neglijate sau tendentios înfățișate de istoriografia străină, a fost preocupată și de evenimentele din 1784-1785, mai ales că în 1934 se împlineau 150 ani de la desfășurarea lor. Numeroase studii, publicate cu acest prilej, vorbesc despre *răscoală* și *revoluție*, într-o proporție precumpănitoare pentru a doua caracterizare. *Răscoală* este apreciat evenimentul de M. Constantinescu, D. Prodan, C.C. Giurescu, E. Găvănescu, scriitorul L. Rebreanu, în timp ce I. Lupaș, O. Beu și Șt. Pascu și-au împărțit opțiunile între *răscoală* și *revoluție*, iar pentru această din urmă caracterizare au optat, dintre istorici, Al. Lapedatu, T.V. Păcățian, Șt. Meșeu, V.

Șotropa, Z. Făclășanu („revoluția aceasta a fost mare chiar și numai în sine“), I. Crăciun, Fr. Popa, I. Borș, I. Firu, I. Georgescu, M. Popescu, M. Sânzianu, C. Suciu, O. Podea, iar dintre publiciști I. Rusu-Abrudeanu, I. Clopotel, E. Dăianu, Tr. Mager, G. Neamțu, V. Munteanu ș.a.

Majoritatea istoricilor maghiari (Szekfű Gy., Toth Z., Deák K., Berlász I., Balázs E.) continuă să folosească termenul de răscoală, dar și revoluție (Kovács I.), pentru ca autorii germani să o caracterizeze fie răscoală (*Aufstand*, *Bauernaufstand*, M. Auner), fie revoluție (*Revolution*, C. Gölner).

Limpezirea nu s-a produs nici în istoriografia nouă, de după 23 August. Până în ultimul timp, istoriografia română a oscilat între două caracterizări: răscoală, răscoală populară, mare răscoală, utilizate de marea majoritate a istoricilor (între care D. Prodan, C.C. Giurescu, Al. Neamțu, N. Edroiu, I. Bozac, A. Țintă, Gh. Georgescu-Buzău ș.a.), răscoală, revoluție și război țărănesc (Șt. Pascu), iar Sp. Căndea adoptă termenul revoluție.

Răscoală, răscoală țărăneas-că (*Aufstand*, *Bauernaufstand*, *Uprising*) sînt formulele cu care operează istoriografia maghiară, germană și americană (Tóth Z., P. Binder, K. Hitchens), pentru ca F. Prokopowich să o caracterizeze revoluție (*Revolution*).

Abia în ultimii trei-patru ani evenimentele din 1784-1785 au fost analizate atât sub aspect teoretic, cît și prin acțiunile concrete. Discuția, provocată mai cu seamă de lucrarea lui D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, s-a concentrat în jurul celor două noțiuni și caracterizări mai frecvente. Șt. Pascu, Al. Constantinescu, Ilie Ceaușescu, C. Corbu, I. Popescu-Puțuri, M. Mușat, I. Ardeleanu ș.a. înfățișează într-un strîns paralelism caracteristicile esențiale ale celor două categorii de mișcări: răscoala și revoluția, asemănările le deosebire dintre ele. Opțiunea istoricilor de mai sus este pentru revoluție sau revoluție populară.

Teoretic, o primă deosebire dintre răscoală și revoluție constă în faptul că revoluția

depășește structurile economice și sociale, ea implică răsturnarea ordinii politice vechi și înlocuirea acesteia cu alta nouă. Pe cînd răscoala tinde să se localizeze în aria geografică a provenienței răscoluților și astfel forțele se fărâmîtează, revoluția se extinde pe arii geografice mai cuprinzătoare, întreaga țară sau cea mai mare parte a ei. Pe cînd răscoala se caracterizează prin lipsa de organizare superioară și a unei strategii militare și politice deliberate, prin caracterul spontan, prin lipsa „luminilor inteligenței“, revoluția este o acțiune organizată, sub conducerea unor căpetenii recunoscute și urmate de multimele răscolate, care contestă orînduiele existente, opunîndu-le altele noi, superioare. Răscoalele țărănești urmăreau să pună capăt abuzurilor claselor dominante, îmbunătățirea situației materiale; în multe cazuri, răscoluții doresc întoarcerea la stări de lucruri dinainte, la „bunele vremuri de altă dată“, pe cînd revoluția urmărește îndepărtarea și chiar desființarea claselor exploatare și așezarea societății pe alte temelii, superioare, moderne, deoarece revoluțiile au loc în epoca modernă sau în perioada complexă și complicată de tranziție de la evul mediu la epoca modernă.

Asemenea judecăți de ordin general au fost aplicate la evenimentele din Transilvania din anii 1784-1785. Și s-a spus că mișcarea de sub conducerea lui Horea a beneficiat de „luminile modeste, dar lucide“ ale majorității preoților, a unei părți a intelectualității românești de atunci, iar curentul cultural al luminismului a constituit impulsul ideologic și politic al vremii; apoi societatea secretă „Frăția de Cruce“ pe care o frecventa Horea la Viena i-a fost bun sfătuitor și prețios ajutor. Salis, acel personaj „enigmatic“, se conturează ceva mai clar și pe temelii științifice tot mai numeroase se poate crede că el a fost în mîni în momentul izbucnirii și desfășurării mișcării. Dacă adăugăm tuturor acestora și faptul că multimele răscolate la 1784 știau mai clar decît țărani răscoluți la 1437 sau 1514 nu numai că sînt exploatați nemilos, dar

și că exploataorii lor le-au uzurpat pămîntul, afirmînd că acesta li se cuvine lor de drept și după dreptate, mișcarea de la 1784 nu mai apare nici spontană și nici nepregătită; dimpotrivă, este încununarea unui șir lung de mișcări, mai mari și mai mici, care investesc aspectul unui proces revoluționar neîntrerupt.

Se adăugau acestor cauze de ordin social și altele, de caracter național, datorită nedreptăților multe și mari. Erau vii amintirile zbuciumului neîmfricatului vladică Inochentie Micu pentru emanciparea națiunii române și nu se uitase nici formula, pe cît de lapidară în formă, pe atît de bogată în conținut: *qui sentit onus sentiat et commodum* (cel ce poartă sarcinile să le simtă și folosească). Și cine purta cele mai grele sarcini, cine susținea în cea mai mare măsură poverile societății și cine se bucura mai puțin sau deloc de roadele acestora? Românii, conștienți acum de individualitatea lor etnică, pe temeiul originii, limbii, obiceiurilor, credinței, aspirațiilor, conștienți că ei sînt oamenii pămîntului, înfrățiți pînă la contopire cu pămîntul.

„Obștea toată a poporului“

Ridicarea mulțimilor din Transilvania, din mai toată Transilvania, din Munții Apuseni pînă în Banat și din Zărand pînă în Crișana, din Turda pînă în Arad, din Cluj pînă în scaunele săsești și secuești este superioară răscoalelor și din punct de vedere al organizării, cu căpitani principali și căpetenii ascultate și urmate, în frunte cu „crașorul“ Horea, cu căprari aleși de sate sau numiți de „căpitani cei mari“. În numele căpitanului principal, Horea, au fost chemate mulțimile la arme, lui i se depune jurămint și legămînt de credință și de ascultare.

Horea, organizatorul și conducătorul principal al revoluției, țaran-intelectual, autodidact, în stare să formuleze atît de clar programul revoluției, n-a putut fi nici analfabet și nici incult, nici neștiutor și



nici necunosător al rînduierilor lumii și societății — cum dîm lipsa înțelegerii juste a noțiunii de om cultivat îl mai consideră unii istoriografi. Tăran incult, analfabet — etichetări și caracterizări folosite de necunosători sau neprieteni ai lui Horea și ai poporului român —, dar dezmințite cu ușurință nu numai de agerimea minții lui Horea și de puterea de pătrundere a realităților vremii, dar și de numeroasele mărturii și dovezi concrete la îndemna celor ce le caută, le descifrează și le restituie istoriei.

Un om care a „bătut” de mai multe ori drumurile Zlatnei și Sibiului, pentru dovedirea, în fața autorităților, a drepturilor și dreptății moșilor, care, în patru rînduri, a înfruntat greutățile și primejdiile drumurilor la Viena pentru cîștigarea aceluiași drepturi și dreptăți, nu putea fi un tăran de rînd. Un om de rînd, apoi, n-ar fi putut cîștiga încrederea mulțimilor, care de „toți românii, din toată patria, ca într-un solitaru aveau toată nădejdea”, potrivit mărturiilor lui Alexandru Sterca Șulțiu, care-l cunoștea pe eroul și martirul de la 1784-1785 și din spusele oamenilor, a multor oameni, care i-au fost izvoare de informație, pe lîngă cele scrise. Poporul și-a încredințat marea cauză unui om înzestrat de la natură cu o minte ageră, pătrunzătoare, cu curaj și istețime, apărătorul cu vorba (*verbaliter*) al proceselor. Cali-

tățile sale intelectuale explică faptul „că obștea toată a poporului întreg din Munți pe Horea îl socoti de cel mai vrednic și mai harnic, lui să-și încredințeze lucrul și solia la împăratul pentru cîștigarea dreptății”, cum spune același Alex. Sterca Șulțiu.

Chiar și chipul, așa cum l-au înfățișat pictorii vremii, după „natură”, S. Kóreh și I. Stock, cu fruntea înaltă, ochii pătrunzători, iriază — chipul în întregimea sa — inteligență și hotărîre! Iar opiniile unor contemporani ce l-au cunoscut și dintre care unii nu l-au iubit prea mult constituie dovezi neîndoelnice cu privire la profilul spiritual al lui Horea. Predicatorul Pétzeli János, într-o descriere din 1790, afirma despre Horea că avea „o înfățișare și comportare care prețuiau mai mult decît condiția sa”. Iar publicistul german ce-și iscălea broșura referitoare la întîmplările din Transilvania cu numele marelui scriitor Fr. Schiller și bine informatul Geisler afirmă că „Era un fapt notoriu că Horea nu era un ignorant incult și stupid, ci om cu învățătură (instruit) și mare meșter în iscodiri rafinate, vorba nemțescă curgea din el ca apa vie și citise cu temei mulți autori germani, pe vremea petrecută în Viena; se plîngea că nu înțelege bine pe Klopstock, fiind prea greu pentru el”. Horea era „cap deschis, cu prisosință înzestrat cu minte ageră, talent oratoric și bogat în experiență”. Nu se

cuvine ignorată nici opinia publicistului de la *Journal politique de Bruxelles*, care afirmă că planurile lui Horea erau inspirate din istoria antică, „în care era foarte instruit”.

Modorînd entuziasmul celor ce-l înfățișează portretul și care a putut genera unele exagerări, rămîne totuși miezul de adevăr, anume că Horea era dăruit cu inteligență nativă, completată și dezvoltată prin autoinstruire și autocultivare.

Programul mișcării este neîndoios revoluționar, propriu revoluției populare și nu răscoalelor țărănești. Căci ce altceva a fost, dacă nu programul revoluției, *ultimatumul* adresat nobilimii refugiată în cetatea Devei, de fapt întregii nobilimi ardeleni, în numele lui Horea? Acest program, cel mai revoluționar din acea vreme și în aceste locuri, a fost discutat și formulat de căpeteniile revoluției înainte de dezlănțuire și mai ales în timpul desfășurării ei. El exprimă concepțiile ideologiei luminilor și ale societăților secrete, între care și ale „Frăției de Cruce” de la Viena, dar adaptate condițiilor concrete ale Transilvaniei din perioada de tranziție spre epoca modernă. Improprietărirea țărănilor fără despăgubire, egalitatea în drepturi, civilă și fiscală, desființarea clasei feudale și a privilegiilor sînt principiile proclamate de revoluția franceză cinci ani mai tîrziu, proclamate de revoluția română de la 1848. Al. Constanti-

nescu, unul dintre autorii care au zăbovit asupra problemei, își încheie exegeza cu concluzia că „nu forma și mijloacele” califică un fapt istoric, ci spiritul, obiectivele și realizările lui, „care sînt de esență revoluționară”, deschizînd drumul în istoria modernă a românilor din întreg spațiul carpato-dunărean. Subscriind concluziilor sale, se poate adăuga că marii ridicări sociale și naționale de la 1784 nu-l lipsesc nici forma și nici mijloacele de caracter revoluționar, așa cum s-au înfățișat în paginile de mai sus.

Priviri înainte, spre viitor

D. Predan însuși — a cărui monumentală monografie a stimulat discuția — recunoaște unele caracteristici proprii revoluției și nu răscoalei. „A fost o răscoală — spune monograful evenimentelor de la 1784 din Transilvania — cu unele elemente noi, determinate de condițiile istorice ale vremii, răscoală superioară răscoalelor de tip medieval, mai apropiată de războaiele țărănești. Răscoala din 1784 nu privește înapoi, spre trecut, cum se întâmplă în mod obișnuit în vechile răscoale, ci înainte spre viitor. Nu țintește spre ameliorarea, ci spre răsturnarea raporturilor feudale”. Foarte corectă judecată, ca și aceea că ea a fost „prima zguduire puternică a orînduirii feudale din cuprinsul țării noastre, care deschide procesul revoluționar de răsturnare a raporturilor feudale”. Caracteristici neîndoielnice ale revoluției în înțelesul adevărat al noțiunii și conceptului.

Și să mai adăugăm un alt element ce le întregeste pe celelalte și care pledează pentru caracterizarea evenimentului drept revoluție: marea frământare provocată în societatea Transilvaniei în întregimea ei și de asemenea în Europa întreagă, de la Atlantic pînă la Urali: bucuria și

adeziunea maselor populare — țărănime, lucrători de la mine și ocne, sărăcime a orașelor — în primul rînd românești, dar în unele locuri și maghiare, secuiești și germane, teama și dușmănia claselor dominante, în primul rînd maghiare, dar și germane și române.

Aceste argumente au fost prezente și în lucrările generalului-locotenent dr. Ilie Ceaușescu, M. Mușat, I. Ardeleanu, C. Corbu pentru opțiunea lor fără rezerve în a caracteriza, în mai multe rînduri, drept revoluție evenimentele de la 1784 din Transilvania. Acești istorici își întemeiază caracterizarea pe obiectivele promovate și forțele participante, pe organizare și desfășurare, pe răsfrîngerile sale în cuprinderea țării, trăsături ale unei adevărate revoluții, adînc ancorată în cerințele înaintării societății românești pe traiectoria modernă.

Față de aceste judecăți atît de diverse, formulate timp de două secole, se cuvine un răspuns la întrebarea: cum poate și cum trebuie caracterizată marea mișcare a românilor de la 1784? Răscoală țărănească, răscoală populară, război țărănesc, mișcare revoluționară, revoluție? Nici una din aceste caracterizări în fond nu e greșită, deoarece din fiecare încorporează unele caracteristici. Dar fără nici o îndoială, ea a fost cea mai mare mișcare socială și națională din țările române de pînă atunci: mase participante — zeci de mii de oameni, țărani, minieri, plebe orășenească, români, secui, maghiari și germani; cuprindere geografică vastă, din Munții Apuseni pînă în Banat și Maramureș înspre sud-vest și nord-vest, pînă în părțile Albei, Sibiului și Odorheului înspre sud-est; organizarea militară superioară — conducător suprem, ascultat și urmat — Horea —, alți căpitani principali Cloșca, Crișan și Ion Horea —, numeroși căpitani sau căprari, uneori cnezii, numiți de căpitani principali sau „ceși de sate”; unii dintre ei superiori din punct

de vedere al înțelegerii rosturilor lumii și societății, oameni învățați și instruiți din cărți și mai ales din viață, în frunte cu Horea însuși, cu alți cărturari care l-au consiliat, între care „secretarul” său Alexandru Chendi, „consilierul” Salis și o categorie de preoți cu învățătură și cunoaștere a ideologiei luminilor și a mersului evenimentelor; programul foarte radical, cel mai radical din Transilvania a celei vremi și nu numai din Marele Principat al Transilvaniei; solidaritatea cu masele populare din Transilvania a țărănimii din celelalte două țări românești, Moldova și Muntenia, pregătită să-și ajute frații în lupta de eliberare socială și națională; răsunetul neobișnuit de mare stîrnit în toată Europa; desfrîntarea „șerbiei”, a servi-tuții personale în Transilvania, ca urmare a revoluției. Toate aceste trăsături definitorii îndreptătesc caracterizarea evenimentelor de la 1784 mai mult decît o răscoală țărănească, lăe și mare. *A fost cea dintîi revoluție românească pentru dreptate socială și națională a epocii moderne, căreia i va urma la trei decenii și jumătate, la 1821, cea din Țara Românească, de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu. Amîndouă au urmărit aceleași scopuri, proprii perioadei de trecere a societății românești spre epoca modernă. A fost o revoluție populară, așa cum o caracterizează, cu pătrunderea esenței evenimentelor istorice, tovarășul Nicolae Ceaușescu în magistrala expunere de la 1 decembrie 1983, cu prilejul aniversării celor 65 ani de la Unirea cea Mare: „Cauza unității s-a împletit strîns cu acțiunile revoluționare, cu întreaga luptă socială a maselor populare. Revoluția din Transilvania de la 1784, condusă de Horea, Cloșca și Crișan și revoluția din 1821 din Țara Românească, condusă de Tudor Vladimirescu, au pus puternic în evidență atît marile resurse revoluționare ale maselor populare, cît și năzuința imperioasă spre unitate a celor trei țări românești”.*

MIHAI CERGHEDEAN,

Arhivele statului Deva

În a doua jumătate a secolului XVIII exploatarea feudală în Transilvania se înăsprirea fără precedent. În mod deosebit, apăsa asupra populației române care, pe lângă asuprirea socială, suferea și pe cea națională.

Pentru a-și ușura soarta, pentru a-și afirma drepturile de care erau privați, țărani asupriți se ridicau deseori la luptă. Mulți dintre ei, spre a scăpa de presiuni, treceau Carpații la frații din Principate, iar alții, atunci când se ivea ocazia, se înscriseră voluntari în regimintele grănicerești românești, dobândind prin aceasta toate drepturile de care beneficiau grănicerii¹. Un astfel de prilej de a se înrola în rândul grănicerilor s-a ivit la începutul anului 1784, când

¹ Magazin istoric, nr. 11/1973.

Țărani români din Transilvania, sec. XVIII



Iosif II, în dorința de a întări apărarea graniței Transilvaniei a ordonat deschiderea unei conscripții militare pentru a mări efectivele regimentelor de la frontieră. În ianuarie 1784 a fost emis decretul imperial care autoriza conscripția, iar în iulie, același an, Comandamentul militar al Transilvaniei raporta împăratului că fuseseră încheiate pregătirile în vederea începerii acesteia. A fost tipărită și o patentă prin care se aducea la cunoștința



celor interesați că se pot înscrie ca militari.

La începutul lunii iulie 1784, țărani din Hăpria (jud. Alba) și-au trimis delegații la Alba Iulia, apoi s-au prezentat întregul sat, iar ofițerii din cetate i-au înscris ca militari. Apoi alte și alte sate au plecat spre



Alba Iulia. Unele au pornit împreună cu juzii și, adeseori, cu preoții lor, altele și-au trimis numai delegații. Veneau din așezările vecine ale orașului, de pe Mureș, din munți și de pe Tîrnave. Avalanșa era atât de mare, încât ofițerii au recomandat ca înscrierile să se facă în sate, la Alba Iulia urmînd să se prezinte numai delegații cu tabelele gata întocmite.

Un alt centru de înscriere la oaste a fost la Hațeg. Primii care s-au prezentat aici au fost sătenii din Gînfaga, de la cîțiva kilometri de Hațeg. Au venit apoi locuitorii din alte așezări ale Țării Hațegului, de pe domeniul Hunedoarei și de pe valea Mureșului. Înscrierea la oaste constituia un prilej de noi plîngeri. Așa cum arătau, spre exemplu, sătenii din Valea Singiorgiului, comitatul Hunedoara, nobilii locali le pretindeau patru și chiar șase zile de robotă pe săptămînă, și de la toți membrii familiei

îndurile și nădejtile legate de conscripția militară erau sintetizate într-un raport al comitatului Hunedoara din 1 august 1784 adresat Guberniului [guvernului] din Sibiu, document inedit, păstrat în fondurile filialei Arhivelor statului din Deva. În raport se arată că țăranii aveau convingerea că „întrînd în rîndurile armatei, obligațiile lor față de domnii pămîntului sînt anulate”, iar pămîntul pe care îl aveau în folosință le rămînea lor. Speranțele le erau atît de mari, încît erau hotărîți „să obțină eliberarea cu orice preț”. Dacă doriștele lor „nu se vor împlini prin stat, atunci ei [țăranii] se vor apuca de lovirea și jefuirea nobililor și dacă nici în acest fel nu obțin libertatea, atunci se vor retrage în munții Țării Românești și de acolo vor începe acțiuni de lotrie”, se arată mai departe în același raport.

Această stare de spirit cuprinsese, de fapt, întreaga țărănie dependentă. Țăranii refuzau să mai îndeplinească slujbele către nobili, iar percepțiile întîmpinau greutăți la încasarea contribuțiilor. După cum consemnează alte documente inedite din acea vreme, aflate tot la Arhivele din Deva, nobilimea și autoritățile alarmate au început demersuri pentru anularea conscripției, arătînd că tulburările provocate de aceasta erau similare cu cele din 1757-1761 conduse de Sofronie din Cioara sau cu incidentele petrecute la Cîmpeni în 1782¹. În unele locuri s-a trecut chiar și la acțiuni de reprimare împotriva țăranilor. Unii dintre cei înscrîși ca militari au fost închiși, iar alții alungați de pe pămînturile lor.

După mai multe tergiversări, conscripția a fost anulată. Ofițerii, împreună cu oficialități din comitat, însoțiți de soldați au pornit din sat în sat spre a aduce la cunoștință țăranilor știrea despre anularea conscripției. Țăranii au primit aceste comisii cu ostilitate. În Țara Hașegului, în zona Orăștiei, în Zarand, cînd satele erau adunate pentru a li se comunica noul ordin, țăranii

și-au exprimat nemulțumirea, iar comisia a fost acuzată că aduce vești false și au cerut ca aceasta să fie arestată. Conscripția, spuneau ei, a fost pornită din ordinul împăratului și nimeni din cei legați de guvernul de la Sibiu nu o putea anula. La 21 septembrie 1784, locuitorii din Plopi, Bretea, Ocolîșul Mare, Ruși, Nădăștia de Jos, Crișeni, Călan și Strei au fost strînși în satul Strei pentru a li se comunica noua poruncă. Cu acest prilej — se arată într-un document de atunci — țăranii au declarat că „ei destul au fost supuși domnilor pămîntului și de acum nimeni dintre ei nu mai este [supus]. Ei rămîn, în adevăr, ca militari și vor cu tărie să fie eliberați de sub servicii domeniiale”. Astfel de atitudini au fost reprimare de autorități. Țăranii Ioan Noilă din Măceau și Petru Jar din Crișeni au fost arestați ca instigatori principali, dar satele și-au apărut purtătorii de cuvînt și în urma intervenției hotărîte a țăranilor, soldații i-au eliberat pe cei doi.

Nemulțumirea țăranimii iobage împotriva vechilor ordinuilor era atît de mare, încît sate întregi se pregăteau să înfrunte chiar și armata dacă ar fi fost nevoie. Așa s-a întîmplat în satul Măceau, situat tot în apropierea Hașegului. Locuitorii de aici au primit comunicarea oficială despre anularea conscripției tot în satul Strei, la 21 septembrie 1784. După două zile, la 23 septembrie, în sat au apărut din nou administratorul curții nobiliare împreună cu autoritățile locale, însoțiți de militari. Ei pretindeau de la țăranii iobagi să se prezinte pentru prestarea slujbelor pe pămîntul nobilului. Atunci minia sătenilor a răbufnit. Vice-jucele nobililor, administratorul curții domnești și soldații care îi însoțeau au fost puși pe fugă. Țăranii i-au scos din sat și i-au urmărit pînă în pădurea de pe dealul Silvașului. Știînd că vor urma represalii, sătenii s-au organizat. Delegații lor au plecat în localitățile vecine, Ocolîș și Vilcelele Bune, unde au cerut ajutor, în caz că armata ar veni asupra lor. Pe vîrfurile dealurilor din preaj-

ma satului au fost instalate străji, care să dea alarma la apariția soldaților. Totodată, pentru mai multă siguranță, s-au introdus unele restricții, printre care și aceea ca toți locuitorii să rămînă la casele lor, conform hotărîrii luate de obștea satului.

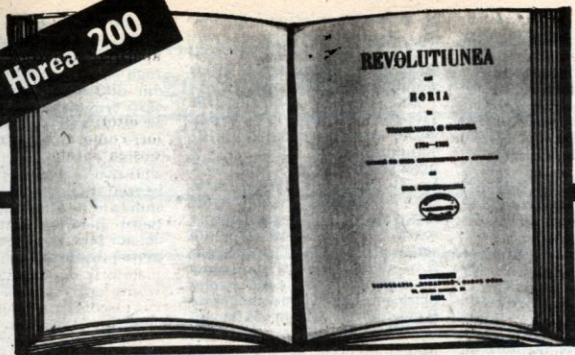
Într-un raport trimis de autoritățile din Hașeg guvernului de la Sibiu erau înșirate, pe puncte, acuzațiile aduse celor din Măceau. Se considera deosebit de grav faptul că locuitorii erau hotărîți să înfrunte armata și că amenințau cu răscoala. Frîmțările în rîndurile țăranimii luaseră o asemenea amploare, încît orice scînteie putea declanșa prîjcul. Împotriva revoltaților au fost trimise imediat cîteva unități militare. Mai întîi, acestea au intrat în Ocolîș și în Vilcelele Bune. În Măceau urma să sosească o grupă mai puternică, condusă de căpitanul Richard. Dar cu toate acestea, confruntări militare nu au avut loc, deoarece comandantul grănicerilor din Hașeg, locotenent-colonelul Karp, a intervenit și a aplanat conflictul. La 28 septembrie, sătenii au fost nevoiți să-și recunoască vina și au fost „iertăți”, însă instigatorii urmau să fie pedepsiți de autoritățile. Printre ei se afla și același Ioan Noilă. Raportul trimisului gubernial în comitatul Hunedoara, Ștefan Costa, conchizuse liniștitoare ale Guberniului și ordinului împăratului de a se proceda cu înțelegere față de țăranii au făcut să nu mai fie aplicată această măsură.

Nemulțumirea țăranilor transilvăneni însă mocnea pretutindeni. În scurt timp, la 2 noiembrie 1784, ea va răbufni cu toată puterea în cursul marii acțiuni condusă de Horea.

La numai o săptămînă de la izbucnirea acesteia, la 9 noiembrie, guvernul de la Sibiu și-a reamintit de revoltații de la Măceau, ordonînd ca aceștia să fie prinși și arestați, spre a-și primi pedeapsa. Dar țăranii din Măceau, la fel ca nenunțații alți țăranii români, se alăturaseră lui Horea, luptînd și năzduind spre o orînduire mai dreaptă și mai bună.

¹ Magazin istoric, nr. 10/1980.

Horea 200



EROUL LUI DENSUȘIANU

La o sută de ani de la ridicarea la luptă a țăranilor români din Transilvania de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan, în București apărea lucrarea lui Nicolae Densușianu¹, *Revoluțiunea lui Horea 1784-1785. Scrisă pe baza documentelor oficiale*. Era rezultatul unei îndelungi și minuțioase munci de cercetare întreprinse de autor începând din 1878 în „bibliotecile și arhivele de peste Carpați”, cum el însuși mărturisea. La Cluj, Alba Iulia, Brașov sau Pesta, N. Densușianu a descoperit și transcris un număr impresionant de documente referitoare la români, printre care aproape 800 privind evenimentele din 1784. Aceste mărturii, necercetate până atunci, scria istoricul, „ne dezvălesc înaintea ochilor o lume cu totul necunoscută din suferințele și faptele părinților noștri; ele răstoarnă în mod decisiv rătăcirile scriitorilor străini, ce apucase

în literatura modernă să îmbrace costumul verității [adevărului] istorice”.

Lucrarea s-a bucurat de un mare succes în rândul cititorilor. Pentru prima dată Horea și vremea lui apăreau în toată măreția și complexitatea lor. Scrierea a fost premiată de Academia română, în urma rapoartelor lui B.P. Hasdeu („cea dintâi și singura plină acum lucrare pe deplin serioasă asupra istoriei moderne a românilor... care va contribui mult a închide pe viitor în România epoca istoriografiei melodramatice”) și G. Barițiu (care o consideră „un studiu anevoios... din trebuința de a revărsa lumină peste un episod foarte important din istoria nouă a suferințelor poporului românesc”).

Apariția scrierii lui N. Densușianu, anunțată în presa epocii, a fost așteptată cu interes de cititorii atît din țară cît și de peste graniță. În arhiva N. Densușianu de la cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academice se păstrează mai multe documente *inedite*

privind felul în care lucrarea a fost solicitată și difuzată. Astfel, din Petersburg, profesorul P. Sircu îi scria la 29 noiembrie 1884 lui N. Densușianu: „Ca român și profesor de limba și literatura română la Universitatea de aici sînt dator a mă interesa de tot ce iese la lumină despre limba, literatura și istoria românilor și mai cu deosebire în limba română. Opera d-voastră despre Horea și Cloșca necesară fiecărui care se simte că e român a atras toată atențiunea mea asupra sa încă de cînd o lucrați, dar fiindcă pînă acum nu mi-am putut-o procura, neștiind prețul, îndrăznesc a mă adresa dv.”

Tot la 29 noiembrie 1884, din Suceava, etnograful și folclorist Simion Florea Marian solicita două exemplare din lucrare, pentru unul din ele trimițînd în schimb, prin G. Dem. Teodorescu, studiul său *Ornitologia poporană română* (2 vol., Cernăuți, 1883).

În imagine: pagina de titlu a scrierii lui Densușianu.

¹ Magazin istoric, nr. 10/1980, 3/1981.

Solicitată era cartea și în Transilvania, unde unele părți din ea apăruseră în *Familia* sau fuseseră pe larg prezentate în *Gazeta Transilvaniei* sau în *Transilvania*. Autoritățile austro-ungare au interzis însă intrarea și difuzarea lucrării. Din alte documente, inedite, aflate în aceleași fonduri, aflăm amănunte privind greutățile întâmpinate de cei care doreau să-și procure cartea. Din Deva, avocatul Francisc Hossu Longin îi scria autorului la 9 decembrie 1884: „Eu am primit avizul despre sosirea opului tău la 16 noiembrie, fiind însă am trimis pe fratele meu, magazionerul de la calea ferată de aici i-a răspuns că cărțile tale au sosit, dar de la Predeal șeful a fost avizat telegrafic ca să nu le estrădea [predea] până nu va fi încunștinat din partea ministrului...”

Opul tău e deci aici în Deva la calea ferată sau poate vor fi duse la vice-comitele în depozitare, ca cărți suspecte. Eu de atunci toată ziua am făcut întrebare la șeful calei ferate, dar totdeauna mi s-a răspuns că ridicarea opreliștei încă nu a sosit”.

Citeva luni mai târziu, același îi transmitea noi informații: „Prețiosul tău op *Revoluțiunea lui Horea* abia ieri, în 1 faur [februarie] a.c. [1885] l-am căpătat la mână de la prefectul comitatului, George Pagány, după ce am reclamat în mai multe rânduri și la el și la vice-comitele Coloman Barsay.

După cum am aflat, opreliștea a venit de la ministrul de interne C. Tisza și vice-comitele C. Barsay le-a expedit la Pesta...”

Societatea arheologică (sau mai bine a falsificatorilor de documente și date istorice) din comitatul Hunedoarei încă a încredințat pe un membru al său ca să culegă date referitoare la revoluțiunea lui Horea. Învățatul acela a și cetit în câteva ședințe niște compilațiuni și furături de ici și colo, apoi au mai citit și alți «dascăli» de la școala «reală» și de aici unele fragmente mai mult ridicole decât prețioase. Am citit și prin unele foi (*Magyar Polgár* din Cluj; prin foiletoane, documente și date de

pe timpul revoluțiunii lui Horea, dar acelea față cu cele publicate de tine și în ochii laicilor nu pot trece decât niște fabule, invențiuni”.

Din Oravița, librarul I.E. Tieranu solicitase și el mai multe exemplare la 26 și 31 octombrie 1884, însă nu le primise nici după două luni. La 31 decembrie 1884 îi scria lui Densușianu: „Nici până astăzi nu am nici o știre despre soarta exemplarelor ce v-am cerut... Bine era dacă mi s-ar fi trimis așa precum le cerusem eu cite unul sau două exemplare sub bandă bine pachetate și legate ca să nu se poată vedea titlul, căci numai așa, numai în acest mod e posibil să treacă de dincoace”.

O parte din exemplare au sosit abia la începutul lui februarie 1885, după ce, cum scria la 16 februarie 1885 librarul orăvițean, „au zăcut până atunci la oficiul vamal din Timișoara”.

Alte cereri ale cărții veneau din Năsăud, Berbești-Maramureș, Cîmpeni, Brașov etc. Solicitățile au continuat și în anii următori. În 1897 librarul brașovean N.I. Ciurcu îi scria autorului că deși interesul era viu pentru scrierea sa, unii ezitau să o cumpere. „Se zvonește că cartea este oprită de guvern a se mai vinde și astfel mulți s-au reținut a o mai procura, ca să nu aibă necazuri cu oficiile poștale de aici”¹.

Cît de mare era interesul pentru scrierea lui N. Densușianu și deosebitul ecou pe care o avusese în rîndurile maselor de cititori sînt probate și de o scrisoare din 9 iunie 1897 a țăranelui Demetriu Crișan, din Șeitin (comitatul Cenad), în ale cărui cuvinte simple se află un cald omagiu adus atît „renumitului Horea”, cît și istoricului care i-a prezentat cu dăruire viața

¹ Monografia lui N. Densușianu a fost primită cu ostilitate de istoriograful maghiari, iar cartea a fost interzisă. Recenzii răuvoitoare sau tendențioase au apărut în 1885, 1886 (cf. Gh. Bartos — *Răscoală lui Horea. Bibliografie*, București, 1978). Impotriva interdicției intrării lucrării sale în Ungaria, autorul a protestat, obținînd în cele din urmă suspendarea interdicției (cf. Dr. C.I. Istrati, *Prefață* la N. Densușianu, *Dacia preistorică*, București, 1913).

și faptele: „Mult on[orate] domnule Densușianu,

Vin cu distinsa stimă a te ruga ca pre un om necunoscut din depărtare. Dorul de a citi cărți frumoase mă mustră, iar eu unde aud căci se află vreo carte bună și frumoasă eu deloc [îndată] acolo alerg. Deci auzind căci la d-ta s-ar putea afla istoria renumitului Horea, de cumva o ai atunci te rog trimite-mi îndăpărt răspuns, căci de aci știu eu căci ai și cît este prețul bucuos așa trimite”.

Ioan LĂCUSTĂ

O REUNIUNE ĂȘTEPTATĂ CU INTERES

Revue des études sud-est européennes, intrată în al 22-lea an de apariție, consacră nr. 2, (aprilie-iunie) 1984, celui de-al V-lea Congres internațional de studii sud-est europene, care va avea loc la Belgrad, în luna septembrie (vezi *Magazin istoric*, nr. 7/1984).

Prin conținutul lor, articolele incluse în sumar se înscriu în tematica complexei agende științifice a prestigioasei reuniuni internaționale. Editorialul, intitulat *Colaborarea științifică și salvagardarea păcii*, evocă aniversarea a 20 ani de la înființarea Asociației (1963), celebrată la București, anul trecut, și subliniază contribuția oamenilor de știință din țările balcanice și extrabalcanice la mai buna cunoaștere reciprocă a popoarelor și civilizațiilor din acest spațiu al Europei. Dintre celelalte titluri cităm: „*Dacii*” lui Suidas; *Ideologie, mentalitate — expresie lingvistică*; *România și Iugoslavia față cu Italia fascistă (1926-1928)* etc.

București 1459-1984:

TREPT ÎN ISTORIE

Dr. PANAIT I. PANAIT

La 20 septembrie 1459, domnitorul Vlad Tepeș emitea din București un document considerat ca prima atestare scrisă a orașului. Dar el este departe de a marca începuturile existenței capitalei noastre. Arheologia românească a dovedit, în special în ultimele decenii, că fiecare dintre orașele care în decursul istoriei au fost reședințe de scaun, ca de fapt și alte localități urbane sau rurale, sînt cu mult anterioare consemnării lor în actele scrise. Argeșul, prima reședință a Țării Românești, pe care — documentar — îl plasăm în jurul anului 1330, își coboară începuturile, grație meticuloaselor investigații ale arheologului Nicolae Constantinescu, la sfîrșitul sec. XII și începutul veacului următor. Lotul de monede găsite în vecinătatea fundațiilor vechiului lăcaș zidit din piatră de riu datează din timpul domniilor lui Alexios III Angelos (1195-1203) sau a lui Theodor Angelos Comnenos Ducas (1224-1230)¹.

Nici Tirgoviște — o altă importantă reședință volevodală — nu își confundă începuturile cu momentul stabilirii aici a curții lui Mircea I și a fiului său Mihail. Sub zidurile primelor case domnești au apărut vestigiile unor locuințe orășenești cu mult anterioare. Aceași situație se constată și la București, unde fundațiile primei cetăți, ca și alte urme duc spre jumătatea sec. XIV. Ca atare, hrisovul lui Vlad Tepeș poate indica prezența acestuia la București, dar nicidecum începuturile capitalei de astăzi. Este firesc ca și alți volevozi anteriori să fi poposit la București. Meritul lui Vlad Tepeș constă în faptul că el a ridicat orașul — deja existent, și în mod sigur temeinic consolidat economic și social — la rangul de reședință. Opțiunea s-a făcut în contextul evenimentelor pregătitoare marelui război de apărare a țării pe care voievodul l-a purtat în vara anului 1462. Documentele emise de Vlad Tepeș în anii 1459-1461 îl dovedesc prezența aici pe malurile Dimboviței.

Ce motiv a stat la baza mutării reședinței de la Tirgoviște la București? Întrebarea nu o punem pentru prima oară. Unii istorici au invocat presiunea Imperiului otoman de a avea domnia Țării Românești mai aproape de raialele dunărene. Explicația a avut drept temelie hrisovul lui Radu cel Frumos din 14 octombrie 1465, voievod cunoscut ca susținător al unui program politic filoottoman. Documentul indică, este drept, și calitatea de reședință a orașului București („Am scris Lașco, octombrie 14, în cetatea de scaun București în anul 6974 [1465]”), dar actul acesta este dat cu șase ani mai tirziu decît cel al lui Vlad Tepeș.

Un fapt este însă cert. Cum se știe, Țara Românească a avut de-a lungul secolelor mai multe reședințe voievodale, mutarea Capitalei nefiind un capriciu domnesc. Rațiuni precise și puternice au minat curtea domnească de la Argeș la Tirgoviște și de aici la București sau în fiecare din vremelnicele reședințe secundare². La baza tuturor explicațiilor ce se pot da în prezent stau considerațiile economice. În sec. XV-XVI, cîmpia a căpătat o importanță deosebită. În cea mai mare parte a anului, domnitorul sau mai mulți dintre dregătorii săi erau chemați să rezolve probleme de proprietate în zonele de cîmpie ale țării. În documentele emise între 1389 și 1617, în afara celor nouă reședințe principale sau secundare, apar încă 47 localități în care se știe că a fost prezentă domnia. Unele dintre ele sînt vechi orașe sau cetăți (9), altele sînt mănăstiri (5), tabere militare (3) sau așezări rurale (30). Aproape jumătate dintre acestea se plasează în cîmpia Pitești-Ploiești-Giurgiu-Cornăești, dreptunghi care are în extrema nordică Tirgoviștea, iar în centru București. Dacă pentru sec. XV așezările de cîmpie reprezentau 55% din

¹⁻² Magazin istoric, nr. 1/1978; 6/1984.

localitățile în care au fost emise documentele domnești, un secol mai târziu procentul a urcat la 65%. În această zonă s-au constituit mari domenii domnești sau boierești. Astfel, zona Bucureștilor, din care au provenit însuși Vlad Tepeș, fratele și succesorul său Radu cel Frumos, Mihneștii ș.a., pare a se fi constituit ca un vast domeniu al Drăculeștilor. Astăzi ne este clar faptul că unele din satele din imediata vecinătate a orașului București au fost proprietăți ale urmașilor lui Vlad Dracul. Este vorba de satele Mănești, Greli, Tinganu, Călugăreni ș.a. Deci, cerințelor economice puse de zona de cîmpie li s-au alăturat, pentru București, și interese ale familiei din care a făcut parte primul velleod stabilit în acest oraș. Nu lipsită de interes a fost orientarea comerțului românesc spre sudul Dunării, drumul Brașov-București-Giurgiu, avînd un rol crescînd.

Plasat într-o zonă cu populație densă, trăind în peste 200 sate, orașul București și-a completat importanța economică cu aceea politică. Timp de două secole, noua reședință își va împărți înfrîntărea cu Tirgoviște, perioadele de sedere a domniei diferind de la o localitate la alta. Începînd cu cel de-al treilea deceniu al sec. XVII, sorții de izbîndă par a aparține Bucureștilor. Numărul documentelor emise în acest oraș depășește cu mult pe acela al hrisoavelor tirgovîștene. Astfel, cînd în 1659 Gheorghe vodă Ghica hotără desemnarea Bucureștilor drept reședință unică a Țării Românești, el nu făcea altceva decît să consfințească oficial o realitate cu mult anterioară. De la această dată, cetatea urmașilor legendarului Bucur va înregistra o continuă preponderență, încercarea lui Constantin Vodă Brîncoveanu (1688-1714) de a reconstitui orașul Tirgoviște consemnîndu-se ca un episodic moment.

Din sec. XVII, Bucureștii se afirmă ca unul dintre cele mai însemnate orașe românești. Dezvoltarea meșteșugurilor, a manufacturilor și comerțului a determinat un neîntreput spor demografic, în pofida marilor primejdii prin care a trecut orașul, ca și întreaga țară, străbătută de ostiri străine rivale. În aceste condiții s-a cimentat în realitățile bucureștene o puternică forță de acțiune colectivă. Începînd cu anul 1716, izvoarele contemporane relatează numeroase ridicări ale populației orașului București împotriva asupririi străine, a jafului provocat de regimul fanariot. De fiecare dată, se vorbește despre „tot norodul Bucureștilor”, angajat în marile frămîntări sociale din anii 1739, 1753, 1764, 1765, 1769 ș.a. și care au culminat cu larga adeziune și sprijinire de către bucureșteni a revoluției condusă de Tudor Vladimirescu în anul 1821. Cînd la 11 iunie 1848¹, străzile centrale ale orașului au fost ocupate de 30-40 mii oameni, această formă de exprimare a voinței marii colectivități nu era la prima ei manifestare. Contribuția excepțională a bucureștenilor la obținerea victoriei revoluției pașoptiste a fost o dovadă a radicalizării acestor mase. Ideea de libertate, unitate și progres a constituit mobilul permanenței acestei lupte care a condus la Unirea din ianuarie 1859. Cînd s-a pus problema capitalei unice a României moderne, Mihail Kogălniceanu și-a exprimat cu tărie opțiunea: „Orașul București este de secole făcut casă fle capitala României... Nicăieri în nici un alt oraș al României nu există un centru de lumină mai mari, un popor cu aspirațiuni mai naționale și mai liberale, un spirit public mai neatîrnat”. (Protocoloalele Comisiunii Centrale a Principatelor Unite. Protocolul LXIV. Ședința din 1 octombrie 1859, p. 12 și următoarele).

Nu există eveniment mai însemnat în epoca modernă și contemporană a patriei în care Bucureștii să nu fi avut un rol hotărîtor. Pe bună dreptate, pe frontispiciul ziarului transilvan Tribunea era înscrisă deviza: „Soarele românilor la București răsare”. Aici a luat ființă prima Asociație generală a lucrătorilor din România² și apoi Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România³, orașul fiind gazda sedilor centrale ale principalelor partide politice, instituții științifice, de cultură și artă. Oamenii de știință și cultură din București au exprimat prin operele lor frumusețea spiritualității românești, ducînd peste hotarele patriei mesaiașul poporului român. În București s-au desfășurat istoricele lucrări ale Congresului din mai 1921, prin care Partidul Socialist s-a transformat în Partidul Comunist Român⁴. Sub conducerea partidului său revoluționar, clasa muncitoare din București, din întreaga țară, a desfășurat eroice bătălii împotriva exploatării și asupririi, a pericolului fascist și revizionist, lupte încununate de victoria revoluției din august '44. București a fost centrul pregătirii și declanșării măreței epopei antifasciste și antiimperialiste, eveniment ce a deschis, prin eliberarea națională și socială a poporului român, o eră nouă în multimilenara sa istorie.

Profundele prefaceri în toate compartimentele vieții economice, social-politice, edilitar-urbanistice înfăptuite în acești 40 ani, și îndeosebi în perioada deschisă de Congresul IX din iulie 1965, de cînd în fruntea partidului și a țării se află tovarășul Nicolae Ceaușescu, au dat Bucureștilor, ca și tuturor localităților patriei, un chip nou. Metropola românească, în care trăiesc peste 2 200 900 locuitori, este cel mai intens focar de spiritualitate românească, cea mai puternică cetate a industriei românești, cea mai concludentă expresie a sentimentelor de pace și colaborare pe care întregul popor le nutrește cu sinceritate tuturor țărilor și popoarelor lumii.

^{1,2} Magazin istoric, nr. 6/1982; 10/1972; 1-5/1981; 6/1971.

FĂCĂTORUL DE DREPTATE — VLAD TEPEȘ

PETRE DACHE

În 1906, cu prilejul Expoziției generale organizate la București, printre multele expozate se afla și un vechi hrisov, extrem de deteriorat, trimis de învățătorul Alexandru Bunceanu din comuna Nadanova, județul Mehedinți. Existau puține șanse ca pergamentul, lung de 45,5 cm și lat de 30,5 cm, dar rupt în multe locuri și cu pecetea căzută, să intre în atenția organizatorilor expoziției. Totuși, fiind un hrisov autentic, el a fost expus, iar ulterior (în 1908) achiziționat de Academia română, unde reputatul slavist Ioan Bogdan a făcut o copie a lui, rămasă doar în manuscris într-unul din caietele întocmite de el. Ani în șir, documentul a rămas însă neremarcat. În 1934-1936, I. Minea și L.T. Boga, alcătuind studiul *Cum se moșteneau moșile în Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, publicat în *Cercetări istorice*, au folosit acest hrisov, relevându-i importanța juridică, în legătură cu formula „prădalică să nu fie” care era prezentă în finalul hrisovului. (Prădalica era o normă juridică — a cărei primă mențiune o găsim în acest hrisov — întâlnită în Țara Românească, în virtutea căreia moșile rămase fără moștenitori în linie masculină reveneau domniei; prin excepțarea de la această normă, moșile puteau fi moștenite și de femei.)

În 1938, publicând *Documentele Țării Românești*, P.P. Panaitescu a subliniat semnificația istorică a acestui hrisov; el reprezintă cea dintâi mențiune scrisă a Bucureștilor și, totodată, prima semnalare a sa în chip de reședință voievodală. Anterior publicării volu-

mului de documente, în studiul *Cum au ajuns Bucureștii capitala țării?*, P.P. Panaitescu sublinia că „de obicei istoricii socotesc că domnul care a mutat capitala țării pe malurile fericite ale Dimboviței a fost Radu cel Frumos... Cercetând vechile hrisoave slavone ale domnilor munteni din aceste vremi, am aflat însă că pe nedrept i se atribuie frumosului Radu titlul de părinte al capitalei noastre, ci adevăratul părinte nu este altul decît cruntul făcător de dreptate, Vlad Tepeș. Cel dintîi act domnesc cunoscut în istorie datat din scaunul țării, București, este de la Vlad Tepeș din 20 septembrie 1459”.

Este vorba de hrisovul la care ne-am referit și din care rezultă că Vlad Tepeș, „cu a sa bunăvoință, cu inimă curată și luminată”, dăruiește „lui Andrei și cu fiii săi, Poiana lui Stev și lui Iova și lui Drug... ocina lui Petre din Ponor... Și cine dintre dinșii va muri, iar ocinele să fie celor rămăși, la dinșii prădalica să nu fie”.

După ce scutea pe beneficiarii dărilor obișnuite, în încheiere se preciza că „s-a scris în septembrie 20, în cetatea București, în anul 6968 [1459]”.

S-a discutat mult în istoriografia noastră despre această mențiune, considerându-se că ea n-ar fi totuși cea mai veche. Pînă la ivirea unor elemente de natură să clarifice diversele ipoteze, documentul din 20 septembrie 1459 rămîne însă drept cea mai veche mențiune certă a existenței orașului București și a importanței sale politice în viața țării. De altfel, însuși Vlad Tepeș a emis și

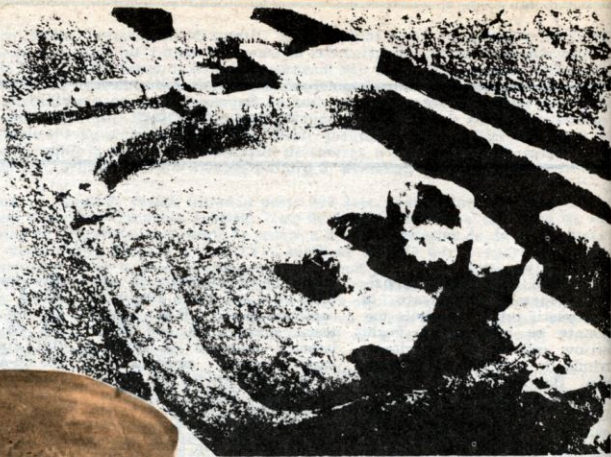
alte două documente în limba latină — 13 iunie 1458 și 4 iunie 1460 — în care se afirmă că au fost date „lîngă riul apei Dimboviței” iar în cel de-al doilea în „castrul de lîngă riul Dimbovița”. Semnificația pe care o are documentul respectiv, dublată de valoarea sa și pe plan juridic — cea dintîi mențiune a prădalicei — a determinat pe specialiștii laboratorului de restaurare din cadrul Direcției Generale a Arhivelor Statului să-i acorde o deosebită atenție. Cum arătam, în 1906 documentul era foarte deteriorat: rupt în două părți separate, din care aceea de jos avusese cel mai mult de suferit, lipindu-i o bucată și avînd multe îndoituri. De asemenea, pecetea și șnurul de care aceasta atîrna se pierduseră cu trecerea anilor. Printr-o migăloasă muncă, datorată specialiștilor Olimpia Guțu și Olivia Strachină, celui dintîi act emis în București i s-a asigurat și pe mai departe trînicia pentru generațiile viitoare.

Pe baza elementelor de care dispunem pînă acum, 20 septembrie 1459 rămîne cea dintîi mențiune documentară a orașului. Dar Bucureștii, au în mod sigur o vechime mult mai mare¹, cele mai vechi urme de locuire ale acestor meleaguri datînd din paleolitic.

O intensă locuire se constată, arheologic și documentar, și în primele secole ale ordnării feudale. Din analiza

¹ Magazin istoric, nr. 2/1984.

(Continuare în p. 23)



PE FIRUL MILENIILOR

MIOARA TURCU



Cum arătau locurile bucureștene în cele mai vechi timpuri? Ce oameni locuiau pe actualul teritoriu al municipiului? Cu ce se îndeletniceau ei? Iată câteva întrebări cărora arheologii, prin munca lor pasionată, încearcă să le dea un răspuns.

Cercetările arheologice, desfășurate începând cu sfârșitul deceniului trei al acestui secol și, îndeosebi, după 23 august 1944, au scos la iveală un bogat material, pe baza căruia se poate urmări evoluția vieții pe teritoriul Capitalei de acum a țării noastre, mergând pe firul mileniilor, din cele mai vechi timpuri.

Prezența omului pe aceste locuri este atestată încă din paleolitic, când actualul teritoriu bucureștean făcea parte

din cîmpia în curs de formare la poalele Carpaților Meridionali. Astfel de urme au fost găsite pe dealurile Radu Vodă și Mihai Vodă, în Bucureștii Noi, Colentina, Pantelimon, Băneasa etc.

Alte mărturii arheologice evocă perioadele neolitice (Fundeni, Doamnei, Dealul Piscului, Glina, Cățelu, Jilava), epoca bronzului (Ciurel, Dealul Piscului, Pipera, Fundeni, Militari, Văcărești), prima epocă a fierului (Iacul Tei, Pantelimon, Otopeni, Militari).

Puternice comunități geto-dace

O intensă locuire în aceste ținuturi este dovedită de vestigii arheologice din secolul

II-I î.e.n., perioadă cunoscută ca a doua epocă a fierului. Pe locurile de acum ale Capitalei se aflau mai multe așezări geto-dacice, situate în apropierea râurilor Colentina, Dimbovița, Sabar, Ciorogîrla, Pasărea. Prin cercetările arheologice efectuate în zonele Străulești, Dămăroaia, Herăstrău, Iacul Tei, Pantelimon, Plumbuita, Popești-Leordeni, Radu Vodă, Văcărești etc. au fost identificate peste 20 așezări ale geto-dacilor. Ele erau, probabil, în strînsă legătură cu dava de la Popești¹ — aflată la circa

¹ Magazin istoric, nr. 11/1979.

În imagini: pe unul dintre șantierul arheologice ce pun în evidență tot mai multe mărturii despre vechimea milenară a orașului de pe Dimbovița și un vas dacic de ceramică descoperit pe teritoriul de azi al Capitalei.

20 km distanță — una dintre cele mai mari așezări dacice.

Vetre de locuire geto-dacică au fost scoase la lumină și în zona actualului centru al orașului (str. Gabroveni, Imprimeriei, la fostul Arsenal al Armatei). Oamenii care trăiau pe aceste locuri foloseau atît locuințe adîncite (tip bordei), cît și case de suprafață. La Bragadiru, a fost descoperită o locuință de suprafață de formă patrulateră, suprapusă peste un bordei oval. Construcțiile dovedesc o tehnică unitară. Au fost folosiți chirpici, așezați pe un schelet lemnos. Într-un colț al încăperii se afla cuptorul sau vatra. Acoperișul era din șindrilă sau din paie, iar podeaua din pămînt bătut sau lipit. De obicei, locuințele aveau o singură încăpere, cu suprafețe variînd de la 5-6 metri pătrați la peste 20 metri pătrați. Pe dealul Mihai Vodă (Arhivele statului) a fost identificată o locuință cu o vatră decorată. O altă vatră similară a fost găsită la Popești-Leordeni. Ele aveau, incizat, un frumos ornament din chenare și raze de linii. Sînt asemănătoare cu una din vetrele aflate în acropola de la Popești și făceau parte, probabil, din lăcașuri sacre, destinate cultului solar, răspîndit în rîndurile societății geto-dace.

În jurul locuințelor au fost descoperite gropi pentru păstrarea proviziilor. La Bucureștii Noi, într-o astfel de groapă cu pereții arși, s-au găsit patru mari chiupuri de lut, cu înălțimea de peste un metru; veritabile hambare ale strămoșilor.

Unele din aceste gropi aveau și un rost ritual. În una din gropile descoperite la Bucureștii Noi s-au putut vedea o treaptă de coborîre și, în centru, un pat de pămînt. În interiorul gropii s-au aflat urme de cenușă, cărbuni, precum și oase de diferite animale, acoperite cu fragmente de vase din ceramică de culoare neagră.

În diferite puncte arheologice ale orașului au fost găsite numeroase unelte geto-dacice confecționate din piatră, os și — cele mai multe — din fier, ceea ce dovedește un stadiu avansat al cunoștințelor tehnologice privind extracția, redu-

ceră și prelucrarea acestui metal¹. Una dintre vetre, depistate la Cățelu Nou, păstra pete de zgură și metal topit, creuzete, bare de metal și unelte folosite în prelucrarea fierului. La Bragadiru a fost identificat un cuptor de reducere a minereului de fier. De formă tronconică, ridicat direct pe pămînt, acest cuptor s-a păstrat aproape în întregime, cu excepția părții superioare a calotei. Pereții interiori, făcuți cu lut, erau înalți de 0,50-0,60 m. Vatra, ovală, executată în pantă lină, era acoperită cu un strat puternic de zgură, în care s-au identificat cîteva fragmente ceramice, precum și un tub cilindric din lut ars, prin care se sufla aerul în timpul arderii. Minele erau adus, probabil, din regiunea subcarpatică, deși transportul ridica serioase dificultăți.

Uneltele descoperite atestă stadiul avansat la care ajunsese procesul muncii în societatea geto-dacă, diversitatea ocupațiilor. Numărul mare de cuțite, seceri, săpăligi, coșoare, dălți, tesle, topoare, cîrlige de undiță, un fier de plug, scoase la iveală prin săpăturile arheologice în perimetrul bucureștean ne dau importante indicii privind îndeletnicirile principale ale locuitorilor din vechime: agricultori, pescari, precum și meșteșugari îndeosebi în prelucrarea lemnului, regiunea fiind bogată în păduri. Locuitorii acelor vremi creșteau animale domestice, cultivau unele specii de pomi fructiferi, făceau comerț îndeosebi cu regiunile grecești, de unde se importau untelemn și vin.

Din fier se confecționau și armele — vîrfuri de săgeți, de lănci — și diferitele piese vestimentare sau de podoabă. La Dudești, Bragadiru, Tînganu au fost găsite fibule, cataramă, pafte, brățări etc.

Unitatea de cultură și viața materială

Geto-dacii erau vestiți, după cum se știe, în prelucrarea argintului. La Cățelu Nou a

fost scoasă la lumină o aplică din argint aurit, la Dealul Piscului un colier masiv, în alte părți (Tînganu, Bucureștii Noi, Bragadiru) fibule, pandantive, inele etc. Un caracter special îl au podoabele din tezaurul de la Herăstrău, datat din sec. I î.e.n.; s-au găsit mai multe monede, două fibule-falere, cinci brățări, un colier și un lanț, toate din argint. Ele atestă înalta măiestrie a strămoșilor noștri în prelucrarea acestui metal. Un alt important tezaur de monede geto-dacice a fost descoperit la Virteju. Este compus din 299 piese, din argint, toate de același tip, dar în numeroase variante, datorate diferitelor matrițe folosite. Tezaure monetare au fost găsite și în cartierele Militari și Vitan.

Numeroase sînt descoperirile de obiecte din ceramică: străchini, căni, fructiere, oale, chiupuri etc., realizate dintr-un lut fin, lucrate la roată, cu forme elegante. Ele atestă existența unor ateliere specializate, cu meșteri îndemnatnici, înzestrați cu un deosebit simț artistic. Au fost semnalate, de asemenea, și fragmente de vase din import (grecești și italice), cum sînt cele de factură greacă, datînd din sec. IV-II î.e.n. Analiza obiectelor de ceramică din sec. II-I î.e.n. descoperite în perimetrul bucureștean evidențiază proveniența lor din forme autohtone mai vechi, unele din ele venind încă din epoca bronzului. Toate atestă continuitatea de existență, de civilizație a populației locale, evoluția ei necurmată în timp, apartenența la marea comunitate geto-dacică.

O ștampilă de lut descoperită pe malul lacului Tei înfățișează o figură umană în picioare; deasupra fiecărei mîini, ridicate în sus de la cot, se află reprezentat cîte un vas, iar ceva mai sus o roată cu șase raze, care poate indica simbolul

¹ Magazin istoric, nr. 4/1980.

solar. O reprezentare similară a unui personaj cu minile ridicate spre discul solar o întâlnim și pe un fragment de vas șampilat găsit în Militari și datat sec. III î.e.n. Ele amintesc de credințele religioase ale strămoșilor noștri.

Strîns legate de religie și, mai ales, de credințele privind soarta omului sînt ritualurile de înmormîntare. Geto-dacii practicau, aproape în exclusivitate, incinerarea, cu depunerea în morminte tumulare sau plane. Arderea se făcea în groapă ori în afara ei, uneori chiar în locuri mai depărtate. Cenușa și oasele calcinate erau depuse fie direct pe pămînt, fie în urne de lut cu capace. Astfel de morminte de incinerare au fost găsite pe malul lacului Tei, la Dămăroaia, Fundeni și Popești-Leordeni.

Pe strada Zidurile dintre vii, din partea de est a orașului, a fost descoperit un mormînt de incinerare, cu mai multe fragmente ceramice, un vas getic, un cuțit mic de fier, precum și oase calcinate și cenușă. Pe o terasă ce domină punctul de întîlnire dintre riul Colentina și lacul Tei, în nordul Capitalei, au fost depistate patru morminte din sec. I î.e.n.-I e.n. După inventarul lor simplu, acestea au aparținut unor persoane de rînd. În cartierul Dămăroaia, au fost aflate alte două morminte, tot pe un platou al Colentinei. Inventarul lor bogat (călci de lance din fier, vase de lut lucrate la roată și cu mîna, castroane, căni, amfore, cuțite de fier etc.) ne face să credem că ele au aparținut unor personaje înstărite. Mormintele descoperite sînt relevante pentru cunoașterea raporturilor social-economice ale populației care locuia în perimetrul bucureștean, raporturi caracteristice de altfel pentru întreaga societate geto-dacă.

Micro-repertoar arheologic bucureștean

BRAGADIRU. Pe o terasă a riului Sabar a fost cercetată, parțial, o așezare din sec. II-I î.e.n. Locuințe de suprafață, nefortificate artificial.

BUCUR. Așezare din sec. III-I î.e.n., descoperită pe terenul bisericii, situată pe un bot de deal pe malul drept al Dîmboviței; bogat material (unelte de fier, piatră, os, precum și resturi de olărie autohtonă și grecească de import). Urmele materiale urcă pînă în evul mediu.

BUCUREȘTII NOI. Așezare geto-dacă, pe malul stîng al Colentinei, în dreptul lacului Grîvița. Bordeie și locuințe de suprafață, gropi menajere și o groapă rituală.

CĂTELU NOU. Pe malul drept al bălții Colentina-Pantelimon a fost descoperit un complex de așezări din diferite epoci, printre care și cu urme de locuire din sec. II-I î.e.n.

CHITILA. Pe malul Dîmboviței, pe o terasă, s-au aflat fragmente ceramice geto-dacice, în amestec cu ceramică medievală.

CIUREL. Așezare situată în apropierea Dîmboviței, mărginită, la vest, de un șanș, iar la sud de un val de pămînt.

DĂMĂROAIA. Așezare și cimitir din sec. II-I î.e.n., parțial cercetate.

DUDEȘTI. Așezare din sec. II-I î.e.n., în partea vestică a orașului, pe un platou situat la circa 500 m de actualul curs al Dîmboviței.

GIULEȘTI. Fragmente de vase datînd din sec. II-I î.e.n., descoperite în preajma mănăstirii Chiajna.

HERĂSTRĂU. Așezare pe malul stîng al Colentinei.

MIHAI VODĂ. Resturile unei așezări din a doua epocă a fierului. Peste ele au fost suprapuse complexele feudale (sec. XVI-XIX).

PANTELIMON. Așezare din partea de est a Capitalei, pe malul drept al riului Colentina. Pe malul stîng a fost depistată o altă așezare din sec. II-I î.e.n.

POPEȘTI-LEORDENI. Un bordei geto-dac prevăzut cu o vatră decorată.

RADU VODĂ. Așezare fortificată (sec. III-I î.e.n.), situată pe actualul teren al mănăstirii.

STRĂULEȘTI. Urme din a doua epocă a fierului descoperite cu prilejul cercetării unor așezări prefeudale și feudale.

TÎNGANU. Așezare din sec. II-I î.e.n. Peste ea s-au suprapus așezarea și cimitirul feudal (sec. XV-XVIII).

VĂCĂREȘTI. Fragmente ceramice, lucrate cu mîna și la roată, din a doua epocă a fierului, descoperite în apropierea mănăstirii Văcărești.

După conținutul și structura lor, așezările geto-dace din cîmpia bucureșteană sînt, prin excelență, sătești. Ele și-au dezvoltat cultura materială și spirituală în contextul legăturilor cu alte centre înfloritoare din Cîmpia Munteană, cum au fost cele de la Popești, Pîscul-Crăsani¹, Zimnicea² și

alte. Descoperirile reprezintă noi și prețioase mărturii privind omogenitatea civilizației geto-dace, unitatea de cultură și viață materială a strămoșilor noștri, precum și ale continuității de locuire pe pămînturile unde, de-a lungul secolelor, s-a ridicat, impunătoare, inima țării, capitala românească.

^{1,2} A. agaziu, „istoric”, nr. 10/1980; 6/1981.

FĂCĂTORUL DE DREPTATE — VLAD TEPEȘ

(Urmare din p. 19)

documentelor reiese că pe vatra de azi a Bucureștilor au existat pînă în anul 1625 nu mai puțin de 41 sate — toate atestate documentar —, cele mai multe datînd din sec. XIV-XV.

Cercetările arheologice efectuate în ultimii douăzeci de ani la Curtea Veche au condus la descoperirea unei construcții ale cărei ziduri de cărămidă coborau cu peste 2 m față de nivelul de călcare. Cetățuia — poate un turn-fortăreață — avea o suprafață de 160 m² și era înconjurată de un șanț de apărare. Peste fundațiile acestei prime cetăți, Vlad Tepeș a ridicat în anii 1458-1459 o altă cetate din piatră de riu, de formă dreptunghiulară, avînd o suprafață de aproximativ 700 m².

Iată, așadar, că Vlad Tepeș nu este numai emitentul primului document din București, dar și unul din ctitorii orașului medieval. Documente emise din acest oraș arată intenția lui Vlad vodă de a-i conferi statut de reședință domnească. O reședință care, în timpul domniei fratelui lui Vlad Tepeș, Radu cel Frumos, a devenit capitala consacrată a țării. 17 hrisoave ale lui Radu au fost emise din București, pe cînd din Tirgoviște nici unul.

În prima jumătate a veacului XVII, memoria poporului o fixase deja ca reședință tradițională a țării. La 1626, Alexandru Cocorul putea deci să scrie: „cînd am venit însumi domnia mea de la Tirgoviște, aici, în scaunul domniei mele, unde au stat și alți domni răposăți, străbunul domniei mele, Alexandru voevod, și răposatul bunic al domniei mele, Mihnea voevod, și răposatul părinte al domniei mele, Io Radul voevod”.

În 1659, odată cu înscăunarea lui Gheorghe Ghica, București devin singura capitală a Țării Românești, ulterior a Principatelor Unite și apoi Capitala întregii Români — centrul politic și administrativ al patriei noastre socialiste.

CARTI SOSITE LA REDACTIE



● INTELECTUALII DIN BALCANI ÎN ROMÂNIA (SEC. XVII-XIX).

(Editura Academiei, București, 1984, 208 pp., 19 lei: *culegere de studii* (volumul II din seria de Studii istorice sud-est europene) reflectînd rolul centrelor de cultură românești în dezvoltarea civilizațiilor balcanice; coordonatorul volumului — Alexandru Dușu.

● ISTORIA DREPTULUI ROMÂNESC (coordonator prof. univ. dr. Ioan Ceterchi).

Editura Academiei, București, 1984, 440 pp., 49 lei: *partea primă a celui de-al doilea volum, consacrată perioadei cuprinse între a doua jumătate a sec. XVIII și prima jumătate a sec. XIX.*

● Constantin I. Turcu, Ioan Voicu — NICOLAE TITULESCU ÎN UNIVERSUL DIPLOMAȚIEI PĂCII (cuvînt înainte de prof. Jacques Freymond, director de onoare al Institutului Universitar de Înalte Studii Internaționale din Geneva).

Editura politică, București, 1984, 452 pp., 26 lei: *cercetare monografică dedicată uneia din coordonatele fundamentale ale activității marelui diplomat român, valorificînd un bogat material de arhivă inedit, printre care și manuscrisul titulescian Politică externă a României (1937).*

● Alexandru Dușu — HUMANISME, BAROQUE, LUMIÈRES — L'EXEMPLE ROUMAIN.

Editura științifică și enciclopedică, București, 1984, 148 pp.: *reflec-tarea curentelor culturale în realitatea socială și culturală a țărilor române.*

● Dr. doc. Grigore Geamănu — DREPT INTERNAȚIONAL. PUBLIC. VOL. III.

Editura didactică și pedagogică, București, 1983, 600 pp., 47 lei: *tratatul continuă sinteza dreptului internațional începută cu volumul I, autorul ocupîndu-se acum de evoluția istorică a diplomației și de dreptul diplomatic, de dreptul tratatelor și de organizațiile internaționale, de noua ordine economică internațională, de dreptul internațional al dezvoltării, de rezolvarea diferendelor dintre state, de dreptul internațional umanitar, de dreptul internațional penal, constituind o contribuție românească de valoare substanțială la teoria și practica relațiilor internaționale contemporane.*

● INSCRIPTIILE DACIEI ROMANE. VOL. III/3 (editate de Ioan I. Russu, în colaborare cu Octavian Floca și Volker Wollmann).

Editura Academiei, București, 1984, 470 pp., 44 lei: *40 mărturii epigrafice din zona centrală a Daciei Superioare.*

● Dan Gh. Teodor — CIVILIZAȚIA ROMANICĂ LA EST DE CARPAȚI ÎN SECOLELE V-VII E.N.

Editura Academiei, București, 1984, 132 pp., 14 lei: *rezultatele investigațiilor arheologice efectuate în așezarea de la Botașana-Suceava.*

● Alexandru Pelimon — IMPRESIUNI DE CĂLĂTORIE ÎN ROMÂNIA (cuvînt înainte de Șerban Cioculescu; ediție de Dalila-Lucia Aramă).

Editura Sport-Turism, București, 1984, 162 pp., 17,50 lei: *reeditarea unuiu dintre primele jurnale de călătorie de la noi, apărut în 1858.*

● ETHNOLOGICA, București, 1983, 208 pp.: Recherches sur l'histoire des institutions et du droit, vol. VI, 206 pp., vol. VII-VIII, 120 pp., București, 1981-1983: publicații editate de Asociația de istorie comparativă a instituțiilor și a dreptului.

● Mircea Handoca — PE URMELE LUI GEORGE TOPĂRCEANU.

Editura Sport-Turism, București, 1984, 204 pp., 12,50 lei: *incursiuni istorico-literare.*

Pe urmele unei localități antice dispărute —

TEMA

CONSTANTIN RĂILEANU,

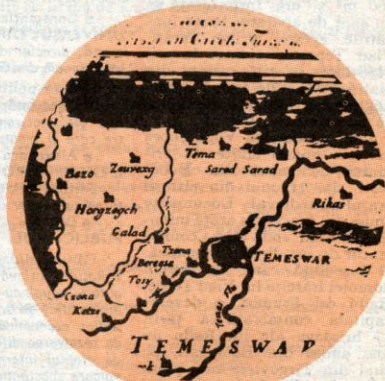
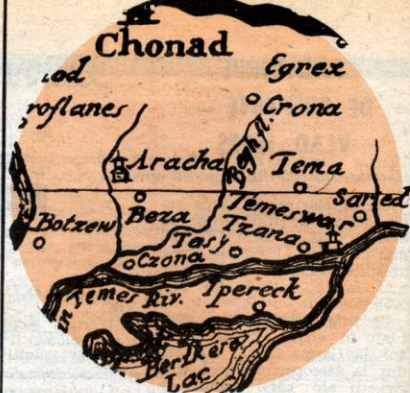
Muzeul Banatului, Timișoara

Realizată în secolul VII e.n. de către un geograf din Ravenna, al cărui nume nu este cunoscut, scrierea geografică *Cosmographia* cuprinde o seamă de referiri la țara noastră. Între acestea, geograful anonim consemnează și o localitate, Tema, pe care o așază în fruntea unei serii de alte nouă „civitates in Datia [Dacia]”, de unde rezultă că era vorba de o localitate mai însemnată.

De atunci însă, din sec. VII, toponimul respectiv n-a mai fost consemnat în vreo altă lucrare istorico-geografică medievală. Singularitatea informației a făcut ca opera geografului amintit să fie privită ca nesigură. Dar o analiză atentă a textului *Cosmographia* relevă că nu poate fi vorba de carențe informaționale. Dimpotrivă, această operă antică țirzie se dovedește o sinteză foarte documentată, în care s-au inclus știrile istorico-geografice cele mai autorizate din perioada sec. IV-VI, provenite de la autori reputați, precum Castorius, Orosius, Sardonius, Iordanes, Isidor de Sevilla — ceea ce conferă autorului o aureolă de erudiție, iar informațiilor furnizate de el un maximum de verosimilitate.

Identificarea așezării Tema depășește, ca importanță, cadrul unei simple localizări geografice. Contextul în care geograful din Ravenna menționează această așezare este de natură să aducă noi și importante clarificări cu privire la configurația geo-politică a părții de sud-vest a Daciei (respectiv, a Banatului de azi).

În acest areal, autorul antic menționează două diviziuni administrative care poartă numele de Dacia (*Datia Prima* și *Datia Secunda*), numite — spune el — și *Gepidia*. Asocierea cu ultimul ethnonim (*Gepidia*) ne arată că cele două Dacii nu exprimau părți ale vechii provincii imperiale sau extinderi



spre nord ale unor provincii sud-dunărene, ci diviziuni administrative care existau pe teritoriul Banatului într-un anumit interval de timp, în sec. IV-VI, cînd asupra acestui teritoriu și-au exercitat autoritatea și gepizii. În fiecare din aceste Dacii, geograful din Ravenna indică un număr de localități care facilitează localizarea lor. Astfel, primul grup de șapte localități (Drubetis, Medilas, Pretorich, Pannonim, Gazanam, Maschianis, Tibis) se raportează la *Datia Prima*. Cum aceste localități au fost toate identificate — de la Drubetis (Drobeta-Turnu Severin) pînă la Tibis (Tibiscum-Jupa) — rezultă clar că *Datia Prima* cuprindea zona muntos-deluroasă a Banatului.

Al doilea grup cuprinde nouă localități (Tema, Tiviscum, Gubali, Zizis, Berzobis, Arcidaba, Canonia, Potula, Bacaucis), pe

În imagini: harta lui P. Coronelli și S. Sanson și cea a lui Nicolaus Visscher — ambele menționînd localitatea Tema.

care geograful antic le apreciază ca fiind în *ip̄sas Daliām* („chiar în Dacie”), dar în *aliem partem* („în altă parte”). Această specificare indică neîndoios apartenența acestor localități la *Dacia Secunda*.

Faptul că unele dintre aceste localități (Tema, Canonia, Potula, Bacacuis) nu au fost identificate a determinat o serie de autori să limiteze fruntariul vestic al Daciei secundae la limita deluros-muntoasă a Banatului; cu alte cuvinte, vechea Dacie nu ar fi cuprins și cîmpia Banatului.

Să fie, într-adevăr, Tema o enigmă istorică? Două documente cartografice infirmă o atare presupunere.

Această veche localitate este marcată distinct pe două hărți întocmite de unii dintre cei mai erudiți geografi europeni de la finele sec. XVII și începutul celui următor, ale căror lucrări au rămas, în chip inexplicabil, nesemnate. Prima este *Le cours du Danube...*, editată la Paris în 1696, „după memoriele cele mai noi ale geografilor P. Coroneli și S. Sanson”. Pe harta menționată, printre cele 42 localități principale marcate pe teritoriul Banatului, Tema apare situată la 17,5 km nord de Timișoara. Cel de-al doilea document este un segment de hartă pe care l-am descoperit în *Atlasul Dimacenso* (Biblioteca Academiei R.S. România) — cu titlul *Accurate Kaart von land Belgrado... Temeswaren... 1717*, fragment ce este atribuit belgianului Nicolaus Visscher. Și pe această hartă — mult mai precisă decît prima — toponimul Tema figurează ca o localitate certă, marcată cu un semn convențional (cetate sau biserică cu un turn), fiind situată la o distanță de aproximativ 20 km nord de Timișoara.

De menționat că ambele documente cartografice nu sînt hărți cu caracter istoric, ci politico-geografice, întocmite și destinate marilor cancelarii europene. Ca atare, fiecare element înscris pe astfel de hărți constituia o realitate a timpului respectiv; cu alte cuvinte, în sec. XVII-XVIII, Tema mai exista ca așezare. Mai mult, informațiile cuprinse pe cele două hărți ne oferă posibilitatea identificării ei pe teren. Tema se afla pe un perimetru cuprins între satele Carani și Cornești. Înclinăm să credem totuși că o localizare mai veridică ar fi la Cornești-Jadani, opțiune determinată de faptul că la nord-est de acest sat există și astăzi vestigiile unei fortificații antice de pămînt. Pe majoritatea planurilor cadastrale din sec. XIX, această zonă era desemnată cu toponimul *Szeliste* = *Seliste* — denumire ce indică o veche așezare dispărută.

Așadar, Tema nu mai trebuie considerată o enigmă istorică. Această localitate daco-romană, cunoscută de geografiîi tîrzii ai antichității și atestată de *Ravennatis Anonymi* ca făcînd parte din *Dacia Secunda*, constituie o realitate. Ea și-a continuat existența, dăinuind de la singura sa atestare încă 11 veacuri și a apărut, ca mărturie istorică de persistență și continuitate românească în Cîmpia Banatului, în vechi documente cartografice de prestigiu european.

ISTORICELE OPȚIUNI ALE REVOLUȚIEI ROMÂNE DIN AUGUST 1944

(Urmare din p. 3)

1990 îl va constitui dezvoltarea puternică, în continuare, a bazei tehnico-materiale, înfăptuirea în linii generale a Programului partidului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate, crearea condițiilor necesare trecerii, în perioada următoare, la realizarea fazei superioare a societății socialiste, la construcția comunismului în România.

În făptuirea unor asemenea perspective mărețe va produce noi și mari transformări revoluționare în societatea românească, va ridica poporul român pe o nouă treaptă a dezvoltării sale istorice, va consolida și mai puternic statul nostru.

Garanția sigură a împlinirii lor stă în conducerea acestei grandioase opere de construcție de către partidul comunist, a cărui vocație de stegar al luptei pentru România socialistă liberă, unită, independentă și suverană s-a manifestat într-o îndelungată istorie a poporului român.

Aniversarea revoluției române din august 1944 a constituit o demonstrație exemplară a unității și coeziunii tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, a țării întregi în jurul centrului vital al națiunii noastre socialiste, partidul comunist, al secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Această unitate își găsește o vie expresie în profunda satisfacție, în vibranta și unanima aprobare cu care întregul partid și popor au primit hotărîrea plenarei Comitetului Central al P.C.R. cu privire la realizarea tovarășului Nicolae Ceaușescu, la al XIII-lea Congres, în funcția supremă de secretar general al partidului.

O sărbătoare națională pe care au cinstit-o cu prezența lor șefi de state și de partide, prim-ministri și miniștri, delegații guvernamentale și de partid din peste 100 țări este un fapt fără precedent în istoria țării noastre. Este o dimensiune elocventă a locului și rolului României socialiste în lumea contemporană, a prodigioasei activități internaționale a președintelui Nicolae Ceaușescu, ale cărui cuvinte au exprimat însăși esența politicii noastre externe: „Rog pe prietenii noștri și pe toți oaspeții de peste hotare, care au venit să participe, și participă împreună cu întregul nostru popor la cea de-a 40 aniversare a sărbătorii noastre naționale, să transmită popoarelor lor, sentimentele de prietenie și solidaritate ale poporului român, precum și cele mai bune gânduri și urări de succese cit mai mari în dezvoltarea economico-socială a fiecărui popor, de bunăstare și fericire, de pace și colaborare”.

Cristian POPIȘTEANU

Un episod inedit

al luptei

pentru înfrângerea

hitlerismului



SEPTEMBRIE 1939:

„ENIGMA” TRECE

PRIN ROMÂNIA

Dr. EUGEN PEDA

Printre zecile de mii de polonezi care și-au găsit, în urmă cu patru decenii și jumătate, în septembrie 1939, salvarea pe teritoriul României, aproape două treimi erau militari. Printre ei, în acele momente de cel mai intens tragism ale începutului celui de-al doilea război mondial, încă înainte ca steagul cu zvastica al agresorilor nazisti să fluture deasupra Varșoviei, se aflau șeful statului polonez, membri ai guvernului, întreg înaltul comandament militar și personalul Ministerului de război. O bună parte dintre ofițerii și soldații polonezi au reușit să ajungă în Occident, angajându-se în eroica luptă anti-hitleristă, de eliberare a popoarelor Europei.

Cu enorme riscuri și confruntat de presiuni brutale din partea Reichului, guvernul român, la solicitarea autorităților poloneze, a acceptat

și tranzitarea și deci salvarea rezervelor de aur ale Băncii Poloniei, a tezaurului Fondului Apărării Naționale și a celebrelor goblenuri de Arras ale Tezaurului național de la castelul regal Wawel din Cracovia. Într-o măsură, aceste fapte de neuitat sint cunoscute¹, dar abia în ultimii ani s-a dezvăluit, deocamdată incomplet, că pe teritoriul României, după cum arată un istoric polonez, unde „a fost expedit tot ce era cel mai prețios“, a fost evacuat și un „tezaur dintre cele mai considerabile“². Erau cei cincisprezece specialiști care au adus contribuția de bază la penetrarea codurilor germane transmise prin sistemul mașinilor de tip „Enigma“, unul dintre cele mai bine păstrate secrete ale marii conflagrații și dintre cele mai vitale.

¹ Magazin istoric, nr. 10/1977.

² M. Willaume (Lublin), *L'activité des Polonais en Roumanie pendant la Seconde Guerre Mondiale*, Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol“, Tom XX, 1983, Iași.

³ În imagini: copia „Enigmei“ realizată de specialiștii polonezi... din rindul cărora s-a detașat eminentul matematician Marian Rejewski.

Primii pași

1926 a fost un an de zarvă în secțiile de decriptare¹ ale serviciilor secrete din numeroase țări: marina de război germană (Kriegsmarine) introdusese, pentru prima oară, un sistem de „cifrare” mecanică pentru mesajele sale transmise prin radio. Treptat, s-a constatat că în numai câțiva ani, în special după venirea lui Hitler la putere, acest sistem, folosind coduri diferite, s-a extins și la armata de uscat, aviație, poliție, Gestapo, transporturile pe calea ferată. În numai un deceniu, aproape întreg traficul radio german, militar și paramilitar, fusese trecut pe mașini de cifrat și descifrat.

La originea acestei schimbări care a revoluționat telecomunicațiile secrete s-a aflat o mașină inventată și patentată în 1919, în Olanda. Asemănătoare mașinilor obișnuite de scris, ea a fost perfecționată la începutul anilor '20 în Germania, unde și-a căpătat și numele de „Enigma”. Astfel, ceea ce inițial era o mașină comercială, destinată corespondenței confidentiale a oamenilor de afaceri, a devenit un redutabil instrument secret în pregătirea agresiunii naziste și, ulterior, în desfășurarea ei².

¹ Decriptarea constă în penetrarea codurilor pe baza cărora sînt cifrate textele. Descifrarea este operațiunea de redare a formei inițiale a unui text prin cunoașterea codului folosit.

În ultimii ani, au apărut tot mai numeroase date despre faptul că, în timpul războiului, cei mai mulți dintre beligeranți au reușit să „citească”, cel puțin parțial și pentru perioade mai mult sau mai puțin îndelungate, traficul codificat inamic. Unul dintre cazurile celebre îl reprezintă penetrarea de către nazisti a codului atașajilor militari americani. Aceasta a permis marșalului E. Komel să fie informat despre conținutul rapoartelor atașajului militar american la Cairo, colonelul Bonner Fellers, care conțineau detalii și asupra planurilor și dispozitivului britanic în Egipt. Credem că aici s-a avut sursa și spionajul german cu privire la planurile anglo-americane de bombardare. În 1942, a regiunii petrolifere române, în care Bonner Fellers a fost implicat. Codul a fost schimbat în vara anului 1942, după ce britanicii au aflat din descifrarea unui mesaj codificat italian că succesele lui Komel se datorau cunoașterii rapoartelor colonelului Bonner Fellers.

² După unele surse, spre sfîrșitul războiului, Germania folosea 30 000 mașini „Enigma”. Deoarece, în ab-

Doi ani după ce se observase debutul, abia perceptibil, al „cifrării” mecanice, serviciul secret polonez, Biroul 2 al statului major, a recrutat un grup de eminenți studenți în matematică de la Universitatea din Poznań pentru a studia criptologia. Cel mai strălucit dintre ei, Marian Rejewski, a devenit, la absolvire, asistent la Universitatea din Poznań, îmbinînd activitatea didactică cu cea de decriptare³. Transferat la Varșovia, pentru a se consacra în întregime decriptării, lui M. Rejewski i s-a încredințat în toamna anului 1932 o misiune deosebită. I s-a adus la cunoștință că armata germană folosea pentru cifrat o mașină „Enigma” și i s-au pus la dispoziție o serie de texte transmise de germani prin noul sistem de cifrare, texte care fuseseră culese de stațiile de interceptare poloneze. I-a fost prezentată și o mașină de tip „Enigma”, dar aceasta reprezenta varianta comercială inițială. În decurs de cîteva săptămîni de intensă activitate, Rejewski a reușit să elaboreze o metodă matematică, furnizînd, teoretic, cheia problemei. Dar, după mărturisirea lui, pentru soluția practică ar fi fost necesari ani de muncă, inclusiv riscul nereușitei.

În acest stadiu, la 8 decembrie 1932, fără să i se dezvăluie sursa, lui Rejewski i-au fost prezentate o serie de documente germane referitoare la „Enigma”, inclusiv „cheile” folosite pentru lunile octombrie și decembrie 1931. Sursa era Biroul 2 francez, respectiv căpitanul G. Bertrand, care se ocupa cu cifrurile străine. În 1931, un anume Hans Thilo-Schmidt oferise,

sența cheii de cod și a modalităților de schimbare ale acesteia, astfel de mașină nu era suficientă pentru „citirea” traficului de mesaje. Hitler a autorizat — conform unor surse istoriografice occidentale — ca mașina „Enigma” să fie vindută Japoniei, Italiei și altor două țări — Bulgaria și România.

Biroul 2 polonez avea un compartiment special care se ocupa de problemele de cifrare, inclusiv de decriptare, în frunte cu colonelul Guido Langer. Serviciul pentru ciferă german dispunea de stații de interceptare a traficului codificat militar german la Poznań, Starograd și Krzlawice. Alături de M. Rejewski, în activitatea acestui serviciu s-au impus colegii săi de facultate Jerzy Różycki și Henryk Zygalsky.

contra plată, colaborarea sa serviciilor secrete franceze. Cum documentele apăreau ca autentice și rezulta că furnizorul lor avea acces la serviciile de cifrare ale Statului major german, unde, de altfel, și lucra, „tratarea” lui H. Thilo-Schmidt a fost încredințată lui G. Bertrand⁴. Biroul 2 francez n-a considerat însă că s-ar putea angaja în dezlegarea problemelor mașinii „Enigma” și G. Bertrand a fost autorizat, în cadrul colaborării cu serviciile secrete poloneze, să sondaze ce posibilități existau în această privință la Varșovia. Probabil că francezii aveau unele informații despre preocupările de aici, deoarece, din decembrie 1931, căpitanul Bertrand fusese, în mai puțin de un an, de trei ori în capitala polonă. Aceasta a fost calea prin care, în decembrie 1932, documentele permise de la Asche au ajuns la Rejewski, care, în decurs de o lună, a reușit să construiască un model identic al „Enigmei” militare germane și să înceapă decriptarea. Din acest moment lui Rejewski i-au fost atașați alți doi colaboratori, Jerzy Różycki și Henryk Zygalsky, începînd o cursă între perfecționările aduse mașinii de către germani și posibilitățile poloneze de a descifra mesajele transmise.

La 15 decembrie 1938, germanii au introdus un sistem și mai complicat al mașinii „Enigma”, care, cum s-a dovedit, depășea posibilitățile tehnice ale grupului polonez. În aceste condiții, deși, prin intermediul lui Bertrand, continuau să fie aprovizionați cu documente de Asche, polonezii, care nu făcuseră cunoscut stadiul avansat la care ajunseseră și faptul că în anumite perioade reușiseră să citească traficul „Enigmei”, au acceptat în

⁴ În memoriile sale, G. Bertrand, care și-a încheiat activitatea cu gradul de general de brigadă, la care a fost avansat în 1947, și de director adjunct al S.D.E.C.E. (Serviciul de documentare externă și contrasponaj, altfel spus Spionaj și Contraspionaj), nu a dat numele „colaboratorului” său, ci numai porecla codificată — Asche (Cenusă, în limba germană). De aceea, în unele lucrări, apărute și în limba română, s-a susținut că numele nu era cunoscut. Pentru prima oară, credem, sîtem în măsură să dăm cîtoritorilor *Magazinului istoric* identitatea lui Asche, pe baza unor dezvăluri survenite în ultimii ani.

ianuarie 1939 să participe la o reuniune desfășurată la Paris cu reprezentanții serviciilor secrete franceze și britanice. După cum scrie istoricul britanic Peter Calvocoressi, polonezii voiau să știe dacă în legătură cu „Enigma” puteau primi un sprijin: „Ei și-au format opinia că nici francezii și nici britanicii nu aveau ce să-i învețe și

Apropierea războiului a determinat serviciul secret polonez să inițieze convocarea unei noi reuniuni. În fața reprezentanților Biroului 2 francez și a celor de la Intelligence Service (acesta din urmă îl trimisese la întâlnire și pe S. Menzies, directorul adjunct și, ulterior, șef al S.I.S., prezentat ca profesor de matema-

rate și de cartele perforate (într-un fel precursor ale calculatoarelor electronice), care concuau la decriptare. În urma acestei consfătuiri, desfășurate în zilele de 24 și 25 iulie 1939, britanicii și francezii au mai primit și cite o versiune a mașinii secrete germane „Enigma”, fabricată de polonezi. „Astfel — cum scrie



În perioada interbelică, guvernul britanic a achiziționat un vast domeniu situat la aproximativ 50 mile nord-vest de Londra, în vecinătatea nodului de cale ferată de la jumătatea drumului dintre Oxford și Cambridge. Aici, la Blechley Park, într-un conac construit spre sfârșitul secolului trecut, urma să fie instalată Școala guvernamentală pentru coduri și cifruri (G.C. & C.S.), care, în pofida titlaturii sale, se ocupa mai puțin de formarea personalului pentru astfel de activități, ci în primul rând avea atribuții de penetrare a traficului corespondenței secrete străine.

G.C. & C.S. era subordonată inițial Ministerului de externe și administrată, tot timpul, de M.I.-6, avându-l ca șef pe comandorul A. Denton din Serviciul secret de informații (S.I.S.). Conacul și domeniul (pe care au fost ulterior amplasate numeroase construcții „provizorii”) au fost strict izolate prin măsuri deosebite de securitate și au devenit sediul unei organizații, care, de la declanșarea războiului și până la încheierea ostilităților în Europa, a ajuns să cuprindă 10 000 oameni, dintre care 1 200 tinere femei în uniformă.

Misiunea celor de la Blechley Park era penetrarea tuturor codurilor străine și în toate limbile. Activitatea bazată pe mașinile „Enigma” și sistemul „Ultra” (de la Top Secret Ultra — Secret maxim), vizând codurile militare și paramilitare germane, era doar o parte a acestei misiuni și diferitele sectoare nu cunoșteau nimic sau doar strictul necesar despre munca celorlalte. La Blechley Park se primeau mesaje-radio interceptate de stațiile de ascultare, se căuta decriptarea și se efectua traducerea în limba engleză, se proceda la analiza și coroborarea informațiilor cu cele provenite din alte surse (cu excepția problemelor ce interesau Amiralitatea, care făcea evaluările la centrul ei operațional din Londra), se asigura transmiterea rapoartelor către forurile stabile.

Magazin istoric s-a ocupat pe lărg de activitatea de la Blechley Park în articolul Războiul „minților istețe” împotriva nazismului (nr. 7-8/1981; vezi și scrisoarea lui R.V. Jones, în nr. 4/1982), iar Editura „politică a publicat, în 1983, în traducerea Elenei Oprea Frățilă, lucrarea Un război ultrasecret, de R.V. Jones

s-au întors la Varșovia pentru a continua singuri. În general s-a considerat că polonezii aveau dreptate, dar nu este imposibil ca britanicii să se fi dus la Paris cu aceleași instrucțiuni ca și polonezii și să fi ajuns la aceleași concluzii în privința partenerilor lor¹.

¹ Conform aceluiași autor, britanicii reușiseră „să citească o formă primitivă a „Enigmei” în timpul războiului civil din Spania”, dar „cu un singur criptograf lucrând la

tică la Oxford, în pofida stînjelii ce o manifesta cînd se discutau aspecte pur științifice), polonezii au dezlăuit stadiul real în care se aflau. Ei au înfățișat metodele lor matematice, modelele de mașini „Enigma” pe care le reconstituiseră, sistemul de apa-

„Enigma”, la Londra, este aproape sigur că n-au reușit să avanseze și se aflau totuși la un pas sau doi în urma modificărilor introduse progresiv de Germania”.

P. Calvocoressi — polonezii au transmis făclia exact la timp”. Sau, cum se exprimă istoricul Serviciului secret operațional al Amiralității din Londra, P. Beesly, ei au făcut „un dar” pentru care „Marea Britanie datorează polonezilor o imensă recunoștință. Dacă garanția lui Chamberlain a făcut puțin pentru această nefericită țară, în mod sigur Polonia a adus o avere de neprețuit

Marii Britanii". Dar odiseea dezlegării tainei „Enigmei” era încă la început.

Cu consimțământul autorităților române

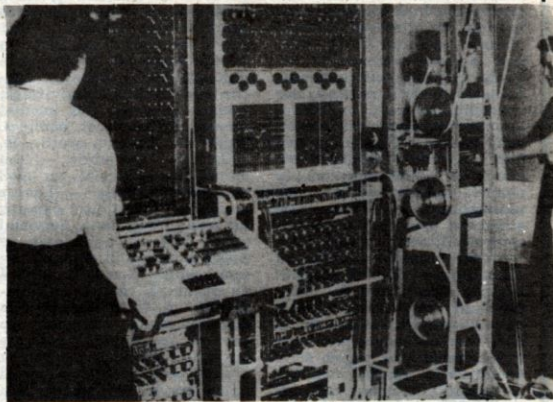
Vineri, 1 septembrie 1939, ora 4.45 a.m., blindatele și aviația germană s-au revărsat asupra Poloniei¹. În mod cert, cum s-a dovedit, Polonia nu era în măsură să facă față invaziei. Dacă la Varșovia se considera că intrarea în război, conform angajamentelor, a Franței și Marii Britanii, înfrântă abia la 3 septembrie, va drenea forțele germane în vest permițându-i răgazul de a-și organiza rezistența, la Paris comandantul suprem, generalul Gamelin, își întemeia planurile pe himera că armata poloneză va continua lupta pînă în primăvara următoare. În timp ce în vest nu aveau loc nici un fel de operații, la 8 septembrie, deci la numai o săptămînă după declanșarea agresiunii, virfurile unităților blindate ale Wehrmachtului atingeau periferiile Varșoviei, în pofida acțiunilor eroice ale trupelor poloneze, dar slab dotate și inadecvat coordonate. La 17 septembrie, U.R.S.S. a încunoștințat Ambasada polonă la Moscova că „a dat dispozițiuni înaltului comandament al armatei roșii să ordone trupele să treacă frontiera și să ia sub apărare viața și averea populației din Ucraina de Vest și Bielorusia de Vest”.

În vîltoarea evenimentelor care au urmat agresiunii Reichului, datele biroului german al Secției de criptologie din cadrul Biroului 2 polonez ar fi prezentat o acută importanță pentru Marele Stat Major polonez. Dar, conform unor surse concordante, nu a existat posibilitatea descifrării comunicărilor germane, deoarece chiar dacă s-ar fi reușit să se penetreze ultimele perfecționări aduse de hitleristi mașinii „Enigma”, eforturile ar fi fost anulate fiindcă stațiile de interceptare poloneze fuseseră depășite de inamic, ori se aflau în mișcare pentru a nu cădea în mîinile lui. În cele din urmă, după cum scrie istoricul bri-

tanic R. Lewin, după ce au distrus echipamentul destinat descifrării „Enigmei”, colonelul G. Langer și oamenii lui „au reușit să scape în România”.

De fapt, prima mențiune publică despre faptul că grupul de criptologi polonezi implicat în penetrarea „Enigmei” s-a salvat în România datează din 1973, cînd au apărut, la Paris,

să schimbe ceva în sistemul lor”. Desigur, lui G. Bertrand, care a adus o contribuție importantă în afacerea „Enigma” și care în cele mai grele condiții ale ocupației țării sale nu a divulgat secretul și a participat la lupta de Rezistență, nu i se poate reproșa că nu dă și alte detalii; memoriile sale au apărut cu un an înaintea



La Bletchley Park, activitatea de penetrare a tuturor codurilor străine și în toate limbile a impus crearea unor tehnici superioare

memoriile lui G. Bertrand. După ce arată că de la 10 septembrie 1939 legătura radio între serviciul pe care îl conducea și organismul corespunzător polonez s-a întrerupt, G. Bertrand scrie: „Căutările au început la 18 septembrie pentru a se termina la 1 octombrie, odată cu sosirea la Paris — unui cu Orient-Express, alții cu un avion special — a lui Luc² și a altor 15 din echipa lui... cei mai buni. Într-adevăr, [ei] au fost reperați într-un lagăr la Kalimanesti (Călimănești), România, și s-a organizat evadarea lor rapidă: cursa cu Intelligence Service, care ținea neapărat să-i aibă, a fost strînsă. Ei [polonezii] au putut să salveze două mașini, iar restul a fost distrus sau ascuns atît de bine germanilor, încît aceștia n-au simțit nevoia

primelor indicii britanice asupra uriașei dezvoltări date peste Canalul Mîineci sistemului pus la punct inițial de polonezi. Ceea ce stîrnea cel puțin nedumerire sînt afirmațiile că ar fi fost vorba de o „evadare” și pentru a i se da un iz de senzațional nereal (cînd a existat de fapt un senzațional autentic) se spune că aceasta s-a efectuat dintr-un „lagăr”. Și o asemenea versiune nu este singulară. V.P. Borovička, într-o lucrare apărută și în limba română, afirmă: „Marian Rejewski, Jerzy Różycki și Henryk Zygalsky au trecut îmbrăcați în civil granița în România. Acolo s-au înfățișat atașatului militar [polonez], colonelul Zakrzewski. Orașul București era plin de refugiați polonezi și nu era ușor să pleci mai departe. Cînd atașatul polonez și-a dat seama cire erau cei trei civili,

¹ Magazin istoric, nr. 7/1971.

² Colonelul G. Langer.

a pus mîna pe telefon, a sunat Ambasada franceză care le-a procurat cu sollicitudine pașapoartele și le-a obținut vizele" (*Cifru strict secrete, Lumea*, nr. 35, 25 august, 1983). Din această versiune rezultă că plecarea celor trei a beneficiat, cel puțin, de acceptarea autorităților române.

Cum s-au petrecut faptele? Desigur, în actualul stadiu al cercetării, cînd numeroase aspecte sînt încă pecetluite de „cel mai strict secret” și nu se permite încă un acces integral la surse originare de arhivă, elucidarea întregului caz nu poate fi decît parțială, dar suficientă pentru a proiecta o anume lumină asupra adevărului istoric. Să precizăm mai întîi, conform cercetătoarei poloneze M. Willaume, că în noaptea de 17 septembrie 1939, reprezentanții puterii supreme a statului polonez și ai autorităților militare au trecut frontiera cu România, începînd cea mai mare afluență de polonezi în țara noastră: „Este dificil în prezent să se determine numărul exact al polonezilor care au trecut prin teritoriul român în timpul celui de-al doilea război mondial. De aceea, cifrele oscilează între 50 000 și 100 000 (dintre care 30 000 pînă la 60 000 erau militari)”. Încă în 1975, cercetătorul britanic Anthony Cave Brown scria: „Cu capturarea Varșoviei și prăbușirea guvernului polonez, principalii criptanaliști implicați în «Enigma» au fost evacuați din Polonia, împreună cu Marele Stat Major polonez și Misiunea militară britanică a colonelului Colin Gubbins. Ei au trecut frontiera polonă în România și criptanaliștii implicați în «Enigma» au fost detașați de [cei de la] M.I.-6 și trimiși — așa cum se căzuze de acord la Chateau Vignolle — să lucreze împreună cu francezii”.

O piesă importantă în completarea tabloului o constituie mărturia colonelului S.A. Ma-

yer, fostul șef al Biroului 2 polonez, făcutu reputatului istoric englez R. Lewin și publicată în 1978: „La 26 septembrie [1939], căpitanul de Winter din armata franceză a sosit la Călimănești, o stațiune în munți... El a venit la mine și chiar a stat în apartamentul meu de la hotel. El căuta pe unii ofițeri polonezi, printre care pe colonelul Langer, pentru care avea un mesaj de la căpitanul Bertrand. În ziua următoare, s-a întîlnit cu Langer și i-a propus să plece în Franța împreună cu toți subordonații săi criptanaliști pentru a-și continua activitatea. Langer mi-a raportat imediat aceasta și mi-a cerut părerea». Mayer a fost de acord. Și, astfel, la 1 octombrie — unii cu un avion special, iar alții cu Orient-Express — Langer și cincisprezece dintre experții lui au ajuns la Paris. Serviciul secret britanic i-a ajutat pe acești remarcabili refugiați — remarcabili, în special, fiindcă au făcut să călătorească împreună cu ei în Franța cele două [mașini] «Enigma» pe care au reușit să le păstreze din stocul original”. Și pentru a pune punctul pe i să o mai cităm pe M. Willaume: „Un grup de criptanaliști polonezi, care lucrau pentru a descifra «Enigma», era apreciat ca un tezaur dintre cele mai considerabile. Acești specialiști, dintre care M. Rejewski era cel mai dotat, primind consimțămîntul autorităților române, au plecat în Occident în compania englezilor”.

Cine era Gubbins?

În relatarea lui A. Cave Brown apare numele Gubbins. Cine era acest colonel britanic? Ofițer de carieră, Colin Mc Vean Gubbins avea 43 ani la izbucnirea războiului. Dintr-un anuar militar oficial britanic rezultă că doar pentru decenii patru, între 24.02.1934 și 1.07.1938, a fost în evidența Regimentului regal de artilerie, cu grad de locotenent-colonel și că în aprilie 1939, avînd același grad, era în evidența Departamentului șefului Statului Major General Imperial, ca ofițer de stat major de rangul 1. Oficial, n-a fost trimis niciodată în

România. Din lucrările autorilor britanici E.H. Cookridge (1967) și A. Cave Brown (1975), rezultă că s-a născut într-o insulă din arhipelagul Hebridelor, din Oceanul Atlantic la nord-vest de Scotia, dintr-o familie scoțiană cu vechi tradiții militare, ca fiu al unui diplomat². În cea mai mare parte a carierei sale a fost implicat în pregătiri și operații de „război special”. În 1919, a acționat în nordul Rusiei sovietice, în 1921-1922 în Irlanda, iar între 1925-1928 împotriva răsculaților din India contra dominației britanice. În ajunul celui de-al doilea război mondial a fost unul dintre principalii adjuncți ai șefului M.I.R. (Secția de cercetări a Serviciului de informații secrete militare), printre ale cărei misiuni de bază erau operațiile de „război neconvențional”. „A fost șeful Misiunii militare britanice la Varșovia la izbucnirea războiului și, cînd Polonia a capitulat, a plecat de la Varșovia la București cu Statul major polonez, aducînd cu el mai tot ce avea de a face cu penetrarea poloneză a «Enigmei» (A. Cave Brown).

Încă în primăvara anului 1939 a făcut un „turneu de recunoaștere” în țările de răsăritul frontierelor germane. Cercetătorul român H. Brestoiu opina, într-o lucrare apărută în 1973, că specialistul militar britanic venit la București în aprilie 1939 în vederea discutării distrugerii puțurilor de petrol în cazul unei invazii germane și la care s-a referit ministrul englez R. Hoare în cursul unei audiențe la primul ministru Armand Călinescu, ar fi fost colonelul Colin Gubbins. Cert este că ziarul *Curentul*, din 25 iulie 1940, a reproduș un document francez dintre cele aflate în trenul Statului major francez, tren capturat de Wehrmacht în ajunul capitulării Franței, care se referea la planuri de distrugeri în regiunea petroliferă română. În

¹ Aceași autoare arată că „pînă la mijlocul lui iunie 1940, 22 000 persoane au părăsit România. Se presupunea că acest număr era, poate, mai mare”. Prioritate s-a dat aviatorilor care puteau „să se angajeze imediat în operații militare din Occident. Pînă la mijlocul lui octombrie 1939 au fost evacuate 3 842 persoane, dintre care 539 ofițeri, 1 468 soldați, 1 320 oameni din personalul aviației și 462 tehnicieni”.

² În necrologul apărut în ziarul *Times* (12 februarie 1976), sub titlul *Generalul major Sir Colin Gubbins, șef de serviciu secret în timpul războiului*, se afirmă că s-a născut la Tokio, în 1896, unde tatăl său funcționa la Legația britanică.

³ Conform altor surse, necrologul din *Times* și volumul *Who Was Who 1971-1980*, a fost doar șef de stat major al Misiunii militare britanice.

acest document, datat 1 octombrie 1939 și atribuit lui Leon Wenger, însărcinatul special al guvernului francez pentru elaborarea și punerea în practică a planului, se menționa și faptul că „a luat contact cu colonelul Cublins” la București. A doua zi după apariția acestor informații, într-o telegramă cifrată transmisă la Londra, atașatul pentru problemele petrolului de la Legația britanică din București, E.A. Berthoud, comunica: „Am tras concluzia de la însuși dl. Wenger, că documentul publicat trebuie să fie rezumatul întocmit de Statul Major General Francez al unor dintre rapoartele și scrisorile sale”. În legătură cu britanicii menționați că au fost în contact cu Wenger, începând de la 18 septembrie 1939, Berthoud făcea următoarea precizare: „colonelul Cublins [sic!], în realitate Gubbins” (Arhivele statului București, *Colecția Microfilme Anglia*, Rola 287, cadrele 841-842).

Din lucrările lui E.H. Cookridge, care i-a fost subaltern în timpul războiului, și A. Cave Brown, care s-a întâlnit personal după război

Generalul Sir Colin Mc Vean Gubbins era colonel la izbucnirea războiului și șef al Misiunii militare britanice la Vargovia



pentru a se documenta în legătură cu biografia lui C. Gubbins, mai rezultă în cușul invaziei germane în Norvegia, din primăvara 1940, a fost șeful unor subunități care ulterior s-au numit comando. Revenit la Londra, colonelul C. Gubbins a primit răspunderea unei organizații concepută să desfășoare lupta de guerilă în cazul invaziei și ocupării germane a insulelor britanice. Din vara anului 1940 a fost implicat în organizarea Direcției Operațiilor Speciale (S.O.E.), unde i s-a încredințat conducerea așa-numitului „Grup de la Londra”, ramura care controla și executa operațiile S.O.E. în Europa apuseană. În mai 1942, C. Gubbins, avansat între timp general, a devenit adjunctul lui Sir Charles Hambro, șeful S.O.E., căruia i-a succedat în funcție în septembrie 1943. Ca șef al Direcției Operațiilor Speciale, generalul C. Gubbins era identificat ca „D” (prima literă de la Director); spre deosebire de „C” (de la Chief-Șef) care îl desemna codificat pe șeful lui M.I.-6 (Secret Intelligence Service)³. Generalul Gubbins a fost încă în vara 1939 și autorul manualelor *The Art of Guerrilla Warfare* (Arta războiului de guerilă), *Partisan Leader's Handbook* (Ghidul șefului de partizani), *How to Use High Explosive* (Cum să fie folosite explozive puternice)⁴.

Soarta celor 15

Plecând în Franța, cu asentimentul autorităților române, grupul lui Langer a fost instalat într-un sediu al Biroului 2 francez, la conacul (Château Vignolle) din vecinătatea unei localități⁵ situate la nord-est de Paris. Acesta era așa-numita „Echipă Z”. Tot acolo se

găsea și o „Echipă D”, alcătuită din șapte republicani spanioli, care se ocupa de decodificarea traficului de mesaje codificate ale Spaniei și Italiei. Un ofițer superior englez din M.I.-6 ținea legătura prin teletipograf cu Bletchley Park, unde funcționa cartierul general britanic pentru decodificare și descryptare.

Spre sfârșitul lunii octombrie, „Echipa Z” a reușit o penetrare parțială și o descryptare, adeseori cu întârziere, a unui mare număr de mesaje ale comandamentelor aviației germane. În ianuarie 1940, polonezii au descoperit o nouă „cheie” a „Enigmei”. Până la capitularea Franței, în iunie 1940, datorită lor au fost descifrate 8.440 mesaje militare codificate germane⁶. G. Bertrand a luat măsura ca întregul efectiv să fie deplasat într-un nou centru din zona neocupată a Franței, în Provence. În noiembrie 1942, când, în urma debarcării anglo-americane în Africa de Nord, trupele germane au ocupat și așa-numita „Zonă liberă”, unde funcționa regimul de la Vichy, după ce a „șters” urmele, Bertrand și-a dispersat subalternii, care în majoritate au intrat în Rezistență. Polonezii au primit consemnul să fugă peste Pirinei, de unde au și fost recuperați de agenți britanici. Dar, după cum scrie P. Calvo-coressi, „cinci dintre ei au fost capturați și deținuți de Gestapo în condiții oribile. Ei posedau cel mai vital secret al războiului și nu l-au divulgat. Acesta a fost [din partea lor] un serviciu eroic final dat cauzei Aliatilor”.

Între timp, încă din primăvara 1940, la Bletchley Park a început penetrația neîntrepută a cifrului principal al aviației germane, penetrație care s-a extins treptat și asupra altor categorii de cifruri, încât s-a ajuns să se cunoască până și numărul vagoanelor și deci și

³ Conform unei lucrări apărute la Londra. În 1975, în legătură cu politica britanică față de Iugoslavia și Grecia în timpul războiului, C. Gubbins a deținut între 1940 și 1943 și funcția de director al Operațiilor și Instrucției (S.O.E.).

⁴ Tot necrologul din *Times* menționează că în toamna anului 1943 el a fost avansat de către lordul Selborne în conducerea executivă a S.O.E. cu simbolul „CD”.

⁵ În 1968 i-a apărut studiul *The Fourth Dimension of Warfare* (A patra dimensiune a ostilităților).

⁶ Gretz — Armainvilliers.

⁶ G. Bertrand dă cifra de 15.000, dar s-ar putea ca ea să cuprindă și mesajele descryptate ulterior în Franța neocupată. După unele surse, succesul n-a putut fi valorificat cum se cuvenea, între altele, datorită capacității, încă reduse atunci, de analiză a informațiilor astfel obținute și lipsei de încredere a înaltului comandament francez în sursa lor, sustinându-se și în prezent că serviciile de informații nu i-au identificate modul în care erau obținute.

al victimelor trimise în lagărele naziste ale morții.

„Legile” dure și nesentimentale ale serviciilor secrete, ca și celea ale „protejării” surselor și camuflării amploarei reale ale unor astfel de operații, ce au interzis până în urmă cu câțiva ani cunoașterea datelor și despre sistemul britanic „Ultra” și care nu divulgă nici în prezent informațiile despre modul de funcționare a acestui sistem, au fost resimțite printre primii chiar de cei care au contribuit la dezvoltarea lui. Mai întâi, când Rejewski și Zygałski¹, au ajuns la Londra, deși au continuat să se ocupe cu decriptarea, nu li s-a mai permis să aibă

¹ Rózycki a decedat în 1942. După război Rejewski s-a reîntors în Polonia, unde în 1979, mai ales pe baza datelor furnizate de el, a apărut sub semnătura lui W. Kozaczuk cartea *W. Kreegu Enigma* (În jurul Enigmei).

vreun contact cu folosirea „Enigmei” și n-au știut nimic despre „Sfânta sfințelor” de la Bletchley Park. Același lucru i s-a întâmplat și lui G. Bertrand, când, la rîndul său, a ajuns în cursul războiului la Londra.

Faptul că au fost izolați de folosirea „Enigmei” nu micșorează cu nimic meritele polonezilor. Cum remarcă profesorul Jean Stengers, membru al Academiei din Bruxelles; „contribuția poloneză a fost capitală. Englezii se găseau în 1939 în fața unei mașini care fusese, deja, puternic perfecționată și pentru care sistemele de cifrare fuseseră, de asemenea, considerabil îmbunătățite, concomitent cu pregătirea mai bună a operatorilor. Specialiștii consideră că, în aceste condiții, „Enigma

constitua pentru ei o problemă nesoluționabilă. Polonezii au beneficiat de faptul că s-au ocupat de o mașină mai simplă și cu procedee de cifrare mai puțin sigure. Ei au putut, în continuare, să urmărească evoluția, atât a procedeelelor cât și a mașinii. Metodele lor, reconstituirea „Enigmei”, propriile lor mașini au fost baza pe care englezii la rîndul lor, au putut construi”.

Oricum, așa cum scrie Ronald Lewin, „ei [polonezii] au făcut posibil „Ultra”. Și în acest capitol de istorie a celui de-al doilea război mondial, a cărui elucidare va continua să preocupe, un jalon important rămîne „Kalinanesti”, respectiv trecerea „Enigmei” prin România, într-un moment crucial pentru organizarea luptei antihitleriste.

PLANSELE NOASTRE

②③ **Bucureștiul în anii socialismului:** Casa Republicii (machetă), impunătorul edificiu a cărui construcție se înscrie în cadrul unui amplu program de înnoire a Capitalei României, inițiat de conducătorul partidului și statului nostru, președintele Nicolae Ceaușescu. Lucrările monumentalei clădiri și ale Bulevardului Victoria Socialismului care, alături de celelalte edificii prevăzute în amplul plan edilitar, vor completa în mod organic, armonios, ca un corolar, întreaga activitate de construcție și sistematizare desfășurată în anii socialismului în București și în întreaga țară, au fost inaugurate în ziua de 25 iunie 1984. La temelie Casei Republicii a fost așezat un cilindru de oțel inoxidabil în care a fost introdus un pergament cu stema Republicii Socialiste România, încadrată de drapelele țării și partidului. Pergamentul, semnat de tovarășul Nicolae Ceaușescu și de tovarășa Elena Ceaușescu, are înscrise cu litere de aur cuvintele: „Astăzi, 25 iunie 1984, în al patruzecilea an al aniversării revoluției de eliberare socială și națională, de dezvoltare liberă și independentă a României, am inaugurat lucrările de construcție la Casa Republicii și Bulevardul Victoria Socialismului, mărețe și luminoase ctitorii ale acestei epoci de adevărată transformări înnoitoare; construcții monumentale ce vor dăinui peste veacuri, ca o impresiune măritorie a voinței locuitorilor Bucureștiului, a întregului popor român, de a conferi demnitate și măreție Capitalei țării, patriei noastre socialiste”.

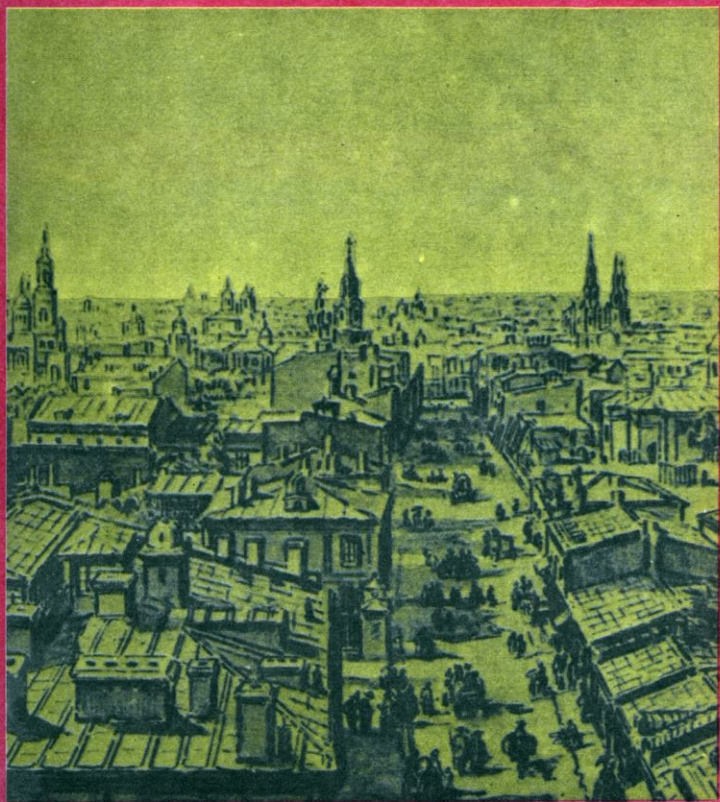
Bucureștiul în ultimele decenii ale secolului trecut: vedere panoramică, realizată de Carol Popp de Szathmári cu aparatul de fotografiat instalat pe platforma Turnului Colței; se pot recunoaște, în prim plan, Palatul Suțu (acum sediul Muzeului de istorie și artă al Municipiului București) și, în plan secund, clădirea Universității

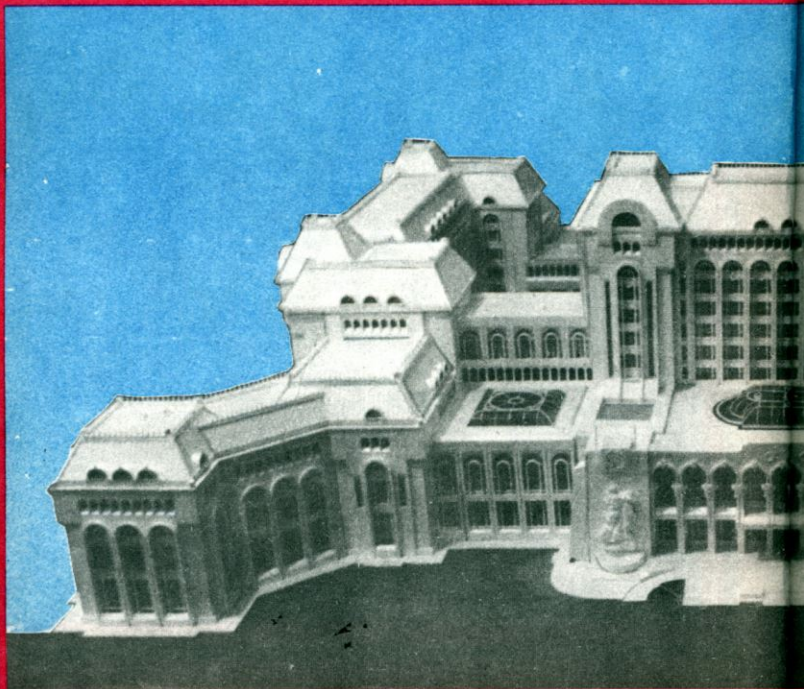
① **Bucureștiul la 1868,** văzut tot din Turnul Colței; acuarela de Amedeo Preziosi

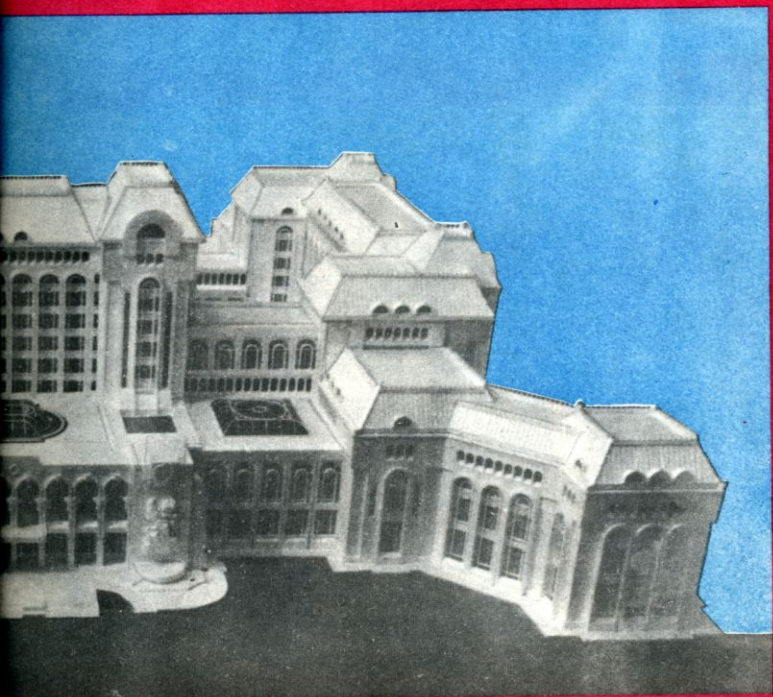
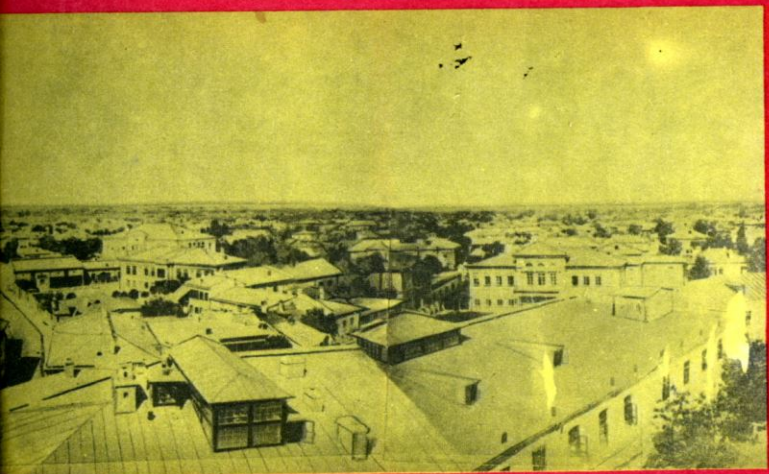
④ **Tipuri umane, întinse în urmă cu peste un secol,** desenate de același artist. Reproducerea din colecția I. Cumpănașu.

BUCUREȘTI

ALBOM ISTORIC









AMINTIRI CONTEMPORANE

V. A. URECHIA



„În cazul nostru special, povestea vieții noastre poate să intereseze și istoria contemporană prin faptul că împrejurările ne-au pus în relațiune cu cei mai mari bărbați ai națiunii și că am avut nemeritarea onoare de a fi colaborator al multora din ei“. Autorul acestor rânduri este istoricul și luptătorul pentru realizarea unității naționale a românilor V.A. Urechia (1834-1901) din al cărui jurnal inedit, redactat în 1900, revista noastră a publicat, în august 1980, câteva fragmente.

1900 este și anul în care Urechia a început să publice în presa vremii (în ziarul Apărarea națională și, apoi, în 1901, în Secolul XX) o suită de evocări memorialistice intitulate Din tainele vieții și, respectiv, Amintiri contemporane. Autorul rememora întâmplări, evenimente, personalități, fapte cunoscute și trăite de-a lungul unei cariere, desfășurate în primul planul vieții culturale și politice românești din a doua jumătate a sec. XIX. Să ne amintim¹ că, la 24 ani, V.A. Urechia era profesor de istoria și literatura românilor la Facultatea de litere și filozofie din Iași, la 25 ani, director al Departamentului cultelor și instrucțiunii publice, iar la 26 ani ministru ad-interim al aceluiași departament, în guvernul condus de Mihail Kogălniceanu.

Publicăm, în continuare, câteva fragmente din evocările memorialistice ale lui V.A.

din paginile ce urmează — s-a aflat și cărturarul V.A. Urechia.

Evocând oamenii și vremea când se puneau bazele statului român modern, V.A. Urechia a lăsat loc mai puțin istoricului care era și a dat mai mult cuvânt omului care pătrunsesse „din tainele vieții“, după cum și-a intitulat de altfel o parte din fragmentele publicate în Apărarea națională.

Reproducem din acestea, în ordinea în care au apărut la vremea respectivă, câteva fragmente. În transcrierea paginilor ce urmează am respectat normele ortografice actuale, păstrând însă particularitățile stilistice ale autorului. Explicațiile în paranteze drepte și notele de subsol ne aparțin. Pentru cursivitatea lecturii nu am mai marcat întreruperile de text prin trei puncte. Datele sînt pe stil vechi.

Ioan LĂCUSTĂ

La Academia Mihăileană².
Mi-amintesc cu venerațiune de marea sală rotundă, care de o parte și de alta avea cabinetul de fizică și biblioteca liceului, iar în mijloc erau așezate fotolii și scaune unde de-abia încăpea lumea numeroasă și foarte aleasă ce venea să asiste la examene. Pe lângă vornicul bisericesc (ministru instruc-

țiunii publice), episcopul școalelor, referentul Gh. Asachi, asista mitropolitul cu toată suita lui și consilierii cei mai de căpetenie din Iași. Apoi în zilele în care venea și Mihai Vodă Sturdza era o adevărată invaziune de public în sală.

Îmi este vie în memorie emoțiunea ce am resimțit, fiind într-un an examinat înaintea lui vodă. Îl văd și acum, cu barba și părul său roșu, cu figura măreață, impozantă, întrebându-mă din istoria patriei despre Alexandru cel Bun. Se pare că i-am răspuns bine.

Domnitorul nu mai așteptă ziua premiilor și-mi puse în mină un ceasornic de argint.

În Academia Mihăileană, admirabil era spiritul național în ea. Profesorii se întreceau în a înculca în sufletul nostru iubirea de patrie. Franța era idealul nostru.

1848. Revoluțiune. Se lățise vestea, ori auzeam în casă de la vitregul meu tată³ că

¹ V.A. Urechia era fiul unui boier-nas din Piatra Neamț, Alexandru Clucerul, care a murit la scurt timp după nașterea viitorului istoric. Mama sa, Eufrosina, s-a recăsătorit la Iași cu serdarul Cosmîță.

¹ Pentru viața și activitatea lui V.A. Urechia vezi nr. 8/1980 și 10/1981.

² În 1844, V.A. Urechia s-a înscris la Școala Preparandăla de la Trei Ierarhi, devenind, totodată, bursier al Academiei Mihăileană din Iași.

Alecsandri, Kogălniceanu, Negri, Negruzzi și o mulțime de boieri se adună la Regensburg [corect, Petersburg], un otel de lângă curtea domnească, unde plănuiesc răsturnarea lui Vodă. Noi, băieții, mergeam și ne furișam prin curtea otelului și ne sfătuiam să dăm ajutor revoluției. Sosi ziua cunoscută a arestării capilor mișcării. Eram sub bolțile din fața Mitropoliei, cam pe la 2 ore după amiază, când deodată văd venind dinspre curtea domnească, în pas repede, oaste pedestră și de ulani călări îndreptându-se pe ulița mare spre Copou. Cu alți băieți m-am luat după oaste. De la un punct oarecare, slujitori de pe la Agie (poliție), ne-au oprit calea și, mai cu sictir, mai cu pumni ne-au silit să luăm stînga împrejur. Oastea mersese la casele lui Alecu Sturdza, unde la comanda lui beizadea, fiul lui Vodă, se făcuseră arestările și pe cinci legindu-i fedeleș i-au aruncat în căruța de poștă surghiunindu-i.

Ca în timp de răzmeriță, toate prăvăliile se închiseră într-o clipă și stătura așa pînă în seară, cînd se lăți vestea că revoluțiunea era potolită. Seara, vitregul meu [tată] veni acasă încărcat de spoli [pradă] de război: felurite arme de lux sechestrate. Nu cred să le fi înaintat mai departe la Agie.

Ca o consecință a revoluțiunii de la 1848 fu închiderea școalelor, acuzate că ele au contribuit nu puțin la mișcarea înăbușită.

Evident, că la vîrsta de 15 pe 16 ani nu puteam să fiu în curent de lucrarea diplomatică ce se făcea cu referință la Principate. Tot ce știam era că vodă Sturdza nu era iubit și că opozițiunea din țară spera să-l vadă răsturnat cît mai curînd.

Într-o zi mă găseam în strada Lozonski, pe unde descindeam, sub ferecul [baia] turcesc la casa lui Troian, unde locuia mama mea. În apropiere de obahta [corpul de gardă] Curții domnești, vreo 10-15 femei mahalagioaice plîngeau ca după mort, iar piața din dreptul porților curții grajdurilor domnești era înțesată de trăsuri boierești și birje pline cu tinerime. La

scara palatului domnesc așteptau mai multe trăsuri cu poșalion. Mă întrebam ce avea să se întîmple?

Mihai Sturdza Vodă primise *olac* [curier] de la Constantinopol care îi vestea maziirea. El ținu știrea, dar nu izbuti ca și opozițiunea să n-o afle. Împrăștie vorba că vodă merge într-o excursiune oarecare în țară, dar nu izbuti să înșele opozițiunea care năvăli în trăsuri și birji spre palat. Vătavul Curții domnești crezu util să organizeze o contra-manifestațiune, care să arate că țara regretă plecarea lui Vodă. Mahalagioaicele se boceau din poruncă și pentru un sfânt, fiecare.

Avenirea la tron a lui Grigore Ghica putu fi considerată ca începutul unei ere noi. Tinerimea pariziană se întoarse în țară din emigrațiune și fu bine primită de Grigore Ghica, cu toate că în ministerul său mai conserva și din boierimea lui Mihai Sturdza.

Academia se redeschise. Nu numai am fost primit în internat, dar curînd ajunsei chiar și pedagog. Dar iată că în locul profesorilor vechi ce aveau, fură chemați la Academie unul după altul mai mulți bărbați din Ardeal. În fruntea școalelor păși, ca inspector general, neuitatul Aug. Tr. Laurian. La direcțiunea internatului fu chemat alt ardelean, D. Patriciu.

Pe toată ziua se introducea mai adînc în liceu mania ardeleană de-a scilcia limba, sub pretext de a o face să semene mai mult a latină. Dar încă mania cu finala *cione*?

Această direcțiune nu-mi plăcea deloc. D. Patriciu îmi înapoia raporturile mele de pedagog sub cuvînt că nu scriu *românește*. A scrie românește, după D. Patriciu, însemna nu numai a scrie în o limbă radicală pocită, imposibilă, dar și a înșira mereu la vorbe fără nici o trebuință. De aici soartă rea între mine și director. Pînă ce veni treaba să fiu dat afară din postul de pedagog în 1852.

Atunci, ca să mă răsbun, scrisei pentru *Almanahul Bucinului Român* un articol umoristic sub titlul *Un vis*. Arătam că de o merge școala tot în direcțiunea filologică

ardeleană¹, la 1952 vom avea o limbă ca aceasta: „Hodie lingua Romana e propinquata de lingue latina. Pauci pot să o scribere. Iuventutea studiă două deci anni numu propter ca scribere se poată dopo Gramateca. Hodie Populus altra lingua loquit. Ergo vedeti quo lingua cultora este“.

Articolul meu avu un deosebit succes în Iași².

[1856 Paris]. Sorbona nu-și deschide porțile decît citeva săptămîni după sosirea mea. Eu raționaș așa: de vreme ce mi-am propus să fac literale, nu mi-ar fi de stricăciune să constat de sînt eu îndeajuns de pregătît cu studiile umane, deși știu măcar cît francezii, mai cu seamă limbile clasice. Cea mai bună experiență despre aceasta era prezentarea mea la examenele de bacalaureat care tocmai aveau să înceapă odată cu noul an școlar.

Studentii români se bucurau de echivalența de diplomă, plătind numa taxele, prin urmare eu profitam de plata taxelor ca să fiu examinat și în caz de cădere tot aveau recursul la echivalența obișnuită.

Pe lîngă pregătirea în vederea examenului de bacalaureat care avea să se întîmple în 18 august 1856, eu aveam și o altă ocupațiune. Vornicul bisericesc Ralet, gelos de Alecsandri care își tipărise frumos *Baladele*³ la Paris, hotări să

¹ Școala filologică ardeleană, în prima jumătate a secolului trecut, în dorința de a sublinia caracterul latin al limbii române, ajunsesse la a susține, pe baza principiilor etimologice, întrebuintarea în vorbit și în scris a cuvîntelor și formelor gramaticale cît mai aproape de originalul lor latin. Rezultă o limbă artificială greoaie, combătută ca atare de scriitorii și intelectuali atît din Moldova cît și din Țara Românească. Aceștia evidențiau necesitatea unei limbi române literare unitare, dezvoltată pe principiile evoluției sale istorice, limbă care, difuzată prin intermediul presei și al scrierilor literare, era menită a juca un rol important în lupta pentru realizarea unității naționale.

² Articolul a fost apreciat, între alții, de Vasile Alecsandri. Într-o conferință ținută la Bacău, la 22 ianuarie 1894 (tipărită apoi și în broșură) V.A. Urechii a evocat momentul în care, la invitația poetului, a păsît în casa lui Alecsandri. Mai erau acolo P.P. Carp, D. Ralet, C. Rolla și Alecu Russo. „Bre, tinere, — i-a spus Alecsandri — ai scris nu numai frumos, dar ai criticat și drept pe cei cari strică minunata noastră limbă românească“.

³ V. Alecsandri, *Doine și lăcrămioare*, Paris, Ed. De Soye et Bouchet, 1853.

imprime și dinsul cartea *Impresii de călătorie*¹ tot în marea capitală a lumii. Dinsul mă însărcină cu editarea volumului la aceeași tipografie (Place du Pantheon) care era unica din Paris ce posedă litere cirilice [chirilice]. Culegerea manuscrisului scris cu cirilice era foarte grea treabă. Numai o singură fată era deprinsă, de chiar Alecsandri, la asemenea culegere.

O a treia ocupațiune mai aveam. Înainte de a pleca din țară, fui prezentat secretarului francez a lui Grigore Vodă Ghica de către vornicul Ralet, ca un tânăr care posedă bine limba franceză. Domnitorul, apostol convins al unirii Principatelor sub domn străin, lucra în tăcere pe toate căile pentru triumful acestor vederi politice. Toate informațiile din țară aveau să-mi fie trimise la Paris și eu, nepierzind din vedere cele două principii mari, aveam să coordonez și să extrag informațiunile proprii de a fi publicate în cele patru mari ziare ale împăratului Napoleon.

Cu mari sacrificii bănești, Grigore Ghica își deschisese porți largi la redacțiunile acestor foi; astfel că d-a doua zi după sosirea mea în Paris eram intrat în relațiuni cu principalii redactori ai acestor ziare, și îndeosebi cu d. Cucheval-Clarigny, directorul *Constitutionnelului* și conducătorul efectiv și al celorlalte trei ziare oficiale.

¹ La aceeași editură pariziană, a apărut în 1858 volumul lui D. Ralet *Suvenir și impresii de călătorie în România, Bulgaria, Constantinopol*.

În Paris se aflau cîțiva din emigranții munteni din 1848. Aceștia, în frunte cu C.A. Rosetti, frații Brătieni și Cezar Bolliac, luptau contra curenților ce se făcea în opiniunea publică de [ziarul] *Le Siècle* în paguba Principatelor. Pe la mai multe jurnale cercaseră Rosetti și ai săi să introducă articole în favoarea Unirii și a celorlalte dezerdate a țărilor române, dar nu izbutiseră. Din contră, eu publicam în mod anonim în fiecare săptămînă cînd într-un jurnal, cînd într-altul, articole ce-mi erau inspirate din Iași și care pleדau călduros cauza națiunii române.

Mirați emigranții români de asemenea publicațiuni ei căutară să afle cine era scriitorul lor. În hotelul vecin cu al meu, locuia un tânăr doctorand în medicină, Romalo. Acesta era în relațiuni cu emigranții. C.A. Rosetti ținu să mă cunoască și prin amicul Romalo mă invită să-l întîlnesc la el acasă.

Eu despre oamenii de la '48 îmi făcusem un ideal mareț, îi vedeam înalți, chipeși, frumoși. Mă așteptam deci, ajungînd la ușa lui Rosetti, să fiu introdus la un asemenea frumos bărbat.

Sun cu emoțiune; mi se deschide ușa de o specie de lucrător francez; judecîndu-l după bluză, nu de cea mai aleasă frescheț. Era cu barba stufoasă, neregulată, cu plete lungi după urechi și cu doi

ochi care păreau că vor să iasă din orbitele lor umflate.

— Doresc să văd pe d. C.A. Rosetti, și-i dau cartea mea de vizită.

— Intră, d-le, poftim.

— D. Rosetti este acasă?

— Sunt eu, d-le.

— *Pas possible!* [Imposibil!]

Mi-a scăpat vorba și am trebuit, cu sinceritate, să-i explic lui și doamnei, la care m-a prezentat, decepțiunea ce-am avut, vîzînd pe Rosetti al idealului meu așa cum l-a făcut natura.

Se simți nevoia publicării unui jurnal românesc la Paris, care să întîrească în țară curențul național unionist, din cauză că libertatea presei nu mai exista în Principate. Pe dată eu scosei *Opiniunea*, organul românilor din străinătate, evident sub inspirațiunea emigranților. Bolliac scoase și el un jurnal propriu sub titlul *Buciumul*, așa că se văzură la Paris două jurnale mari române. La gazeta lui Bolliac colaberau Pavel Vioreanu, de la drept, și, pare-mi-se, Alex.

„Eram sub boltile din fața Mitropoliei...”



Crețescu. La redacțiunea mea colaborau G. Mirzescu, Veisa, Maxim, pe lângă articolele ce mi se dădeau de C.A. Rosetti.

Ca să poată străbate jurnalul în țară, era foarte greu, din cauză că Austria, neîmpăcata neamică a mișcării unioniste române, și cînd nu Austria

Rusia în cursul lunii martie 1856.

Emigranții întreprinseră o campanie zeloasă politică pe lângă acești reprezentanți ai puterilor străine. Într-o zi, Rosetti îmi zice să adun pentru a doua zi dimineață, la capela română, pe toți compatrioții

promisiuni. Pe unii neaflindu-i acasă, am depus la portier [portar] cărțile noastre de vizită.

De trei zile era acum terminată procesiunea de la ambasadori. Era o zi ploioasă și, cu vestitul meu „contas” [mantă lungă] blănit mă găteam să ies de sub poarta hotelului meu ca să mă duc la Sorbona. Văd că se oprește în fața hotelului o trăsură elegantă, închisă, cu „iegher” [valet] pe capră. Acesta deschide și aud cum stăpînul său îi ordonă să întrebe la portar dacă acolo șade d. Urechia.

Portierul fiind și cîrpaci de cizme, nu era în loje; se dusesse la vreun client din mahala. După ce „iegherul” sună inutil, se întoarce la stăpînul său să-i ducă rezultatul. Acesta, un om destul de corpolent, fără mustăți, cu cotlete englezești, văzîndu-mă în pragul porții, scoase capul prin portieră și mă întrebă politicos de sînt locuitor din această casă.

— Da, aici locuiesc.

— Cunoști pe d-l... se uită pe carta de vizită și citește, cu pronunție străină, numele meu.

Un răspuns genial îmi vine în minte:

— Oui, je suis son domestique, mon maître est absent [da, eu sînt servitorul său, stăpînul meu absenteează].

Vă închipuiți pe lord Clarendon², plenipotențiar al Marii Britanii, urcînd șapte rînduri de scări și întrînd într-o cameră cu un pat și un scaun spart, — el crezînd că întoarce vizita unui om de stat al țărilor românești.

Clarendon îmi dăte un pachet de cărți de vizită ale lui, zicîndu-mi:

— Rog pe stăpînul d-tale să împartă cărțile de vizită la compatrioții săi, fiindcă nu mi-au lăsat adresele lor.

¹ William Frederick Villiers, conte de Clarendon (1800-1870), om politic englez; în 1856, ca ministru de externe a participat la Congresul de pace de la Paris care a pus capăt Războiului Crimeii și în cadrul căruia s-au discutat și problemele privind statutul și reorganizarea celor două Principate române.



C.A. Rosetti și soția, în 1857, la Paris

guvernul caimacacilor¹ din Principate, sechestrau ziarele. Nu le puteam trimite decît tipărindu-le pe hîrtie foarte subțire și trimițîndu-le în țară în plicuri închise.

Cariera mea de jurnalist la Paris fu scurtă; ea dură vreo două luni și *Opiniunea* încetă de a mai apare, căci nu răzbea în țară nici în plicuri închise.

Soarta *Buciumului* lui Bolliac nu fu mai strălucită.

Între acestea, sosiră la Paris plenipotențiarilor străini, avînd a lucra congresul de pace cu

din școli și să le recomand să aibă cărți de vizită cu ei, fiindcă era de nevoie să facem o vizită-manifest pe la toți plenipotențiarilor congresului.

Execut punctual dispozițiunea șefului. Plecăm vreo patruzeci de români în trăsuri, avînd în frunte pe Rosetti și, paremi-se, pe Brătieni.

La ministrii la care am fost primiți, negreșit, noi, cei imberbi, stăteam la coadă și în frunte păseau cei mai chipoși. Șefii explicau cu tot talentul și animațiunea posibilă chestiunea românească, și, sunînd clopotul în dîoga lor, de la mai mulți miniștri am căpătat

¹ La 17 iulie 1856, în locul domnilor celor două Principate au fost numiți caimacaci (doctulitori de domni).

Bulgaria,
septembrie 1944

ȘAPTE ZILE ALE INSURECȚIEI

CRIȘAN ILIESCU

Instaurat la Sofia în noaptea de 8 spre 9 iunie 1923, printr-o lovitură de stat militaro-fascistă, regimul politic de aceeași orientare din Bulgaria traversează, încă din primele

In imagine: 40 septembrie 1944. Partizanii din detașamentul „Mihail Petrov” intră în orașul Târgoviște, din județul Șumen.

zile ale existenței sale, o continuă criză politică. După numai trei luni, de pildă, este zguduit de o puternică insurecție de masă antifascistă condusă de Partidul Comunist Bulgar¹. În anii următori, partidul comunistilor, trecut în ilegalitate, organizează numeroase acțiuni

¹ Magazin istoric, nr. 9/1983.



de angajare. Din toamna anului 1935 pînă la începutul lui 1940, pe toată perioada de guvernare a lui Gheorghe Kioselevanov, cînd țara lăsa efectiv conducerea politică internă și externe a Bulgariei — instaurînd dictatura monarho-fascistă — starea generală de nemulțumire a maselor se acutizează.

Deși legată de Germania, în septembrie 1939, cînd începe conflagrația, Bulgaria declară că va rămîne neutră, dar în martie 1941 ea nu mai poate amîna aderarea la Pactul militar tripartit, încheiat între Germania, Italia și Japonia. În urma semnării acestui act, în țară intră trupe hitleriste. Bulgaria devine astfel o bază militară a Wehrmachtului, dar nu rupe relațiile diplomatice cu Uniunea Sovietică și nu participă cu trupe pe frontul de răsărit.

După atacarea Uniunii Sovietice de către Germania hitleristă, în iunie 1941, lupta antifascistă a poporului bulgar îmbracă forme noi. La 24 iunie, același an, comuniștii bulgari hotărîsc începerea luptei armate pentru izgonirea trupelor hitleriste din țară, răsturnarea guvernului fascist și înlocuirea lui cu un guvern democrat. În întreaga țară se organizează detașamente de partizani, grupe de luptă și de sabotaj. În vara lui 1942, la inițiativa comuniștilor, se înființează Frontul patriei, care unește într-un front comun pe toți patrioții dornici să vadă Bulgaria liberă, condusă de un guvern democrat. În același an, se pun bazele Armatei populare insurecționale de eliberare (A.P.I.E.), care coordonează acțiunile numeroaselor detașamente de partizani și grupe de luptă și sabotaj.

Moartea țarului Boris III, în august 1943, provoacă o profundă criză de stat. Încercînd să iasă din această situație, liderii regimului numesc, în septembrie 1943, un Consiliu de regență, format din prințul Kiril, generalul N. Mihov și profesorul Bogdan Filov, cel care s-a aflat în fruntea guvernului cînd Bulgaria a semnat Pactul tripartit și deci s-a făcut direct răspunzător de înhămarea țării la carul de război german. Prin schimbări succesive de guverne — în mai 1944 cabinetul condus de Dobri Bojilov este înlocuit cu cel al lui Ivan

Bagrianov, iar la 2 septembrie acestuia i se substituie un guvern al partidelor burgheze de opoziție, condus de Konstantin Muraviev —, cercurile conducătoare urmăresc, pe plan intern, să înăbușe sau să neutralizeze mișcarea de rezistență, iar pe plan extern, fără a rupe relațiile cu Germania, să obțină scoaterea Bulgariei din război, menținînd regimul existent.

Analizînd situația internă și internațională de la sfîrșitul lunii august 1944, Comitetul Central al Partidului Comunist Bulgar emite, la 26 august, Circulara nr. 4, în care se precizează că „soarta Bulgariei depinde... exclusiv de popor” și pune ca sarcină în fața partidului, Frontului patriei, a poporului pregătirea și înfăptuirea nemijlocită a insurecției armate, de partea căreia trebuia atrasă și armata bulgară. La 9 septembrie 1944, regimul monarho-fascist este răsturnat. Se instaurează puterea populară, exponentul ei fiind guvernul Frontului patriei, condus de Kimon Gheorghev.

Un rol însemnat în adoptarea acestei hotărîri îl joacă și Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din România, care, „deschizînd calea trupelor sovietice spre Bulgaria, Iugoslavia de Est și Ungaria”, provoacă „tulburare și panică în rîndurile cercurilor fasciste” și duce „țara noastră la o izolare deplină”, cum se menționează în lucrarea Văorăjenata borba na bălgarskiiia narod protiv fașizma, 1941-1944 (Lupta armată a poporului bulgar împotriva fascismului).

Evoluția vieții politice bulgare în zilele de 2-9 septembrie 1944, perioada ultimului guvern burghez aflat la cîrma țării și a acțiunilor hotărîtoare desfășurate de forțele antifasciste, reprezintă o ilustrare convingătoare a momentelor dramatice prin care trece Bulgaria în ajunul imediat al victoriei socialismului. Redăm în continuare tabloul istoric al acestor prime zile de septembrie, printr-o succintă cronică a citorva acțiuni principale desfășurate sub conducerea Partidului Comunist Bulgar și prin mărturiile ale unor participanți la evenimentele din acele zile istorice de început al revoluției socialiste.

SÎMBĂTĂ, 2 SEPTEMBRIE

— Seara, Konstantin Muraviev aduce la cunoștința regenților compoziția noului guvern, format din reprezentanți ai partidelor politice burgheze nefasciste de opoziție. Șeful guvernului încearcă să atragă în cabinet și reprezentanți ai Partidului Comunist Bulgar, dar aceștia refuză categoric colaborarea cu guvernul burghez, pregătindu-se pentru răsturnarea pe cale revoluționară a regimului monarho-fascist și instaurarea puterii populare.

— Analizînd situația creată prin numirea guvernului K. Muraviev, Comitetul Central al partidului comunist și Comandamentul principal al Armatei populare insurecționale de eliberare hotărîsc, în principiu, ca semnalul insurecției să-l reprezinte declanșarea, la 6 septembrie, a grevei politice generale.

DOMINICĂ, 3 SEPTEMBRIE

— În timp ce, încercînd să-și salveze pielea, liderii fasciști părăsesc țara, pe adresa noului guvern sosesc telegrame în

care se cere înlăturarea regenței și a tuturor adeptilor Germaniei naziste.

— Principala formă de rezistență — lupta armată — se amplifică. La Ihtiman patrioții aruncă în aer calea ferată. Partizanii intră în satele Rakovo, Boboșevo, Tărnovlak (jud. Kiustendil), pedepsesc pe trădătorii poporului, ard registrele de impozite, țin mitinguri la care cheamă poporul să se ridice la luptă. În satul Beglej (jud. Plevna) partizanii capturează arme. Cînd se retrag, li se alătură 24 săteui.

LUNI, 4 SEPTEMBRIE

— Se formează Divizia 1 de partizani care, numărând peste 1500 persoane, se îndreaptă spre Pernik.

— Între partizanii Brigăzii „Cepinet” și forțele guvernamentale au loc lupte puternice.

— Conform planului de desfășurare a insurecției, Brigada de partizani „Gh. Dimitrov” din raionul Sredna Gora se îndreaptă spre Plovdiv, pentru a ajuta pe greviști și a da semnalul insurecției. Încercuită pe parcurs de puternice forțe guvernamentale, brigada luptă toată ziua, respingând 13 atacuri ale unor forțe mult superioare. Seara reușește să facă o breșă în formații inamice și să scape din încercuire.

La Sofia, comitetul orașenesc al partidului organizează un miting, la care se exprimă nelcrederea poporului în guvernul Muraviev și se cere transmiterea puterii Frontului patriei. Poliția intervine, îi împrăște pe demonstrații și face arestări.

— Comitetul Central al P.C.B. și Comandamentul principal al A.P.I.E. transmit hotărârea de a se concentra forțele Rezistenței în marile centre și de a se trece la pregătirea demonstrațiilor și grevei politice generale.

MARȚI, 5 SEPTEMBRIE

— Are loc ședința Consiliului de Miniștri care discută problema ruperii relațiilor diplomatice cu Germania.

— Guvernul sovietic declară război Bulgariei.

— C.C. al P.C.B. și Comandamentul principal al A.P.I.E. analizează situația existentă pe plan intern și extern, precizează planul insurecției ce trebuia să izbucnească în zilele următoare, hotărând ca lovitură principală să se dea la Sofia, în noaptea de 8/9 septembrie.

— Cadrele de conducere ale partidului comunist încep să

Ivan Bonev (Vitan), comandantul detașamentului de partizani „Șop”:

„Locuitorii din Obelia, Vrabnița, cartierul Nadejda și Koniovița și-ar aduce greu aminte de căruța care, la 6 septembrie, se deplasa pe șoseaua dinspre Lom, prin satul Vrabnița și cartierul Nadejda, pe lângă spitalul Klementina. Pe strada Dimităr Petkov, ea s-a oprit în apropierea bisericii «Sfinții Petru și Pavel». Probabil că nimeni nu se gîdea că în această căruță se afla o parte din armele care, în ziua următoare, în centrul Sofiei, vor deschide focul împotriva poliției și vor înștiința pe oamenii muncii din Sofia că zilele dictaturii monarho-fasciste s-au sfîrșit.

Partizanii, perechi-perechi, cu automatele sub balon-seide, păzeau căruța. Astfel detașamentul a ocupat poziție în cartierul Koniovița, în tranșeele din curtea bisericii «Sfinții Petru și Pavel».

Comandamentul (biroul) operativ [al formațiilor insurecționale din Sofia], alcătuit din Todor Jivkov, Ivan Bonev (Vitan), Stanko Todorov și Vladimir Bonev, se afla pe strada Taribrodskă, 154, în casa lui nea Tvetan. Ajunși acolo, am raportat despre sosirea detașamentului. Imediat s-a hotărît ca împreună cu grupele de luptă din Sofia să fim gata de acțiune...

Marșul spre Sofia a fost foarte greu, ne deplasam fără oprire, ochii ni se închideau de somn, picioarele parcă erau de plumb. Ne conducea un gînd, o dorință — să ajungem cu un ceas mai devreme și să ne punem la dispoziția partidului, a Comandamentului principal.

Chemat de partid, poporul a ieșit cu curaj la demonstrații de stradă. Lucrătorii de la tramvaie au declarat grevă. La 7 septembrie a avut loc un miting la Gara centrală. Pentru securitatea acestuia am trimis opt perechi înarmate cu automate, care s-au postat la capătul străzilor ce dădeau spre gară. Ulterior mitingul s-a deplasat la Maicin Dom [Casă de naștere]. Paza s-a mutat și ea după el. O parte a poliției a încercat să împrășteie poporul. Partizanii au intervenit, au împușcat un polițist și au dezarmat un ofițer care a sărit în ajutorul polițiștilor. Acțiunea noastră l-a luat prin surprindere pe dușman. În rîndurile cetățenilor s-a răspîndit știrea că în Sofia au intrat detașamente de partizani. Astfel, prin acțiunile sale curajoase, mica grupă de șoc a detașamentului «Șop» a provocat panică în rîndurile fasciștilor.

La 8 septembrie, Comandamentul operativ a ordonat să trimitem o grupă ca să întrerupă legăturile telefonice, la km 8, între Govedarți, unde se afla sediul Comandamentului suprem fascist, și Ministerul de război din Sofia. Grupa a fost condusă de comisarul detașamentului, David Elazar (Kosta).

Nucleul principal [al detașamentului], împreună cu tovarășii din organizația de luptă [grupele de luptă] din Sofia s-a îndreptat spre Ministerul de război și în jurul orei 2 noaptea a ocupat o poziție în Grădina orașenească, la vest de clădirea ministerului. Unități militare trecute de partea poporului au ocupat ministerul. În același timp, alte unități militare au cucerit Poșta centrală, Radioul, Ministerul afacerilor externe, secțiile de poliție, Siguranța, închisoarea centrală etc.”.

se îndrepte spre Sofia. Îndepinind indicațiile partidului, unitățile de partizani se concentrează în apropierea orașelor și satelor.

— Continuă luptele cu forțele guvernamentale: partizanii brigăzii „H. Botev” și o parte a Brigăzii „Gh. Dimitrov” acționează în satul Ro-

zoveț (jud. Plovdiv); detașament „Asen Zlatarov” blochează satul Svetlina, din jud. Haskovo.

— În gara Ihtiman, militarii deschid focul împotriva unităților germane ce încearcă să părăsească țara.

MIERCURI, 6 SEPTEMBRIE

— Ministrului german la Sofia îi este înmănată nota privind ruperea relațiilor diplomatice cu Germania.

— Prin postul de radio „H. Botev”, membri ai Birou-

lui din străinătate al C.C. al P.C.B. (Gheorghe Dimitrov, Vasil Kolarov și alții) se adresează poporului bulgar, cu apelul de a se ridica la lupta pentru răsturnarea regimului și instaurarea puterii Frontului patriei.

— La Sofia are loc ședința lărgită a Comitetului regional și orășenesc al P.C.B. și a Frontului patriei. Participă activiști de partid și conducători ai grupelor de luptă. Se analizează planul de acțiune în insurtecție, se repartizează concret forțele și sarcinile. Pentru conducerea acțiunilor la Sofia, este creat un birou operativ, în frunte cu Todor Jivkov.

— Dimineața începe greva lucrătorilor de la tramvaie care, până seara, se generalizează. În multe întreprinderi, muncitorii părăsesc locurile de muncă.

— La Sofia, poliția împrăștie o demonstrație organizată după-amiază în fața hotelului „Slavianska beseda”, unde erau încartiruiți soldații și ofițeri germani. Nemții deschid focul. Se înregistrează numeroși morți și răniți.

— La Ihtiman, Vakarel, Razgrad, soldații și comandanții patrioți din armata bulgară luptă cu unități germane, le dezarmează și le internează.

JOI, 7 SEPTEMBRIE

— C.C. al P.C.B. și Comandamentul principal al A.P.I.E. adoptă planul definitiv al insurtecției din Sofia.

— În raionul gării centrale, are loc un miting organizat de Frontul patriei, apărât de grupele de luptă. Se produce o ciocnire armată cu forțele polițienești.

— La Pernik, minerii declară grevă. Au loc demonstrații împotriva regimului. Poliția deschide focul, omorînd șase persoane și rănind alte 13.

— La Plovdiv izbucnește greva lucrătorilor din industria tutunului.

David Elazar (Kosta), comisar al detașamentului de partizani „Șop”:

„La 8 septembrie, după-amiază, Todor Jivkov ne-a comunicat hotărîrea C.C.-ului și a Comandamentului operativ cu privire la înlăturarea puterii fasciste, în noaptea spre 9 septembrie. Începutul acțiunii: la ora 2 noaptea... La indicația lui Todor Jivkov, detașamentul a fost împărțit în două grupe. Una — sub conducerea comisarului politic al detașamentului, David Elazar (Kosta) — a primit sarcina să întrerupă, la km 8, liniile telefonice și telegrafice dintre Ministerul de război și provincie.

Ajunși la locul unde trebuia să întrerupem liniile telefonice, am înțeles că nu putem face aceasta fără o frînghie. A trebuit să mergem la nea Ilia, bătrînul comunist la care m-am ascuns ca ilegalist. El locuia la circa 100 m de șoseaua spre Istanbul. I-am bătut ușor în geam. Lui nea Ilia nu-i venea să credă că partizanii sînt în Sofia. Că au trecut prin blocada poliției. O nouă uimire i-a provocat cererea de a ne da o frînghie cît mai lungă.

— La ce vă trebuie?

— În seara asta spînzurăm monarho-fascismul, am glumit noi...”

Hristo Kozarski, membru al unei grupe de luptă:

„Greva vatmanilor și conductorilor, stabilită de Comitetul orășenesc (Sofia) al partidului pe data de 6 septembrie, s-a desfășurat cu succes, cu ajutorul unor grupe de partid din cartierul Ivan Vazov. Tramvaiele s-au oprit peste tot. Mergea doar tramvaiul 5... fiindcă fiecare garnitură era puternic apărâtă de poliție: lîngă fiecare vatman și conductor erau cîțiva polițiști, îmbrăcați civil și în uniformă.

În aceeași zi, urmau să declare grevă și textiliștii din Sofia, dar pentru asta grupele de luptă trebuiau să se impună asupra pazei înarmate din întreprinderi. Dar unii tovarăși din grupele de luptă n-au reușit să facă față situației. Atunci Anton Petrov, Petăr Velinov, Petăr Topalov (Schmidt), Petăr Kubratov și Hristo Kozarski s-au oferit să meargă în aceste întreprinderi și să încerce să pătrundă altfel, folosind numele sindicatelor oficiale, cum am și făcut.

Mai întîi am vizitat Fabrica «Mușanov», din Krasno Selo. Muncitorii s-au strîns repede în jurul nostru. «Tovarăși — a început oratorul nostru —, a sosit ziua grevei generale. Tovarășii dumneavoastră, tramvaiștii, se află deja în grevă...!»

Pe fețele muncitorilor s-a văzut fericirea. N-au așteptat ca oratorul să termine și au început să scandeze: «Toată lumea în grevă!», «Să mergem la mitingul ce se convoacă în fața hotelului Slavianska beseda!»

Într-un minut, toți muncitorii au părăsit lucrul. Speriată, paza înarmată se ascunsese care pe unde putuse. Iar grupa noastră s-a grăbit spre alte întreprinderi”.

— La Varna are loc o şedinţă a Comitetului regional al P.C.B., la care se analizează planul cuceririi puterii.

— La Plevna şi Silistra oamenii muncii forţează porţile închisorilor şi eliberează pe deţinuţii politici. Poliţia trage asupra demonstranţilor şi ucide câţiva dintre ei.

— În localităţile Rozoveţ (jud. Plovdiv), Kozloveţ, Maslarevo şi Petokladenţi (districtul Svisţov) este instaurată puterea Frontului patriei.

VINERI, 8 SEPTEMBRIE SÎMBĂTĂ, 9 SEPTEMBRIE

— Trupele sovietice trec graniţa Bulgariei, atingând alimentamentul Ruse-Şumen-Varna.

— Intră în vigoare declaraţia de război împotriva Germaniei.

— Comitetul naţional al Frontului patriei lansează apelul „Chemare la luptă către poporul bulgar”, în care se spune: „Datoria vă cheamă la luptă energetică şi curajoasă, cu toate mijloacele şi forţele, pentru răsturnarea singerosului guvern antipopular şi instaurarea unui adevărat guvern popular al Frontului patriei, pentru salvarea ţării”.

— C.C. al P.C.B. analizează planul definitiv al loviturii principale, componenţa noului guvern al Frontului patriei, adoptă declaraţia guvernului.

— Cu sprijinul unităţilor de partizani şi al grupelor de luptă, în zeci de localităţi, este instaurată puterea Frontului patriei. În numeroase alte aşezări au loc lupte cu forţele guvernamentale.

— La Plovdiv şi Asenovgrad se declară greva politică generală.

— La o adunare cu comandanţii unităţilor militare atrase de partea insurecţiei, se stabilesc sarcinile concrete ale acestora.

— Grupelor de luptă şi unităţilor de partizani intrate în Sofia li se transmit sarcinile concrete. La 8 septembrie, Ianko (Todor Jivkov) transmite hotărârea C.C. al P.C.B. şi a Comandamentului princi-

Aliaţii au zărit ca noul guvern, format la 9 septembrie, să fie investit „pe cale legală”, respectiv prin decret al regenţei. Reprezentanţii partidului comunist s-au declarat de acord cu această procedură de sancţionare a actului revoluţionar.

Iată cum prezintă momentul D. Terpeşev, membru al Comandamentului principal al A.P.I.E., marilor ocular:

„Kimon [Gheorghiev] a propus să aducem regenţia la noi, pentru a ne preda puterea legală şi a ne legitima ca miniştri. L-am întrebat dacă este necesar să-i chemăm pentru aceasta, din moment ce am luat puterea. Kimon a spus că este necesar. Să fie conform legii. Bine, am zis eu, să-i aducă la noi. Prin telefon, el i-a rugat să se prezinte la Consiliul de Miniştri, pentru a preda puterea noului guvern, putere pe care el şi-o asumase deja...”

— Au venit regenţii — ne spun voinicii care i-au adus. Am deschis uşile, ca aceştia să intre. Primul a intrat generalul Mihov, zvelt, plăcut, un ofiţer frumos. A intrat cu o mină veselă, politicoasă, atent... După Mihov a intrat prinţul Kiril «Preslavski». Era scund, cu o faţă de alcoolic, ochii ieşiţi din orbite, părul ciufulit. E limpede că a fost sculat din somn şi este speriat... Filov nu era în Sofia. El renunţase la regenţă, se ascunsesse la Boroveţ, în vila Legaţiei Turciei, unde a fost descoperit şi arestat peste două-trei zile.

— Ei, domnilor, a început Kimon [Gheorghiev], după cum vedeţi noi sîntem la putere.

— Ştim, ştim, am răspuns într-un glas ambii regenţi.

— Atunci, conform articolului 47 din Constituţie, trebuie să semnaţi actul de demitere a vechiului guvern, le-a spus Kimon.

— Da, da, daţi-le să semnă, am încuviinţat iarăşi într-un glas. Au luat apoi decretule pregătite între timp de Kimon şi le-au semnat cu o vădită uşurare.

— Acum, le-a spus Kimon, dumneavoastră veţi fi puţin reţinuţi.

De ce? au întrebat regenţii. Doar nu ne opunem. Noi sîntem de acord cu noul guvern al Frontului patriei, cu măsurile lui, de ce să ne reţineţi?

— Este în interesul dumneavoastră, le-a explicat Kimon. Ştiţi, orice e posibil. Poporul este excitat. Se poate întimpla orice.

Dar ei au continuat să protesteze... că ar fi samavolnicie, ilegalitate etc. Kimon a ridicat glasul, s-a înroşit şi între ei a început sfada. Eu, care mă aflam lângă uşă, am comandat regenţilor! «Ajunge! Înainte marş!».

pal privind răsturnarea puterii fasciste în noaptea de 8/9.

— Toţi membrii P.C.B. (circa 2 000), ai organizaţiei de tineret, aflate sub conducerea P.C.B., şi deţinuţii politici eliberaţi în cursul zilei la Sofia se află la dispoziţia Biroului operativ, ce conduce înfăptuirea loviturii principale. Înarmaţi şi împărţiţi pe grupe la locuinţele conspirative ale partidului, aceştia aşteaptă semnalul de începere a acţiunii.

— Cu o întârziere de circa 20 minute — era prevăzut ca acţiunea să înceapă la orele 2.00 — se declanşează ocuparea Ministerului de război, care este şi sediu provizoriu al

guvernului. În acelaşi timp, se desfăşoară operaţiuni de cucerire a celorlalte obiective strategice (telefoanele, postul de radio, secţiile de poliţie etc.).

— Pînă la orele 3.30-4.00 totul se derulează conform planului, un rol important revenind unităţilor militare atrase de partea insurgenţilor.

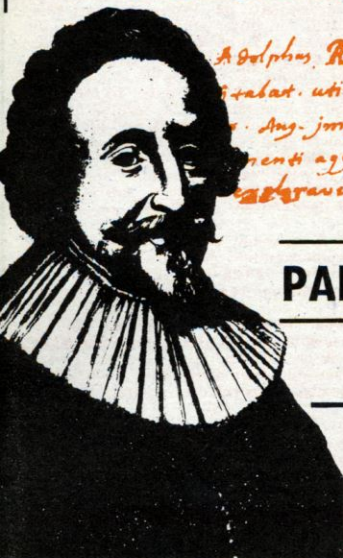
— În dimineaţa zilei de 9 septembrie, orele 6.15, la postul de radio „Sofia” se dă citire declaraţiei noului guvern al Frontului patriei, condus de Kimon Gheorghiev.

— În cursul zilei de 9 septembrie, în restul ţării continuă acţiunile pentru instaurarea puterii populare.

Summa Privilegiorum.

Privilegiis a Sacra Cæsarea Majestate, nec non
liarum Rege, ut & Præ-potentibus Dominis F
dinibus, Petro Grotio concessis, cautum est. n
tatem & consensum per 15. annos Hugonis Gro
eorum partem quacunque formâ aut in aliam li
aut excudat, vel alibi impressa in eorum ditione
sub omnium librorum & aliarum super pecuniæ n
latius in diplomatibus patet.

Horum privilegiorum jus omnia in Joannem B



*Adolphus Rex Suecia
habebat. utinam hodiern
Ang-jmp Ottomaniam
menti aggreditur, nisi prius
aggravaverit.*



PARIS, 1636: HUGO GROTIUS TRANSMITE DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE

Prof. dr. doc. VALENTIN AL. GEORGESCU

„Gustav Adolf, regele Suediei, citea mereu cărțile lui Grotius despre dreptul războiului și al păcii. Ce bine ar fi dacă regii și principii de astăzi i-ar urma exemplul. Augustul împărat otoman nu pășește la nici o acțiune de mare însemnătate fără să fi cerut înainte sfatul celor cunoscători într-ale dreptului”.

Această însemnare, în limba latină, a fost făcută de Nicolae Mavrocordat¹, domnitorul Țării Românești, pe pagina de titlu a unei ediții din 1720 din celebrul tratat *De iure belli ac pacis* (Despre dreptul războiului și al păcii) al nu mai puțin celebrului jurist și diplomat olandez Hugo Grotius. În biblioteca Mavrocordaiilor se mai aflau și alte ediții din operele lui Grotius, din anii 1689 și 1724, alături de scrierile altor cărturari influențați direct

de marele jurist. Ele fac mărturia interesului de care opera și gândirea lui Grotius începeau să se bucure în cultura română a sec. XVIII.

Documente diplomatice relativ recent descoperite în arhivele suedeze și încă neintegrate cercetării istorice printr-o studiere a lor amănunțită (cu excepția semnalărilor pe care le-am făcut în două studii publicate în 1973 și, respectiv, 1983) aduc informații revelatoare privind atenția pe care Hugo Grotius a acordat-o țărilor române de la mijlocul sec. XVII.

În ce împrejurări s-a interesat Grotius de țările române? Dar, mai înainte, o scurtă privire asupra vieții și operei sale.

In imagini: Grotius la începutul carierei sale diplomatice și... la sfârșitul ei, pe fond, însemnarea lui Nicolae Mavrocordat pe o ediție din *De iure belli ac pacis* din 1720.

¹ Magazin istoric, nr. 10/1977.

Diplomat la 15 ani

Hugo Grotius s-a născut la 10 aprilie 1583 în orașul Delft, însemnat centru politic și religios al Olandei. În familia burgmestrelui Iohan de Groot, unul din cei trei curatori ai Universității din Leyda, înființată în 1575. Apartinea unei mari și vechi familii, adică implantată în viața socială a orașului și în mișcarea intelectuală a vremii.

Înzestrat cu o vie inteligență, Hugo de Groot (care mai târziu își va latiniza numele în Grotius) a primit o solidă instrucție atât în familie cât și în școlile din Haga și de la 11 ani, la Universitatea din Leyda. Înclinația și dăruirile sale firește au făcut din adolescentul abia ieșit din copilărie un tânăr de minunat talent, cu vaste și fecunde cunoștințe în cele patru mari domenii ale culturii timpului: teologie, literatură clasică, filozofie și drept. Formația sa intelectuală a fost de o vastitate enciclopedică.

La 15 ani, în 1598, anii săi de formare erau încheiați și Hugo Grotius a fost ales să însoțească o misiune diplomatică a Provinciilor Unite¹ pe lângă regele Franței, Henric IV. În același an, și-a luat doctoratul în drept la Universitatea din Orléans. Întors în patrie, s-a consacrat activității de avocat, publicând, totodată, ediții din autorii antici, precum și versuri proprii în limba latină. A fost numit, în 1601, istoriograf al poporului olandez, iar în 1607 avocat general al țării sale, precum și al provinciilor Zeelandă și Frizia de Vest.

În activitatea sa Grotius a apărut interesele marii burghezii olandeze, a cărei revoluție corespundea cu expansiunea ei maritimă și comercială. Astfel, în 1613, a îndeplinit o altă misiune diplomatică, de data aceasta pe lângă regele Iacob I al Angliei, pentru a susține interesele țării

sale în comerțul din mările indiene. A fost totodată un apărător al drepturilor naționale ale Provinciilor Unite, împotriva hegemoniei habsburg-spaniole. Pentru poziția sa a fost condamnat la 18 mai 1619 la închisoare pe viață în castelul Lōvenstein. De aici, cu ajutorul soției sale, a reușit să evadeze, ascuns într-o ladă cu cărți. S-a refugiat în Franța, la curtea lui Ludovic XIII, care i-a fixat și un stipendiu, plătit cu intermitențe. În 1625, la Paris, Grotius și-a publicat marea operă a vieții sale, *De iure belli ac pacis*², precum și alte cîteva lucrări filologice. Ea constituie prima tratare sistematică, din punct de vedere juridic, a acestui subiect fundamental al istoriei. Este, totodată, o implicită pledoarie pentru pace, pe care o definește nu numai ca o simplă absență a războiului, ci și ca o stare a relațiilor internaționale, care se bazează pe încredere, securitate și cooperare. Preocuparea esențială a lui Grotius este de a determina multilateral noțiunea de *agresiune*, și de a conchide, pentru vremea sa, la legitimitatea folosirii armelor (război just) pentru a respinge orice agresiune, orice război injust. În sec. XVII, o asemenea concepție, chiar dacă accepta sub anumite condiții instituția războiului, argumenta în final o cale a păcii.

În cultura română, lucrarea lui Grotius, ca și alte scrieri ale sale, a fost cunoscută de la începutul sec. XVIII. Semnificativ în acest sens — pe lângă adnotarea lui Nicolae Mavrocordat — este și faptul că la finele sec. XVIII, în cercurile intelectuale ale Iașilor, așa cum a arătat Paul Cernovodeanu (*Revista de istorie și teorie literară*, 26, 1977) era cunoscută și tradusă în românește o istorie universală rezumată după *Handbuch der allgemeinen Geschichte* a lui August Romer (Viena, 1785-1786) sub titlul *A tot opștii istorie a lumii*, în care se spunea:

¹ Apărută în 1968 în limba română, traducere, note și comentarii: George Dumitriu; prefața și studiul introdusiv: Vladimir Hanga; postfață: Valentin Al. Georgescu.

„Întru această vreme s-au rădicat [a murit] un bărbat cu o învățătură în scurtă de obști și asămene iscusitu și cu mare putere de pricepere Hugo Grotius (let 1645), un olandez, s-au făcut cel dintâi învățătoriu al dreptății firii și al năroadelor [al dreptului natural și al dreptului gingilor]”.

De altfel, la Iași, la mijlocul sec. XVIII, ieromonahul Sava de la Mitropolie copia în latinește opusculul lui Grotius intitulat *De aequitate, indulgentia et facilitate* (Despre echitate, indulgență și toleranță) inclus în toate edițiile din *De iure belli ac pacis* (Biblioteca Academiei, mss. rom. 1440).

În 1631, Grotius a încercat să se întoarcă în Olanda, dar nu i s-a permis decît cu condiția de a-și retracta public convingerile sale politice și religioase „provincialiste”. A refuzat și a fost din nou silit să ia drumul exilului. S-a stabilit la Hamburg, unde a primit invitații din partea suveranilor Poloniei, Danemarcei și Spaniei de a intra în slujba lor. A preferat însă să intre în slujba Suediei. Regele Gustav Adolf al acestei țări, un mare admirator al învățatului olandez, lăsase, de altfel, în 1632, cu limbă de moarte, recomandarea ca Hugo Grotius să fie angajat în slujba diplomației suedeze. Grotius a acceptat deci invitația cancelarului Axel Oxenstierna și, la începutul anului 1635, a fost numit ambasador al Suediei la Paris.

La 2 martie 1635, în noua sa calitate, Grotius și-a făcut intrarea solemnă în capitala Franței, iar patru zile mai târziu a fost primit la Senlis de regele Henric IV. A fost ambasador al Suediei pe lângă curtea Franței timp de zece ani, perioadă în care a desfășurat o susținută activitate diplomatică. A fost admirat de contemporanii săi pentru zelul, cinstea și demnitatea cu care și-a îndeplinit misiunea încredințată. Calitățile sale, vasta sa cultură, operele publicate i-au atras stima și admirația oamenilor politici și de cultură ai vremii, dar și adversitatea lui Richelieu, a lui Mazarin³ și a lui Pèrc

² În urma revoluției burgheze din Țările de Jos (*Magazin istoric*, nr. 8/1982), pe teritoriul acestora s-a constituit Republica independentă a Provinciilor Unite (1581), numită din 1609, în mod curent, Olanda.

³ *Magazin istoric*, nr. 6/1975.

Joseph, eminența cenusie a cabinetului francez. În fața politicii lui Richelieu, „șerpuitoare și mindră”, după un termen consacrat, Grotius se regăsea „sincer și ferm”, după cum l-au caracterizat faptele și biografii săi.

În 1645, Grotius, obosit de jocul intrigilor și preocupat de opera sa ce nu și-o socotea încheiată, s-a retras din postul diplomatic. „Sînt obosit de onoruri, bătrînețea este aproape și voi avea în curînd nevoie de tihnă”, îi mărturisea el cancelarului Oxenstierna. S-a reîntors în Suedia, prin Olanda, unde i s-a făcut o primire strălucită. La Stockholm, regina Christina, nu i-a prelungit ambasada la Paris, dar l-a numit consilier regal, demnitate pe care a refuzat-o. La scurt timp a pornit iar spre Lübeck, poate cu intenția de a se înapoi în Olanda. A încetat din viață la Rostock, la 28/29 august 1645, trupul său fiind adus, în octombrie același an, în orașul natal, Delft.

27 rapoarte despre români

În cursul activității sale din capitala Franței, Grotius a trimis la curtea Suediei un mare număr de rapoarte diplomatice. Ele conțin, după cum este și firesc, informații de tot felul, de la marile probleme ale zilei în diferite state, pînă la măruntele afaceri personale de la curtea regală, de la cancanuri și bîrfeli, la conspirații etc. În acest cadru, țările române n-au scăpat nici ele atenției diplomatului Hugo Grotius.

Desigur, preocupările sale nu erau concentrate spre răsaritul continentului, ci asupra relațiilor dintre puterile europene antrenate atunci în războiul de treizeci de ani¹. To-

tuși, într-un număr de 27 din rapoartele sale, Grotius se referă și la țările române, știri care nu au fost utilizate pînă acum de istoriografia română. Vom menționa cîteva dintre acestea.

Astfel, în 1636, Grotius relata despre mediația moldovenească la tratativele de pace dintre Poartă și cazaci. Vorbea despre misiunea diplomatică a unui Toma care ar fi avut posibilitatea să stimuleze dispozițiile prietenești ale țarului Rusiei. Acesta nu era altul decît Toma Cantacuzino², fratele postelnicului Cantacuzino din Țara Românească și care fusese adus în Moldova de domnitorul Radu Mihnea (1616-1619, 1623-1626). Un alt sol trebuia, în interesul Porții, să-l reconcilieze pe Vasile Lupu cu Matei Basarab. Ocupîndu-se de o misiune franceză la Poartă, în același raport Grotius înregistra și bănuielele pe care domnitorii din Țara Românească și Moldova le stîrneau la Poartă pentru politica lor. În noiembrie 1636, învățul olandez relata despre atacurile cazacilor la frontiera Moldovei.

La începutul lui 1638, Grotius transmitea o știre pe care o considera gravă: un negociator francez, cu numele codificat de Livô (Alexander van der Heiden), ar fi făcut demersuri pe lângă împăratul Germaniei, Ferdinand III (1637-1657), să preia Moldova de sub suzeranitatea otomană și să pornească apoi război împotriva Ungariei. Negocierile — arată Grotius — n-aveau însă sorți de succes.

Ambasadorul suedez nu socotea lipsit de interes să-și înștiințeze guvernul său, la 1/11 aprilie 1643, că sultanul cerea domnilor Moldovei și Țării Românești să fie pregătiți pentru o campanie militară. Alte știri din rapoartele lui Grotius din 1644 se refereau la tributul plătit de țările române otomanilor, la o invazie a tătarilor în „cîmpia vecină cu Țara Românească”. Un alt raport, din același an, consemna intenția sultanului de

„a pedepsi” pe domnitorii din Muntenia și Moldova, intenție ce n-a fost însă pusă în aplicare din cauza unei răscoale izbucnite la Constantinopol.

Un loc aparte în rapoartele lui Grotius îl ocupă Transilvania. Importanța acestei țări românești pentru politica suedeză se explică prin poziția sa geografică, prin legăturile cercurilor protestante de aici cu statele protestante angajate în războiul de treizeci de ani și deci prin faptul că exista posibilitatea atragerii ei în campania împotriva împăratului catolic. Astfel, în rapoartele din 1636, Grotius consemna zvonul că Ștefan Bethlen, instigat de „un capucin trimis din Franța”, ar fi vrut să-l răstoarne pe Gheorghe Rákóczi I (1630-1648). Bethlen era ajutat de otomani, de la care primea bani. De altfel, la 10 octombrie 1636, trupele otomane venite să-l instaleze pe Ștefan Bethlen pe scaunul Transilvaniei au fost înfrînte la Salonta de oastea lui Gheorghe Rákóczi I.

La 27 decembrie 1637, Grotius își informa superiorii că principele Transilvaniei nu-i putea ataca pe imperiali decît dacă Suedia intervenea în favoarea lui la Poartă. În septembrie 1638, Poarta, în aparență, părea a-și fi schimbat atitudinea față de Rákóczi trimițîndu-i daruri și firma nul de întărire. În anul următor, Grotius relata despre vizita pe care i-a făcut-o Johannes Heinrich Besterfeldius, rectorul Școlii din Alba Iulia, care întreprindea o călătorie în Țările de Jos, cu scopul de a discuta eventualitatea intrării Transilvaniei în război. Grotius i-a promis că Suedia va trimite un negociator în Transilvania în momentul în care Rákóczi își va face cunoscute cu claritate intențiile.

Ambasadorul mai semnala în rapoartele sale prezența unui sol transilvănean la Constantinopol (februarie 1641).

¹ Războiul de treizeci de ani (1618-1648). Între blocul Habsburgilor (Habsburgii spanioli și austriaci, principii catolici germani, sprijiniți de papalitate și Polonia) și coaliția anti-habsburgică (principii protestanți germani, Franța, Suedia, Danemarca, sprijinite de Olanda, Anglia și Rusia). La acest război a participat și Transilvania sub conducerea principelui Gh. Rákóczi I (Magazin istoric, nr. 5/1974).

² Magazin Istoric, nr. 11-12/1982, 4-6/1983.

LA HALHIN-GOL,

ACUM 45 ANI

La sfârșitul lunii mai 1939, fiind locțiitor al comandantului Regiunii militare Bielorusia, desfășuram împreună cu colaboratorii mei o aplicație de comandament și stat major în teren, în raionul orașului Minsk. La aplicație luau parte comandanții marilor unități de cavalerie și ale unor mari unități de tancuri din regiune, șefii statelor majore și ofițerii cu operațiile.

Aplicația se terminase și la 1 iunie ne ocupam de analiza ei la comandamentul Corpului 3 cavalerie din Minsk. Deodată comisarul de divizie I.Z. Susaikov, membru în consiliul militar al regiunii, îmi comunică că s-a primit chiar atunci un telefon de la Moscova. Mi se ordona să plec imediat și să mă prezint a doua zi la comisarul poporului pentru apărare.

Cu primul tren am plecat la Moscova, iar în dimineața zilei de 2 iunie eram deja în anticamera biroului lui K.E. Vorosilov.

M-a întâmpinat R.P. Hmelnițki, care mi-a spus că Vorosilov mă așteaptă.

— Intrați, iar eu voi da imediat dispoziții să vi se pregătească geamantanul pentru o călătorie îndepărtată.

— Ce fel de călătorie îndepărtată?

— Intrați la comisarul poporului, dînsul vă va spune despre ce e vorba.

Întrînd în birou, i-am raportat comisarului poporului că am sosit.

După ce m-a întrebat de sănătate, K.E. Vorosilov spuse:

— Trupele japoneze au invadat prin surprindere teritoriul Mongoliei prietene, pe care guvernul sovietic, conform Tratatului din 12 martie 1936, și-a luat obligația de a o apăra față de orice agresiune externă. Iată harta raionului de invazie, cu situația la 30 mai.

M-am apropiat de hartă.

— Uite, aici, arată comisarul poporului, au avut loc timp îndelungat incursiuni provocatoare împotriva grănicerilor mongoli, iar dincoace trupele japoneze din garnizoana Hailar au invadat teritoriul R.P.M. și au atacat unitățile de grăniceri mongole care acopereau sectorul de la est de râul Halhin-Gol¹.

Așa încep însemnările mareșalului G. K. Jukov despre luptele care s-au declanșat în urmă cu 45 ani — cu numai trei luni și jumătate înainte ca trupele hitleriste să invadeze Polonia — lupte provocate de militarității niponi, la granița Republicii Populare Mongole.

În conștiința poporului mongol, Halhin-Gol semnifică bărbăția ostașilor săi care, împreună cu cei sovietici, au reputat o răsunătoare victorie în fața armatei japoneze. O bătălie dură, din care, după patru luni de înclăștare pe viață și pe moarte, biruitori au ieșit cei care își apărau pămîntul de invadatorii.

După ce, în martie 1932, cîntropind nord-estul Chinei, Japonia proclamase statul marionetă Manciuko¹, sub deplînul ei control, după ce, cinci ani mai tîrziu, în iulie 1937, atacase unitățile chineze staționate pe podul Lugonțiao (Marco Polo), apoi ocupaseră Beijingul și, în fine, după ce, în vara lui 1938, trupele sale pătrunseseră și fuseseră respinse de cele sovietice, în regiunea lacului Hasan de lîngă Vladivostok, la 11 mai 1939 guvernul militarist nipon, condus de baronul Hiranuma Kūjiro — pe linia politicii sale agresive — a organizat o incursiune militară la granița dintre R.P. Mongolă și statul Manciuko, pe malul rîului Halhin-Gol.

Înzestrate cu artilerie, tancuri și aviație, forțele nipone au încercat să pătrundă în adîncimea teritoriului mongol. Conform estimărilor comandamentului japonez, operația ofensivă trebuia să se încheie în prima jumătate a lunii iulie, printr-o zdrobitoare victorie niponă. Căpeteniile militare ale Japoniei invitaseră chiar în zona ostilităților cîțiva corespondenți de presă și atașați militari străini, pentru a asista la acțiunile încununate de succes, ce trebuiau să aibă loc. Dar, în toată perioada următoare, trupele mongole, sprijinite de cele sovietice — aduse în zona invaziei în baza Tratatului mongolo-sovietic de ajutor reciproc împotriva unei eventuale agresiuni, semnat, sub amenințarea mereu prezentă a militaristilor japonezi, încă din martie 1936 — au respins ofensiva niponă.

La sfîrșitul lui iunie 1939, comandamentul nipon, în ciuda insucceselor din mai, a concentrat la granița cu R.P. Mongolă o importantă grupare de trupe, pentru a încerca unitățile mongole și sovietice, aflate pe malul estic al rîului Halhin-Gol. În noaptea de 2 spre 3 iulie, japonezii au forțat rîul, dar, după două zile de înfruntări aprige, trupele sovieto-mongole l-au respins din nou pe agresor.

La începutul lunii august, Armata 6 niponă, nou formată cu destinația Halhin-Gol și comandată de generalul Ogisu Rippo, număra 75 000 oameni, 500 piese de

artilerie, 182 tancuri și peste 300 avioane în cealaltă tabără, comandamentul sovieto-mongol a concentrat la Halhin-Gol forțe puternice, reușind să realizeze superioritatea asupra inamicului. Erau zilele hotărâtoare ale bătăliei.¹ Pentru conducerea operațiilor, încă din iulie, fusese creat Grupul I armate, sub conducerea lui G.K. Jukov; trupele mongole erau comandate de mareșalul Cioibalsan.²

La 20 august, după o pregătire de artilerie de aproape trei ore, trupele sovieto-mongole au trecut la ofensivă, purtând lupte grele cu inamicul, într-un teren accidentat. Iată cum descrie mareșalul Gheorghii K. Jukov, în memoriile sale, acele zile fierbinți ale verii anului 1939: „Era o zi de duminică, cu un timp cald și liniștit. Comandamentul japonez, convins că trupele sovieto-mongole nici nu se gîndesc la ofensivă, a acordat generalilor și ofițerilor superiori permisiuni. Mulți dintre ei s-au aflat în această zi departe de trupele lor...”

Exact la 8 și 45 de minute... în văzduh s-au înălțat rachete roșii, semnalizînd începerea atacului. Sprijinite de focul artileriei, unitățile atacatoare au pornit impetuos înainte.

Lovitura aviației și artileriei noastre a fost atât de puternică și eficientă, încît inamicul, copleșit moral și fizic, n-a fost în stare timp de o oră și jumătate să răspundă prin foc de artilerie. Observatoarele, liniile de comunicații și pozițiile de tragere ale artileriei japoneze fuseseră distruse...

În zilele de 21 și 22 august au avut loc lupte îndrîjite mai ales în raionul Bolșie Peski, unde inamicul a opus o rezistență mai serioasă decît ne-am așteptat...

Lupta era îngreunată de nisipurile mișcătoare, de existența zănoagelor adînci și a dunelor.”

La 31 august, trupele sovieto-mongole au rupt apărarea niponă, au încercuit Armata 6 invadatoare, curățînd definitiv de cotropitori teritoriul R.P. Mongole. Dar citeva zile mai tîrziu, la 4 și 8 septembrie, o divizie de infanterie niponă, recent sosită în zona ostilităților, a încercat din nou să treacă granița mongolă; a fost respinsă, cu mari pierderi.

Ca urmare a tuturor acestor insuccese militare, japonezii au fost nevoiți să accepte tratativele: la 15 septembrie, la Moscova, s-a semnat un acord, între U.R.S.S., R.P.M. și Japonia, de lichidare a conflictului militar din zona Halhin-Gol.

Florentina DOLGHIN

¹ *Vtoriaa mirovaia voina. Kratkaia istoriia* — Al doilea război mondial. Scurtă istorie (publicată sub egida unui colegiu redacțional internațional), Moscova, 1984, 586 pp.

² Mareșalul Horloghiin Cioibalsan (1895-1952), unul dintre fondatorii și conducătorii Partidului Popular Revoluționar Mongol și al R.P. Mongole, a fost prim-ministru între anii 1939 și 1952.

ÎNALTĂ AFIRMARE A SOLIDARITĂȚII NAȚIONALE

(Urmare din p. 5)

cu mijloace atât de restrînse, fără nici un împrumut, într-o stare financiară din cele mai grele”. Numai Franța, în 1793, adăuga omul de stat, a putut face un război în condiții asemănătoare.

Războiul pentru întregirea și desăvîrșirea unității de stat se situează pe scara aceleiași *serii istorice*. Sfișiată de puternice contradicții, care își găsiseră o atît de necruțătoare și tragică dezlegare în singerosul an 1907, societatea românească s-a aflat totuși din nou unită pe terenul *interesului național*. Desăvîrșirea unității pentru români a fost expresia limpede a nevoii de existență, de supraviețuire, de dezvoltare și punere în valoare a geniului național. În înfăptuirea Marii Uniri, constata N. Iorga, „a vorbit (din nou, am adăuga noi) voia elementară a veacurilor de avînt zdrobit și de speranțe împiedecate”. Pentru marea, istorica adunare națională de la Alba Iulia, unde s-a hotărît unirea Transilvaniei cu Țara, așa cum mărturisea L. Blaga, martor al înălțătorului eveniment, „n-a fost nevoie de o pregătire a opiniei publice. *Pregătirea se făcuse vreme de sute de ani*. În dimineața aceea am cunoscut ce înseamnă entuziasmul național, sincer, spontan, irezistibil, organic, masiv... participam tăcuți și insignifianți la un act ce se realiza prin puterea destinului”.

Cine a trăit memorabilul eveniment de la 23 August 1944, cine a cunoscut entuziasmul spontan, nestăvilit, bucuria imensă cu care a fost întîmpinat, dar și înțelepciunea, cumpătarea cu care, din nou, națiunea română a acționat în acest hotărîtor moment de răscruce a destinului nostru, poate stabili, cu ușurință, măsura în care, în fața responsabilității naționale, generațiile contemporane actului comunicau, prin vibrațiile aceleiași conștiințe istorice, cu predecesorii¹.

În perspectiva acestei continuități istorice, așezat în *seria* actelor mari ale împlinirii noastre naționale, din lupta pentru unitate și independență, 23 August 1944 poate fi apreciat în dimensiunile sale reale, judecat în implicațiile și semnificațiile sale multiple pentru istoria de astăzi și pentru cea a României viitoare.

¹ Rezonanța internațională a faptei românești de la 23 August 1944 este elocvent ilustrată și de recenta amplă culegere de documente publicată sub egida Direcției generale a Arhivelor statului din București, în *Editura științifică și enciclopedică*, în cadrul aceleiași colecții de documente în care au apărut, în ultimii ani, volumele *1848 la români*, *România la 1859 și 1918 în români*.

DE GAULLE — CHURCHILL:

UN DUEL SECRET

Paris, Rue de Solferino, numărul 5. O clădire masivă din secolul trecut. Acum sediul Institutului Charles de Gaulle. Mă primește Hervé de la Menardiere, secretar general adjuncat al institutului, vechi tovarăș de arme al generalului. Îmi prezintă activitatea științifică a institutului (în bibliografia internațională a lucrărilor lui de Gaulle găsesc și traducerea românească a primului volum din Memorii de război), înregistrările cu discursurile generalului și ale lui André Malraux, noile lucrări apărute. Evocăm simpozionul româno-francez organizat în 1982 de Asociația română de drept internațional și relații internaționale în colaborare cu cercurile de studii gaulliene din Strasbourg, precum și vizita unui grup de cercetători francezi pe urmele generalului de Gaulle în România.

Dialogul politic Ceaușescu-de Gaulle a rămas un moment de referință în cronică relațiilor româno-franceze și în aceea a relațiilor general-europene care au pregătit noul context în care s-a născut procesul de negocieri multilaterale, cunoscut ulterior sub genericul Conferința pentru securitate și cooperare europeană.

Înalt, foarte drept, zvelt, amintind prin flecare mișcare militarul de carieră, Hervé de la Menardiere mă conduce în biroul generalului de Gaulle de la etajul I, pe stînga cum urei scările monumentale. Aici s-a aflat reședința oficială pariziană a generalului de Gaulle, în perioada căreia Malraux (al cărui birou se afla la etajul trei) i-a atribuit un nume atît de aspru și în același timp atît de potrivit: anil traversării deșertului (1946-1958). Aici l-a vizitat într-o după-amiază din 1956 și ministrul plenipotențiar de atunci al României



la Paris*, Mircea Bălănescu, fapt nu prea frecvent în acei ani, când de Gaulle trăia retras. Vizitez cabinetul de lucru al generalului, favoare nu des acordată, după cite mi se spune. O încăpere spațioasă, luminoasă, cu un birou așezat în unghiul dinspre fereastră, drept în fața ușii prin care intri; pe pereți, mari planigloburi, pe care sînt însemnate etapele luptei Franței libere, în Africa de Nord apoi pe solul patriei. Un model al avionului cu care generalul de Gaulle a survolat deseori în anii războiului teritoriul Africii și cel al Angliei. Două scaune-fotolii, o măsuță, o minibibliotecă, iată la ce se rezumă tot mobilierul. Pe birou doar telefonul și o mapă de piele maro. O austeritate ostășească. De aici generalul a plecat pentru a fi investit a prelua din nou conducerea guvernului francez, în mai 1958. O pagină de istorie.

Gazdele mele îmi atrag atenția asupra ultimii lucrări consacrate generalului de istoricul francez François Kersaudy: De Gaulle et Churchill, apărută sub auspiciile institutului, în colecția Espoir. O carte despre relațiile oficiale și personale dintre cei doi oameni de stat și din care, începînd din acest număr, revista Magazin istoric va înfățișa cititorilor săi o serie de pagini. Așa cum am mai văzut și din alte lucrări de analiză comentate în paginile Magazinului istoric¹, relațiile Churchill-de Gaulle, deși determinate în liniile lor fundamentale de felul luptei comune împotriva dușmanului comun, Germania hitleristă, au fost adesea contradictorii, încordate, furtunoase chiar, impregnate de rivalitățile dintre cele două puteri și nu în ultimul rînd de temperamentul, animozitățile și capriciile reciproce ale celor doi actori principali. Citind cartea lui Kersaudy, rămîi cu impresia clară că pe fondul unei colaborări de anvergură istorică, s-a desfășurat un duel mut, secret, în care tușeurile de floretă îmbrăcau forma notelor diplomatice sau a dialogului fără menajamente. Istoricul francez a reușit o adevarată reconstituire față în față a două per-

sonajii de prim rang ale istoriei contemporane, pe o perioadă de un sfert de secol (1940-1965), consultînd 20 fonduri de arhivă din șase țări, interviuînd sute de martori — colaboratori ai celor doi șefi de guverne, recompuînd din texte oficiale și din documente inedite mai mult de 30 întîlniri Churchill-de Gaulle, în adevărata lor lumină. Consacrînd trei ani cercetării acestui pasionant subiect, Kersaudy (care stăpînește la perfecție zece limbi) a realizat prima lucrare despre acest „cuplu infernal”, cum l-au numit cronicarii, și și-a adjucecat elogiile criticii americane, engleze și franceze, fără în care a apărut cartea sa.

Pentru cei 34 ani ai săi, Kersaudy a reușit un tur de forță pe un subiect de larg interes pentru opinia publică din întreaga lume. La capătul numeroaselor dispute și dezacorduri, ofense personale, vanități trădate, neînțelegeri vehemente (multe dintre ele datorate deficiențelor reciproce de a se înțelege în limbile respective, Churchill, mai ales, pretinzînd — fără temel — o cunoaștere perfectă a limbii franceze) și intrigi de culise (întreținute și exploatare de serviciile speciale americane, care nu-l agreau pe de Gaulle ca șef al Franței libere, guvernele englez și american recunoscînd guvernul de Gaulle abia la 23 octombrie 1944, deci la două luni după eliberarea Parisului), reconcilierea este cu atît mai emoționantă. „Duelul lor secret” s-a încheiat la 6 noiembrie 1958, cînd generalul de Gaulle, redevenit șef al guvernului francez, i-a decernat lui Sir Winston Churchill titlul de cel de-al 1059-lea „companion al libertății”, supremă recompensă acordată tovarășilor săi de arme din anii luptei pentru redobîndirea onoarei și demnității, a independenței și suveranității Franței. Fiind ultimul dintre cei care au primit titlul de companion al libertății, Winston Churchill a fost, de fapt, primul cu care a pornit pe drumul recuceririi libertății Franței, atunci cînd, în 18 iunie 1940, primul ministru englez i-a încredințat microfonul BBC-ului, spre a-și rosti istoricul său Apel.

¹ Magazin istoric, nr. 2-4/1983.

O vizită la general*

Dr. MIRCEA BĂLĂNESCU

Fiind acreditat, în 1956, ca ministru plenipotențiar al României la Paris, am căutat, alături de colaboratorii mei, să lărgesc relațiile legașiei, urmărinđ, cu tenacitate, creșterea simpatiei și prieteniei pentru România în cercurile franceze. Datorită legăturilor tradiționale de prietenie dintre cele două state, țara noastră se bucura de simpatie în Franța, astfel încît dezvoltarea relațiilor era, într-un fel, ușurată, deși am întîlnit unele rezistențe și rezerve, cauzate de împrejurările și urmărilor „războiului rece”, precum și de o anumită mentalitate, într-o serie de cercuri ultraconservatoare, care acceptau cu greu realitatea unei Români libere și independente. Contactele și discuțiile cu personalități ca Joseph Paul-Boncour, Mendès-France, Paul Reynaud, Guy Mollet, Daniel Mayer, Maurice Schumann ș.a. au decurs normal, bineînțeles fiecare dintre părți păstrîndu-și principiile și opțiunile.

În agenda întrevederilor cu șefii de partide, a venit și momentul cînd ar fi trebuit să-l vizitez și pe generalul de Gaulle, care, în acei timp, avea însă o situație cu totul specială în peisajul politic francez. Era perioada pe care biografil săi au numit-o „traversarea desertului”. Postul șef al Franței libere, cel care în mod deschis se opusese guvernului capitalard al mareșalului Pétain, instalat la Vichy, după înfrîngerea militară a Franței de către Germania hitleristă, în 1940, cel care animase mișcarea de Rezistență, dîndu-i sensul și simbolul „Franței libere”, era retras în localitatea Colombey-les-deux Églises și venea din cînd în cînd la Paris, unde își avea biroul oficial, în Rue de Solferino 5.

În 1956, de Gaulle se găsea în fruntea unei mișcări politice denumite „Ununea poporului francez” (R.P.F.). Am examinat cu atenție diversele aspecte care-mi erau cunoscute și am ajuns la concluzia că o personalitate ca generalul de Gaulle — care își pusese amprenta pe

Omul destinului...

Churchill l-a întâlnit pentru întâia oară pe proaspătul general de Gaulle (înalțat în grad cu titlu provizoriu la 26 mai 1940) în dimineața zilei de 9 iunie, la reședința primilor miniștri britanici de pe Downing Street 10, pentru o convorbire extrem de importantă, determinată de prăbușirea frontului francez în fața ofensivei germane. După cum vor nota amindoi în memoriile lor, impresiile reciproce au fost excelente. Nici lui Churchill și nici lui de Gaulle nu le-au fost ascultate în perioada dintre cele două războaie mondiale avertismentele prin care căutau să mobilizeze cercurile conducătoare din Anglia și Franța pentru a face față lui Hitler; totuși, amindoi, dispuneau de un necontestat prestigiu. Mult mai mare, desigur, în cazul lui Churchill; cel al lui de Gaulle restringându-se doar la cercurile armatei.

Kersaudy remarcă faptul fără precedent că deși era un personaj solitar pe scena politică engleză de-a lungul întregului deceniu al patrulea, Winston Churchill era omul din afara guvernului cel mai bine informat din țara sa în problemele militare.

„Mai există un motiv datorită căruia Churchill nu

era pe atât de izolat precum părea în timpul îndelungatei sale *traversări a deșertului*¹: el se datora faptului că adversarii săi politici, inclusiv primii miniștri, care au făcut tot ce au putut vreme de unsprezece ani pentru a-l ține departe de guvern, n-au ignorat niciodată indiscutabilele calități ale lui Winston Churchill și au acționat întotdeauna în consecință. Așa se face că în 1929, când maiorul Desmond Morton, căruia Churchill îi ceruse câteva informații secrete asupra situației apărării naționale a țării, s-a dus să ceară avizul primului ministru Ramsay MacDonald, acesta i-a recomandat: «Spune-i tot ceea ce vrea să știe. Ține-l la curent cu totul». Primul ministru a dat aceeași aprobare și în scris, iar succesorii săi au confirmat-o mereu. Dacă luăm în considerare că aceste informații confidentiale erau folosite de Churchill pentru a denunța lacunele politice ale acestor primi-miniștri, înțelegem bine că o asemenea concesie i-a costat foarte scump. Și cu toate acestea, ea nu va fi niciodată anulată, dintr-un motiv extrem de simplu: la Downing Street Churchill era binecunoscut și se ținea seama de atuul inestimabil pe care-l reprezenta o viitoare

¹ François Kersaudy preia aici aceeași metaforă malrauxiană, aplicându-i-o, pentru o perioadă anterioară, celebrului lider conservator.

re colaborare cu el în timp de război. În noiembrie 1935, Stanley Baldwin scria unui prieten: «În caz că izbucnește un război, — și nimic nu ne îngăduie să credem că aceasta nu se va întâmpla — trebuie ca noi să-l păstrăm în rezervă, pentru ca el să devină primul ministru al epocii de război». Chiar și Chamberlain care-l descria pe Churchill ca pe un coleg cu care era îngrozitor de dificil să lucrezi, nu se îndoia că războiul l-ar fi adus în prim-planul scenei politice. «Cu cât războiul se apropie — scria Chamberlain în vara lui 1939 — cu atât sporesc mai mult șansele lui Churchill. Și vice-versa».

Cît privește pe de Gaulle, între cadrele superioare ale armatei franceze el dobândise o experiență multiplă: „Din 1932 pînă în 1937, sub 14 miniștri, m-am găsit amestecat în domeniul proiectelor în toate activitățile politice, tehnice, administrative care priveau apărarea țării”. În 1934 — profund îngrijorat de situația apărării naționale, locotenent-colonelul de Gaulle va propune o soluție de avangardă într-o lucrare, *Vers l'armée de métier*, susținînd importanța diviziilor de blindate motorizate. Ecurile dezbaterii suscitade de ideea lui de Gaulle se vor prelungi pînă la începutul războiului, care i le va adevăra.

o perioadă de mare importanță din istoria Franței — nu putea și nu trebuia să fie ignorată. Dintre colegii diplomați din țările socialiste, ambasadorul sovietic întreținerea relații apropiate cu de Gaulle, iar ambasadorul Poloniei îl vizita din cînd în cînd. Prin secretariatul legației noastre, am solicitat să fac o vizită generalului de Gaulle. Am fost anunțat peste puțin timp că voi fi primit la reședința sa pariziană, pe malul stîng al Senei. Întîmpinîndu-mă cu cordialitate, cu o ținută cu adevărat măiestroasă, îmbrăcat într-un impecabil costum gri închis, s-a sculat de la birou, venind să-mi strîngă mîna.

Exprimîndu-și gîndurile într-o înălțare logică, clară, de factură clasică, pîrîndu-se pe prietenos și cu multă demnitate, de Gaulle impresiona sa toate aspectele. De la început, mi-a spus că apreciază vizita pe care i-o fac în calitate de reprezentant al unei țări — tradițional prietenă Franței —, pentru care el nutrește calde sentimente de prețuire și amicitie. Amintindu-i că actual de la 23 August 1944, care a însemnat eliberarea României de sub ocupația hitleristă, a coincis în mod fericit cu eliberarea Parisului, de Gaulle a elozat însemnătatea hotărîrii poporului român și a participării sale ulterioare la războiul antihitlerist, considerîndu-le ca o contribuție de mare importanță la răsturnarea strategiei hitleriste în Balcani și sud-estul european, la scutirea războiului și deci la diminuarea

pierderilor omenesti și a distrugerilor materiale. De Gaulle a ținut să amintească și de lupta comună a României alături de Aliați în primul război mondial. El a mai arătat că, indiferent de schimbările politice care au survenit în Europa după cel de-al doilea război mondial, consideră cu totul necesară menținerea de bune relații între statele europene din vest și est, mai ales între acele țări care au dezvoltat dintotdeauna relații de stimă și prietenie. Discuția a continuat pe acest ton, de Gaulle exprîmîndu-și, în final, dorința de a mai avea ocazia să-l întîlnească pe ministrul României. Astfel a fost stabilit primul contact cu generalul de Gaulle, după mai mult de un deceniu.

După ce el a devenit președintele celei de-a V-a Republici franceze, am avut ocazia să-l întîlnesc de multe ori, la recepții și dineuri oficiale, precum și în cadrul unor vizite pe care le-am făcut la Palatul Elysée, în urma înstrucțiunilor primite de la București, pentru a discuta probleme privind relațiile bilaterale, precum și de interes general mai larg. Ori de cîte ori l-am văzut, generalul de Gaulle manifesta o atitudine prietenească. Nu o dată alți colegi din corpul diplomatic, intrigăți de faptul că la întîlnirile oficiale președintele Franței se oprea adesea pentru cîteva minute să discute cu ministrul României, mă întrebau ce mi-a spus de Gaulle. Ei nu știau de întîlnirea noastră din 1956...

De Gaulle nu avea 50 ani, iar Churchill nu împlinise 66 când s-au cunoscut. Primul fusese crescut într-o ambianță familială ce privea la Anglia în cel mai bun caz ca la „perfidul Albion”. Cel de-al doilea era un admirator fără rezerve al istoriei Franței.

„Atașamentul lui Churchill față de Franța — scrie Kersaudy — venea încă din copilărie, poate chiar de când s-a plimbat cu doica sa în mașină pe *Shams Elizzie*, cum îi spunea Winston pe atunci. În tot cazul, Churchill nu va uita niciodată aceea zi de vară a anului 1883, când a traversat Place de la Concorde, însoțit de tatăl său. Avea numai nouă ani, dar va evoca acest episod peste 63 ani: «Eram copil și observam totul. Am remarcat că unele monumente erau acoperite cu pinză neagră. L-am întrebat imediat pe tata de ce și mi-a răspuns: Sunt monu-

mente închinare provinciilor Franței. Două dintre ele, Alsacia și Lorena, au fost luate Franței de către germani, în timpul ultimului război. Francezii sînt foarte îndurerăți și speră să le reia într-o bună zi. Îmi amintesc foarte bine ce mi-am zis în momentul acela: Și eu sper că le vor relua într-o zi».

Ajuns la 30 ani, Winston Churchill nu și-a îmbunătățit deloc cunoștințele de limbă franceză; ea a rămas destul de rudimentară, depinzînd mai totdeauna de inițiativele personale ale vorbitorului. Dar el era la curent cu istoria Franței la fel de bine ca un francez; spirit vizionar, admira sincer contribuția Franței la triumful ideilor de libertate și la tezaurul de înțelepciune al omenirii; cel mai mult îi admira pe eroii istoriei Franței și, dintre aceștia, în primul rînd pe Ioana d'Arc și pe Napoleon.

„În zilele bune și în cele rele am rămas un prieten sincer al Franței” — avea să scrie Sir Winston în 1944.

În săptămîna dintre 9 și 16 iunie 1940 cei doi s-au revăzut de cinci ori în cele mai dramatice momente pentru soarta Franței, aflată în plin dezastru și în pragul capitulării. După consfătuirea dintre primii miniștri ai Franței și Angliei, ținută la prefectura din Tours, în după-amiaza de 13 iunie 1940¹, în vreme ce părasea clădirea, Churchill ar fi murmurat salutul său pe de Gaulle: „Omul destinului”.

...cenzurat de BBC

Acest om avea să sosească la 17 iunie în Anglia, iar a doua zi, la orele 18.00, avea să rostească din studiourile BBC-ului — cu aprobarea expresă și imediată a premiului britanic — Apelul la organizarea Rezistenței antihitleriste a Franței. A doua zi, din dispoziția Foreign Office-ului, de Gaulle n-a mai putut folosi antena radiodifuziunii britanice. Era un prim

semn al fricțiunilor anglo-franceze ce aveau să urmeze și care, acumulîndu-se, vor genera cele mai vehemente reacții, și de o parte și de cealaltă.

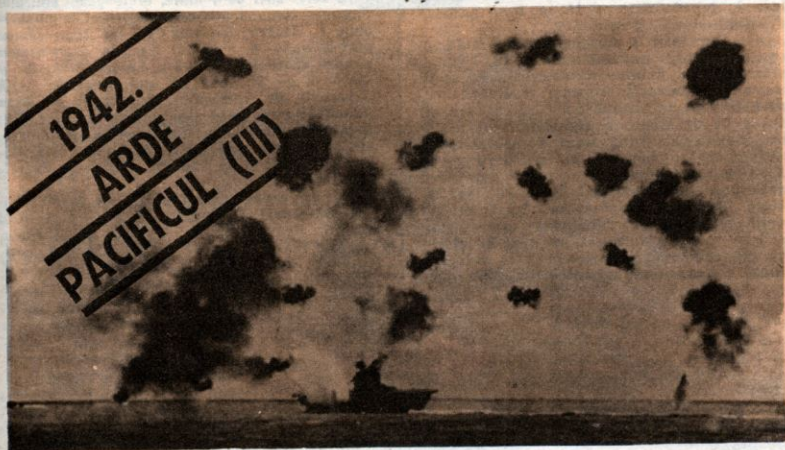
Iată momentul revenirii generalului pe undele radiodifuziunii britanice: „Atunci cînd peste cîteva zile de Gaulle a primit din nou aprobarea de a vorbi la BBC, i s-a pus condiția expresă ca textul lui să fie dinainte văzut la Ministerul de externe. Dar funcționarii de la Foreign Office și-au dat curînd seama că au de-a face cu un om extrem de puternic. Unul dintre ei, lord Gladwyn, își amintește: «La 26 iunie, la ora 20.30, de Gaulle trebuia să adreseze un important discurs pe calea undelor către compatrioții săi. La ora 19.00 nu primisem încă nici un text. Șeful meu, Sir Alexander Cadogan, a plecat, lăsîndu-mi dispoziții extrem de riguroase. Peste puțin timp mi-a sosit și textul. Mi s-a părut absolut remarcabil, dar trebuia să recunosc că el încălca numeroase indicații, a căror respectare eram obligat s-o asigur. N-am făcut decît un minimum de corecturi, luîndu-mi în felul acesta riscuri extrem de mari față de superiorii mei. M-am grăbit spre hotelul «Rubens», unde locuia de Gaulle, care nu terminase încă masa de seară. Puțin înainte de orele 20.00 a ieșit din sufragerie într-o dispoziție vizibil extrem de proastă și mi s-a adresat, ținîndu-mă cu privirea: «Cine ești dumneata?» I-am explicat că nu eram decît un funcționar subaltern dar că, datorită întîrzierii textului, a trebuit să hotărîsc singur cîteva mici modificări. «Dă-mi-le să le văd», mi-a spus de Gaulle. După o tăcere grea, a rostit: «Le găsesc ridicole. Absolut ridicole». M-am văzut obligat să-i comunic că era ora 20.05, că întîrzierea nu mi se datora mie și categoric dacă nu accepta modificările mele, el nu-și putea pronunța discursul. Acest ultimatum a dat rezultate. «Bine, a spus generalul. Accept. Este ridicol, dar accept»”.

Cristian POIȘTEANU

6 noiembrie 1958. De Gaulle decernează lui Churchill Crucea Libertății. „Țin ca Sir Winston Churchill să știe un lucru: ceremonia de astăzi stă mărturie că Franța este conștientă de ceea ce îi datorează...”



¹ Magazin istoric, nr. 5/1983.



GORDON W. PRANGE

Midway — cea mai mare operație din istoria navală a Japoniei. Cel puțin așa trebuia să fie ea — cum am văzut în numerele anterioare ale revistei noastre¹ — în concepția amiralului nipon Yamamoto, comandant-șef al flotei combinate. El, învingătorul de la Pearl Harbor², stimulat de succes, credea că americanii nu știau nimic despre planurile și intențiile lui ofensive. Se înșela. De astă dată, americanii nu numai că știau, dar se pregăteau stăruitor.

Cucerirea atolului Midway — devenit, în vara lui 1942, prima bază americană avansată în fața japonezilor — avea să marcheze un punct de cotitură în confruntarea americano-japoneză pe teatrul de operații din Pacific.

2 iunie 1942, ora 16.00. Cele două escadre speciale americane, 16, sub comanda contraamiralului Raymond Spruance, și 17, condusă de viceamiralul Frank Fletcher, realizează joncțiunea. Ele ocupă dispozitivul de luptă la circa 250 mile nord de Midway, fără a fi reperate de cordonul de submarine japoneze, care au sosit pe pozițiile stabilite cu cel puțin o zi întârziere. În ciuda vremii nefavo-

rabile, a ceții persistente, care îngreuiază navigația în formație ordonată și, mai ales, în condițiile interdicției de a folosi legăturile radio, unitățile componente ale flotei de invazie japoneze înaintează fără peripeții deosebite, convergind spre atol din trei direcții.

La 3 iunie, flota niponă din sectorul nordic, comandată de viceamiralul Moshiro Hoshigaya, bombardează baza americană Dutch Harbor, de pe insula Unalaska, din estul Aleutinelor, și ocupă, fără a întâmpina rezistență, insulele Kiska și Attu. Fără a intra în amănunte, vom menționa numai că, potrivit aprecierii istoricului militar sovietic V. Avarin, „după eșecul ofensivei asupra insulelor Hawaii, ocuparea acestor insule din Aleutine și-a pierdut semnificația ce i se atribuisese inițial”³. Dincolo de caracterul de diversivne și de consecințele strategice discutabile ale acestei operații, ea oferă părții americane o nesperată surpriză: capturarea în stare aproape perfectă a unui avion de vânătoare japonez Zero, silit să efectueze o aterizare forțată în tundră. Ceea ce permite americanilor să

¹⁻² Magazin istoric, nr. 7/8/1984; 2-12/1983.

³ V. Avarin, *Borba za Tihii Okean* (Bătălia pentru Oceanul Pacific), Moscova, 1947, p. 295.

grăbească punerea la punct a aparatului de zbor Grumann F6F Hellcat, care se va dovedi superior avioanelor nipone din aceeași clasă în luptele aeriene din a doua parte a războiului.

Între timp însă, în preajma atolului Midway, tensiunea atinge punctul maxim. La 3 iunie, orele 9.25, un hidroavion american de recunoaștere, cu baza la Midway, reperează gruparea de vase de transport din cadrul escadreii nipone de debarcare a viceamiralului Nabutake Kondo. La prînz, nouă bombardiere de înălțime B-17 decolează de pe Midway; la 16.40, ele atacă gruparea de vase de transport, condusă de contraamiralul Raizo Tanaka. Nu obține însă nici un rezultat. După miezul nopții, are loc un al doilea atac asupra grupării de vase de transport, efectuat de hidroavioane echipate cu torpile. El se soldează numai cu avarierea ușoară a unui petroller

japonez, care își reia însă curînd locul în formație.

În zorii zilei de 4 iunie, orele 4.30, amiralul Nagumo, comandantul-șef al Escadreii de portavioane 1, începe lansarea de pe cele patru port-avioane a primului val de asalt aerian asupra insulelor Midway. La ora 6.15, la o distanță de 30 mile de atol, intră în luptă avioanele de vînătoare americane, cu baza la sol. Se angajează o bătălie aeriană inegală; avioanele americane sînt depășite atît numeric cît și tehnic de forțele japoneze, care dispun, în plus, și de aviatori mult mai experimentați.

Dar să vedem cum reconstituie primul episod al bătăliei pentru Midway profesorul Gordon Prange, din a cărui lucrare, *Miracle at Midway* (*Miracolul de la Midway*), continuăm să publicăm cîteva fragmente cu titlul și subtitlurile redacției noastre.

Întîiul val

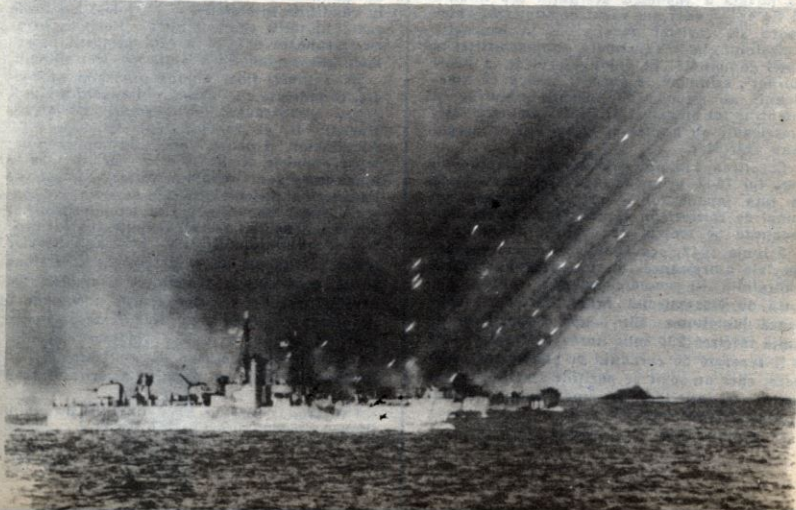
Tic-tac... așteaptă și veghează... tic-tac... veghează și așteaptă...

Midwayul așteaptă. Midwayul veghează. Piloții de vînătoare, asupra cărora avea să cadă principala povară a apărării atolului, împărțeau și ei încordarea generală, în timp ce ceasul ticăia molcom, indiferent la speranțele și temerile oamenilor. Planurile de luptă erau deja stabilite. Mai întîi, de îndată ce stațiile radar —

cîte una pe fiecare din cele două insule, Sand și Eastern — vor semnala apropierea japonezilor, toate avioanele în stare de funcționare se vor ridica în aer. Apoi, de îndată ce radarul va indica iminența atacului nipon, prima unitate de avioane de vînătoare va fi dirijată prin radio să-i intercepteze pe invadatori, înainte ca aceștia să ajungă deasupra insulelor. În sfîrșit, cea de-a doua unitate se va regropa și

va aștepta instrucțiuni radio-fie să atace imediat inamicul. fie să-l urmărească și să-l izbească din spate. Problema era cum să se întrebuinteze mai bine cele 21 aparate F2A-3 și 7 aparate F4F-3. Cîte un avion din ambele tipuri era deja indisponibil, din cauza unor pene de motor. Ceea ce îl punea pe maiorul Floyd Parks, comandantul flotilei de vînătoare, în situația de a se descurca numai cu 20 aparate

Navă de război americană dezlănțuie un puternic foc de artilerie



F2A-3, denumite neoficial „sicrie zburătoare”, și cu 6 avioane F4F-3, mai noi și mai bune, în total deci 26.

Kikuchi își ia rămas bun

La ora 6.30, comandamentul Batalionului 6 infanterie marină transmite ordinul: „Deschideți focul la intrarea țintelor în raza de acțiune”. În acele clipe, cerul era limpede, permițând o bună vizibilitate pentru tragerile antiaeriene. Toți tunarii de pe insulele Sand și Eastern erau bine protejați cu saci de nisip și amplasamente întărite. Militarii care nu mînuiiau tunuri sau arme automate stăteau ascunși în gropi, tranșee și șanțuri.

Cocoțat în vârful centralei electrice de pe insula Eastern, celebrul regizor american John Ford [1895-1973] se minuna de aerul foarte calm, aproape „nonșalant”, cu care apărătorii așteptau lovitura, „ca și cum numai cu asta s-ar fi ocupat toată viața”.

Radarul nou instalat pe insula Sand, unul dintre puținele care, la acea vreme, putea indica înălțimea, distanța și direcția țintelor, arăta că bombardierele inamice își mențineau cursul drept spre Midway. Operatorii radar remarcă, cu un sentiment de admirație profesională, îndemnarea și disciplina de care dădeau dovadă piloții lui Tomonaga¹ în menținerea formației de zbor. De îndată ce un bombardier era doborât, celelalte se regrupau în formație de V, menținându-și direcția și viteza.

Primele care au ajuns la Midway au fost bombardierele de înălțime, căci una dintre misiunile lor era aceea de a neutraliza barajul antiaerian, deschizând astfel drumul pentru bombardierele în picaj și pentru focul de mitraliere ale avioanelor de vînătoare Zero. Acestea trebuiau să bombardeze pistele și instalațiile aeroportului. Avioanele de pe portavionul Hiryu s-au concentrat

asupra insulei Sand. Cele de pe Soryu s-au împărțit în două, lovind atât insula Sand cât și insula Eastern. Însă înainte de a-și putea lansa încărcătura distrugătoare, două bombardiere de pe Hiryu au căzut victime unui „nimicitor baraj antiaerian”, pentru a folosi expresia amiralului Nagumo.

Mai mulți observatori au avut impresia că unul dintre acestea a fost avionul-comandant japonez. Dar, deși bombardierul său a primit o lovitură în rezervorul din aripa stîngă, Tomonaga a reușit să se reîntoarcă pe Hiryu. Iar la revenire, a povestit despre modul curajos în care și-a pierdut viața locotenentul Rokure Kikuchi de pe același portavion. Dindu-și seama că nu se mai poate salva, Kikuchi ridicase capacul de la carlingă și le făcuse un semn de adio camarazilor, înainte de a se prăbuși. De îndată ce avionul se izbise de pămînt, un soldat se repezise să scoată afară corpul nelnsușlețit al pilotului. Ofițerii aflați în preajmă tocmai îl căutau prin buzunare pe cel mort, după vreun indiciu asupra planurilor japoneze, cînd au început să cadă primele bombe; americanii abia au avut timp să sară într-o tranșee.

Cei de pe vedetele torpiloare au putut vedea bine prăbușirea celui de-al doilea bombardier; a izbucnit în flăcări și a căzut în lagună, aproape simultan cu bombele pe care le lansase în imediata vecinătate a ambarcațiunilor.

Bombardierele în picaj de pe Akagi și Kaga au ajuns la Midway neatînse, ele au revenit la bordul portavioanelor în aceeași situație, absolut de invidiat, pentru că toate avioanele de vînătoare americane au intrat de la început în acțiune împotriva bombardierelor de înălțime, aflate în avangarda formației japoneze, iar apoi au trebuit să-și pună la bătaie întreaga iscusință, ca să se descotorosească de ucigătoarele Zerouri.

¹ Locotenent Joichi Tomonaga, șeful unității de aviație de pe portavionul Hiryu, comandantul primului val de asalt asupra insulelor Midway.

Bere pe stomacul gol

Aparatele de pe Akagi, avînd misiunea de a ataca hangarele și alte instalații de pe insula Eastern, nu au suferit nici un fel de pierderi. De pe Kaga a fost distrus un bombardier în picaj, lovit de apărarea antiaeriană; patru alte aparate, deși avariate, nu au ieșit din luptă.

Atacul asupra insulei Eastern a debutat cu un incident pe care nimeni dintre cei care l-au văzut nu l-au mai putut uita. Pe neașteptate, avionul din fruntea formației japoneze a coborît în picaj pînă la 100 picioare (30 metri) de pămînt, s-a întors cu roțile în sus și a trecut lin pe deasupra rampei. Unii susțin că pilotul dădea chiar cu tifla, în timp ce aluneca prin aer. O încercare deliberată de a distra atenția apărătorilor, de a lua în deridere un inamic care pînă atunci nu făcuse mare lucru sau, pur și simplu, un gest de bravadă? Cine știe? Oricare ar fi fost intenția pilotului japonez, cei de jos au rămas câteva clipe prea înmărmuriți, ca să și mai poată trage asupra lui. Apoi un ostaș din infanteria marină a exclamat enervat: „Ce mama dracului!” și a deschis focul. Avionul s-a prăbușit în mare.

Urîndu-și instinctul de regizor, Ford și-a orientat aparatul de filmat spre un hangar, presupunînd că el va fi una dintre primele ținte. Așa a și fost: japonezii au dat „o lovitură cit se poate de norocoasă, trebuie să fi lovit ceva explozive, căci toată ștrandama a sărit în aer”, scrie regizorul. Ford mărturisește că s-a simțit „cam gröggy”, cînd un șrapnel i-a străpuns cotul și umărul. Dar a continuat să filmeze, obținînd o scenă memorabilă pentru viitorul său film *Bătălia pentru Midway*, în care o sfîrșimătură de mari dimensiuni se vede zburînd direct spre camera de luat vederi.

Peste că cea mai gravă stricăciune provocată de inamic

pe insula Eastern s-a produs la ora 6.38, cînd un bombardier în picaj a distrus centrala electrică, scoțînd din funcțiune alimentarea cu energie și instalația de distilare a apei. Aproape la fel de păgubitoare a fost și o bombă, care a aruncat în aer conductele ce legau zona docurilor de rezervoarele principale de combustibil. 24 de ore din 24 au trebuit să trudească echipele de lucrători pentru a asigura alimentarea avioanelor din cele 3 000 butoaie, aduse cu împrumut de pe insula Sand. Cineastul John Ford a mai constatat că japonezii „nu s-au atins de aeroportul propriu-zis”; după părerea lui, „s-ar putea să-l fi păstrat pentru ei, după aceea”.

O lovitură directă asupra popotei a umplut cerul de oale și crăciți și a făcut praf și pulbere toate alimentele, silindu-i pe infanteriștii marini să se hrănească, pînă după bătlălie, numai din rațiile de urgență. O altă bombă, căzută pe oficiul poștal, a împrăștiat în toate direcțiile sutele de cutii de bere depozitate acolo, care au fost proiectate în aer cu forța de izbire a șrapnelului. Un ostaș, lovit în plex de un astfel de proiectil, a remarcat, după ce și-a revenit: „N-am suportat niciodată berea pe stomacul gol!”. Unda de șoc a aceleiași bombe a despuiat ambalajele și chiar pachetele de țigări aflate în clădire. O ploaie albă cu țigări s-a întins pe o mare suprafață, spre satisfacția ostașilor, care le-au adunat cu grijă, considerîndu-le trofee de război.

Din punct de vedere al atenției acordate de japonezi, insulei Sand i-a revenit partea leului. O lovitură directă, dată probabil de un bombardier de înălțime de pe Hiryu, a distrus complet trei rezervoare de combustibil, care au ars două zile încheiate; norul gros de fum a dat impresia, la început, că distrugerile erau mult mai grave și a jenant, o vreme, precizia tragerilor bateriilor anti-aeriene.

O altă bombă a tăiat alimentarea cu apă de mare a

cazărmiile infanteriei marine. Un bombardier de pe Kaga a incendiat unul dintre hangarele hidroavioanelor și a făcut una cu pămîntul carcera, din fericire neocupată în acel moment. O seamă de alte clădiri au fost, de asemenea, avariate, în grade diferite, fie prin lovituri directe, fie de schije, fie de efectele undei de șoc.

În urma bombardierelor veneau avioanele de vînațoare, mitraliînd tot ce le cădea în fața ochilor și angajîndu-se în lupte aeriene cu cele cîteva aparate americane ce mai rămăseseră în aer. Un ofițer american care urmărea de jos o asemenea luptă aeriană între un grup de Zerouri și două aparate F2F povestește: „Ambele [F2F-urile] arătau de parcă erau legate cu sfoară, în vreme ce Zerourile se învîrteau în jurul lor. Cred că băieții noștri, dacă ar fi avut avioane măcar pe jumătate bune ca Zerourile, ar fi putut opri raidul aerian”. Un alt ofițer remarca ulterior că tirul antiaerian nu părea să deranjeze prea tare avioanele de vînațoare japoneze, întrucît, după cum se putea constata, majoritatea proiectilelor anti-aeriene explodau în urma avioanelor inamice. Din observațiile sale, rezultă că un singur avion de vînațoare japonez a fost doborît de focul antiaerian; zbura la numai 30 metri înălțime, așa că era aproape imposibil să nu-l nimeresti.

50 din 26

La ora 6.43, amiralul Nagumo a primit următorul mesaj radio din partea lui Tomonaga: „Am încheiat atacul. Venim acasă”. La cinci minute după aceea, stația radar raporta la comandamentul Batalionului 6 infanterie marină american: „Numeroase avioane inamice se îndepărtează pe direcția 300 grade”. Însă abia la 7.15, comandamentul de pe Midway a ordonat încetarea alarmei, a rechemat avioanele

la bază și a început să facă scorul luptei. Locotenent-colonelul Kimes, comandantul adjunct al forței aeriene Midway, a transmis atunci prin radio: „Avioanele de vânătoare la aterizare, pentru alimentarea cu combustibil pe grupuri, începând cu grupul 5”. Nepriind nici un răspuns, el a retransmis mesajul de câteva ori, apoi a dat ordin: „Toate avioanele de vânătoare la aterizare”. Și a repetat insistent acest ordin. „Dureros de puține aparate s-au reîntors, răspunzând la apel, și am avut trista bănuială că altele nici nu vor mai ateriza”, avea să relateze el mai târziu. Nici nu știa că de fapt a avut atunci. 14 din cei 26 piloți nu au mai răspuns niciodată la apel, iar dintre cei rămași, mulți erau răniți. Numai două avioane de vânătoare mai erau apte de zbor.

Dar ce se obținuse în schimbul acestor pierderi? Multă vreme rezultatele luptelor aeriene și ale tragerii antiaeriene de pe Midway au fost apreciate de ambele părți cam pe ghi-cite. Raportul oficial al lui Nagumo a pretins doborârea certă a 41 avioane de vânătoare americane în această fază a confruntării, plus 9 probabile. Trebuie să recunoaștem că 50 ținte doborâte dintr-un total de 26 existente este un scor bunicel. De fapt, ținând seama de calitatea avioanelor pe care zburau, este de mirare că printre piloți au mai fost câțiva supraviețuitori. Cât despre daunele pe care le-ar fi putut produce japonezilor, să nu mai vorbim.

În ceea ce privește scorul final, rapoartele americane ale vremii, excesiv de exuberante, au menționat 45 avioane japoneze, doborâte în luptele aeriene, plus încă 10, lovite de artileria antiaeriană. În raportul său, Nagumo a înregistrat pierderea a 6 aparate — 4 bombardiere și 2 Zerouri. Majoritatea izvoarelor japoneze acceptă aceste cifre. Mai târziu, în raportul intitulat *Pierderi suferite*, amiralul a recunoscut pierderea a 8 avioane. Făcând totalul numai al acelor aparate pe care piloții americani reveniți la bază le văzuseră prăbușindu-se în flă-

cări, rezultă că japonezii au pierdut 8 bombardiere sigure și 1 probabil, precum și 3 Zerouri siguri și 1 probabil. Obținem astfel un total mult mai rezonabil și nu prea departe de cifrele recunoscute ulterior de japonezi.

Cît privește dispozitivul de pe Midway, el se prezenta mai bine decît era de așteptat. La sol, muriseră aproximativ 20 militari — o cifră de pierderi remarcabil de redusă. Pistele de zbor erau atît de puțin deteriorate, încît căpitanul Sirmard, comandantul bazei aeronavale, nu putea presupune decît că niponii le-au ferit în mod intenționat, pentru a le utiliza ei mai târziu. Camuflajul a fost, de asemenea, foarte eficient. Daunele provocate instalațiilor s-au dovedit a fi, după verificările de rigoare, în mare parte reparabile. Întregul personal s-a pus pe treabă, pentru a restabili legăturile electrice, a repune în funcțiune conductele de apă și canalizare, a stinge incendiile persistente și a îndepărta molozul.

Tomonaga, comandantul primului val de asalt asupra Midwayului, nu era satisfăcut. În cursul raidului său, nu întîlnise nici un bombardier sau avion de cercetare — ceea ce Nimitz denumea „pie-sele de greutate” —, iar pistele de zbor rămăseseră în stare excelentă, pentru a primi aceste aparate, la reîntoarcerea lor pe insule. Mai mult, tunurile de pe Midway bubuiau în continuare, sfidătoare. Detasamentele japoneze de debarșare se puteau aștepta la o primire destul de fierbinte.

Cam aceasta, în esență, trebuie să fi fost logica lui Tomonaga. Un glonte de mitralieră îi deteriorase emițătorul radio, așa că își scrisese indicația pe o tăbliță. Apoi o ridicase, pentru ca pilotul avionului care îl urma să poată citi mesajul și să-l transmită, în numele său, amiralului Nagumo. Comunicarea s-a transmis la orele 7.00: „Este necesar un al doilea val de asalt”.

**Cuvînt introductiv
și versiune românească
Sergiu CELAC**

PARIS, 1636: HUGO GROTIUS TRANSMITE DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE

(Urmare din p. 44)

un acord intervenit între otomani și Gheorghe Rákóczi II¹ pentru scaunul Transilvaniei, precum și pretențiile Porții privind un tribut de 120 000 scuzi, pe care această țară ar urma să-l plătească (1642).

În primăvara lui 1643, Grotius înregistra o știre privind eventuala încheiere a unui tratat între Suedia și Transilvania. Acordul a și fost încheiat, la 16 noiembrie 1643, la Alba Iulia, între Transilvania. Franța și Suedia. Prin tratatul de alianță, Transilvania primea subsidii pentru întreținerea armatei în vederea luptei împotriva Habsburgilor. Într-un alt raport, din 1644, Grotius se referea la cei 1 000 soldați transilvăneni căzuți în luptele din primăvara aceluiași an. Este vorba, probabil, de bătălia de la Dregely-palank, unde oastea transilvăneană, sprijinită de corpuri din Țara Românească și Moldova, i-a înfrînt pe imperiali.

Sînt acestea numai cîteva dintre informațiile privind situația țărilor române în sec. XVII, așa cum sînt surprinse de marele diplomat și jurist olandez. Ele își așteaptă o cercetare mai aprofundată, făcînd dovada indiscutabilă a interesului de care se bucurau în lumea diplomatică și politică a epocii statele române, lupta lor pentru păstrarea integrității și suveranității naționale.

¹ La 16 februarie 1642, principele Transilvaniei, Gheorghe Rákóczi I, și-a asociat la domnie pe fiul său, Gheorghe Rákóczi II; la sfîrșitul verii aceluiași an, un pașă turc a adus la Alba Iulia însemnele domniei.



LITORALUL —

VEACURI

DE ISTORIE

Dr. ADRIAN RĂDULESCU

Litoralul la început de veac (Mamaia, 1910)...

„Românul în Dobrogea pășeste pretutindeni pe ruinele măririi strămoșilor săi” — scria pe la jumătatea veacului trecut revoluționarul și învățatul (unul dintre întii agronomi români) Ion Ionescu de la Brad. Călătorind prin orașele de pe țărmul Mării Negre, el văzuse statui sculptate „cu o iscusință, pot zice, neimitată încă”, iar zidul de la Mangalia „care formează portul ruinat” i se păruse aidoma celui de la Civitta Vecchia, din Italia...

Istoria se află și astăzi la loc de cinste de-a lungul întregului litoral, de la Histria la Callatis (Mangalia de azi), trecând prin „strălucitul oraș al Tomisului, capitală (metropolă) a Pontului Euxin” din antichitate (care nu e alta decât Constanța — metropolă a Mării Negre de azi). Vilegiaturistul zilelor noastre poate vedea pretutindeni, alături de modernele instalații portuare și industriale, alături de elegantele hoteluri dotate cu întreg confortul sfârșitului de veac XX, vestigiile unui trecut de peste două ori milenar.

Pentru călătorul coborât în moderna gară din Constanța, această incursiune în trecut începe încă din momentul descinderii sale în cel mai mare oraș de la Mare al țării. Mergând pe Bulevardul Republicii, larga arteră ce unește gara de centrul propriu-zis al Constanței, în dreptul Hotelului „Continental” va putea admira vestigiile uneia din porțile de altădată ale Tomisului. Lângă ea, rămășițele turnului construit de una din cele mai bogate bresle tomitane — aceea a măcelarilor. În fața restaurantului „Modern” — o altă poartă. Sunt două din cele patru ieșiri prin care strămoșii noștri din antichitate mergeau spre Callatis (Mangalia), Tropaeum Traiani (Adamclisi — unde monumentele reconstituite de specialiști pot fi admirate de vizitatori), Carsium (Hrșova), Histria.

Cu decenii în urmă, când linia ferată mergea pînă în centrul comercial al Constanței, în apropierea vechiului port, „intrarea” în istorie era și mai directă. Chiar pe terenul fostei gări (în spatele Teatrului „Fantasio” de astăzi) lucrările necesitate de noile construcții aveau să ducă la descoperirea unuia din cele mai bogate tezaure de sculpturi (Fortuna cu Pontus, Șarpele Glikon, Isis, Aedica cu Nemesis, tripla Hecate ș.a.), capodopere ale artei antice pe care turistul de azi le poate admira, alături de sute de alte exponate, la Muzeul național de istorie și arheologie din Piața Ovidiu. Și mai presus de toate acestea, impunătorul edificiu cu mozaic policrom din fosta piașă portuară a Tomisului, descoperit în 1959, construcție de dimensiuni imense (100 × 20 m) din care s-a păstrat partea centrală de circa 700 m.p.

Dealtfel aici, între Piața Ovidiu și zona Cazinoului, arheologii au identificat cele mai vechi urme de viețuire pe teritoriul Constanței, datînd din epoca grecească arhaică, attică, romană și romano-bizantină.

Constanța nu înseamnă însă numai antichitate. Înseamnă, în primul rînd, o bogată activitate portuară (al cărei trecut se poate urmări într-un Muzeu al Marinei). La nord de Constanța, turistul pasionat de antichități va putea merge la Histria, cea mai veche dintre coloniile grecești la Marea Neagră. Adevărată comoară pentru arheologi, ea oferă un cîmp de cercetare neprețuit (căci peste orașul de demult nu s-a suprapus nici o altă așezare, dîndu-se o imagine integrală asupra unei localități antice). Spre sud, pe locul Mangaliei — de asemenea odinioară o înfloritoare colonie (Callatis) — un sugestiv muzeu în aer liber ilustrează măreția acestei antice așezări.

Vestigiile trecutului pun și mai mult în evidență prezentul. Efortul constructiv desfășurat pe întreaga lungime a litoralului, de la Mamaia la Mangalia, trecând prin Constanța, Eforie, și toată salba de stațiuni — Olimp, Neptun, Saturn, Jupiter, Venus — ieșite din mințile harnice ale arhitecților și constructorilor, în ultimele două decenii, este evident la orice pas. Dorința de a construi s-a manifestat încă din 1878, când Dobrogea s-a reunit, în urma războiului de independență, cu țara: „Constanța sau Chiustenge — fi scria în 1881 Mihai Eminescu Veronicăi Micle — este un mic orașel, dar îndestul de frumos. Casele au oarecare eleganță în clădirea lor, căci... de când stăpinesc românii și există consiliu comunal, [acesta] a făcut foarte mult pentru orînduirea și înfrumusețarea orașului”.

Încă de la sfîrșitul secolului trecut și din primele decenii ale veacului XX s-au subliniat valoarea curei heliomarine, precum și calitățile balneoclimaterice ale lacurilor și izvoarelor identificate de-a lungul țărmului. Referindu-se la Constanța, acum exact un secol, în 1884, un belgian, A. Montadon, scria: „Încă vreo cîțiva ani și această stațiune nu va mai avea de ce să invidieze pe rivalele sale din Occident”, iar mineralogul francez A. de Richard, descoperitor al unor izvoare de ape sulfuroase mezo-termale lângă Mangalia — exploatate și în antichitate — socotea plaja de aici drept „regină a plajelor românești”.

Cu toate acestea, deplina valorificare a litoralului românesc este o cucerire a epocii socialiste și cu deosebire a ultimelor două decenii. Vin anual să se petreacă un binemeritat concediu de odihnă sau să beneficieze de tratamentul balnear peste 2 000 000 oameni. Firește, cei mai numeroși vin vara, cînd soarele încinge nisipul plajelor. Toamna însă marea își are, de asemenea, farmecul ei. Soarele este mai blînd, căldura mai ușor de suportat, apa calmă și purtînd pe undele ei toate acumulările calorice din timpul verii. Cerul este mai tot timpul senin. S-a constatat că luna septembrie, împreună cu august sînt cele mai sărace în precipitații — implicit mai senine — din întreaga perioadă estivală.

Acestea ar fi deosebirile. În rest, toate celelalte elemente ale curei marine pot fi îndeplinite la fel de complet ca în plin sezon — cu aceleași rezultate pentru organism. Mai ales, prin faptul că fiecare stațiune și, în cadrul ei, mai fiecare hotel dispun de dotări speciale (cabinele medicale, hidro, fizio și kinetoterapice, bazine, aparatură tehnico-medicală, dotări pentru masaj uscat sau dușuri subacvatice, electroterapie, cabinele de acupunctură etc.) pentru efectuarea curei în toate sezoanele.

Celebrul nămol sapropelic de Tekirghiol cu miraculoasele efecte în tratamentul reumatismului este astăzi o bogăție a întregului litoral, tratamente adecvate — împachetări cu nămol,



...și azi, în stațiunea Olimp

băi cu plante medicinale sau săruri — putînd fi făcute în sanatoriile special construite din Eforie și Mangalia, ambele funcționînd în tot cursul anului, precum și în cabinetele existente în fiecare stațiune; la fel, apele sulfuroase mezo-termale, eficiente în tratamentul și prevenirea unor boli ale aparatului locomotor, ca și în alte suferințe pot fi astăzi utilizate indiferent de stațiunea preferată.

Și încă un element. Tarifele, care, începînd cu 2 septembrie, prevăd prețuri scăzute, comparativ cu sezonul de vară, atît în ceea ce privește cazarea (218 hoteluri, apoi vile și case de odihnă, popasuri turistice etc. însumînd peste 120 000 locuri pe serie), cît și costul mesei (pentru care există 164 restaurante, 16 cantine-pensiune, 6 restaurante cu specific și numeroase alte unități de alimentație publică).

Și, în chip deosebit, nu putem să nu subliniem încă o dată efectul salutar pe care calmul zilelor de toamnă îl are asupra echilibrului psihic, îndemnului la poezie și reverie pe care falezele ni-l adresează. Poezia mării a fascinat de-a lungul secolelor generații și generații. De la Ovidiu, poetul latin exilat pe aceste meleaguri, pînă la toți marii noștri poeți, marea a fost cîntată, evocată, elogiată. În serile clare și liniștite de promenadă de-a lungul țărmului să ne-amintim de cuvintele lui Eminescu: „Adîncă mare sub a lunei față| Înseninate de-a ei blondă rază| O lume-ntrăeag-n fundul ei visează| Și stele poartă pe oglinda-i creață”. Căci, spunea un alt mare poet Vasile Alecsandri, și el admirator al frumuseții litoralului, „nîmic nu e mai frumos ca o frumoasă seară pe mare, peste o noapte cu totul calmă și misterii s luminată de lună”.



SIGMARINGEN

ultimul cuib al colaboraționiștilor francezi

HENRY ROUSSO

Revista Magazin istoric a publicat numeroase articole consacrate momentelor tragice petrecute în Franța, în vara anului 1940, cînd, la 14 iunie, blindatele lui Hitler au ocupat Parisul. Cu o zi înainte, mareșalul Philippe Pétain se adresa tuturor miniștrilor francezi, în calitate de vicepreședinte al Consiliului

de Miniștri: „Datoria guvernului este ca, orice s-ar întîmpla, să rămînă în țară, să nu abandoneze teritoriul francez. Să privezi Franța de apărătorii ei naturali, într-o perioadă de haos general, înseamnă a o lăsa în mîna dușmanului, înseamnă a ucide inima Franței și deci a face imposibilă renașterea ei... Armistițiul Franței este, după opinia mea, condiția necesară pentru existența eternă a Franței”.

La 16 iunie, guvernul Paul Reynaud¹, refugiat la Bordeaux, demisionase. Puterea a fost preluată de Philippe Pétain. A doua zi, la ora 12.30, în mesajul către francezi, el declara la posturile de radio: „Cu inima strînsă vă spun astăzi că trebuie să încetăm lupta”. Pétain a solicitat imediat Germaniei condițiile de pace, a anunțat capitularea, care a fost semnată la Rethondes, în ziua de 21 iunie 1940 (în același vagon-birou în care, la 11 noiembrie 1918, mareșalul Foch a semnat armistițiul franco-german) și a devenit efectivă din 25.

În conformitate cu Convenția de armistițiu, Franța era împărțită în două zone: una de nord, reprezentînd trei cincimi din teritoriu, cea mai bogată și mai dens populată, ocupată direct de inamic; cealaltă, de sud, cu capitala la Vichy, a fost declarată „zonă liberă”, în care un guvern francez, în frunte cu Pétain, își exercita suveranitatea sub controlul comisiilor de armistițiu ale Germaniei și Italiei.

Încă din ziua de 18 iunie 1940, la orele 18, imediat după ce mareșalul a cerut armistițiul, cel mai tânăr general al armatei franceze, Charles de Gaulle², refugiat în Marea Britanie, citea la Radio-Londra cunoscutul Apel către poporul francez, încheiat prin celebrul îndemn: „Orice s-ar întîmpla, flacăra Rezistenței franceze nu trebuie să se stingă și nu se va stinge”. Într-adevăr, vreme de peste patru ani, cît Franța avea să se afle sub călcîiul neîndurător al ocupantului hitlerist, mil și mil de eroi și martiri și-au înscris numele, cu singele lor, în epopeea Rezistenței³. Organizat la Londra, sub conducerea generalului de Gaulle, chiar în momentul capitulării guvernului Pétain, Comitetul „Franța liberă” — ulterior Comitetul Național Francez, și, în cele din urmă, de la 9 noiembrie 1943, Comitetul Francez al Eliberării Naționale, care, în 1944, și-a asumat prerogativele unui guvern provizoriu — a avut un rol de seamă în eliberarea Franței de invadatori.

Către sfîrșitul anului 1943, hitleriștii, determinați de creșterea impetuoasă a luptei mișcării de Rezistență împotriva cotropitorilor și a regimului de la Vichy — luptă în timpul căreia Partidul Comunist Francez a dat o eroică jertfă de sine, care i-a atras calificativul istoric de „partid al împușcaților” —, au luat noi măsuri de întărire a ocupației, instituind un control sever asupra „autorităților franceze”. În noiembrie, cînd mareșalul Pétain a încercat o „grevă” față de autorita-

¹ În imagine: Castelul de la Sigmaringen.

¹⁻³ Magazin istoric, nr. 5/1983; 4-6, 8/1967, 1/4/1968, 1/1971; 7-8/1969, 2/3/1973, 12/1976, 12/1977, 3,11/1979.

tea ocupanților, germanii au reacționat drastic. La 4 decembrie 1943, Otto Abetz, ambasadorul nazist la Paris, i-a citit lui Pétain o scrisoare plină de reproșuri semnată de Ribbentrop, ministrul de externe al Reichului. Mareșalul era obligat ca de aici înainte să supună toate legile și ordonanțele aprobării prealabile a autorităților germane și să numească în posturi de răspundere numai „persoane sigure“, cele mai devotate naziștilor. În plus, un delegat german pe lângă Pétain urma să aprobe decretul emis de guvernul francez. Autoritățile de la Vichy deveniseră astfel definitiv simple marionete în mâinile ocupanților.

La 1 februarie 1944, din inițiativa comuniștilor, toate forțele combătătoare s-au unit în organizația Forțelor Franceze de Interior (F.F.I.). Cînd, în iunie același an, Aliații au debarcat în Franța, în lupta împotriva celui de-al III-lea Reich erau angajați sute de mii de francezi și franceze. Subrețele structuri politico-administrative ale regimului de la Vichy s-au destrămat rapid. Pétain a fost transportat de naziști în Germania.

Am avut prilejul să văd că la patru decenii de la prăbușirea lui, regimul de la Vichy continuă să preocupe pe istorici ca și opinia publică, iar studiile consacrate mecanismelor apariției și evoluției lui în cadrul regimurilor fasciste și totalitare din Europa sînt extrem de numeroase. În ultimii ani, mai ales din 1980, cînd s-au împlinit 40 ani de la instalarea regimului de la Vichy, fiecare gest politic al lui Pétain a fost supus unei atențe și minuțioase radiografii, făcute, în cele mai multe cazuri, cu un acut simț al nuanțării. Cercetătorii francezi ai perioadei acumulează și astăzi piese de arhivă și mărturii adesea inedite, le ordonează și le pun în relație, le confruntă și le comentează, la rubricile „Mari controverse ale istoriei“, urmîrind a găsi explicații actelor marelui Pétain din anii încearcă de echivoc ai ocupației germane, ani a căror amintire încă mai apasă asupra societății franceze. Chiar în timpul cît m-am aflat la Paris, în mai-iunie 1984, au apărut noi cărți despre Pétain și cei patru ani tragici: biografiile marelui, semnate de Guy Pedroncini (două volume a câte 450 pp. fiecare), Marc Ferro și Herbert Lottman.

„Avocații“ regimului — cum îi numește publicistica franceză contemporană — justifică întreaga lui politică economică și socială prin circumstanțele apocaliptice ale momentului și necesitățile dictate de rațiuni de stat (René Belin, *La Vie de la France sous l'occupation*). Pétainolatria — cum au numit specialiștii cultul „soldatului ilustru“, al „învîingătorului de la Verdun“, al „salvatorului națiunii!“ — a afectat mase întregi de francezi (Claude Levy).

¹ Născut într-o familie de țărani, Henri Philippe Pétain (1856-1951) a urmat cursurile școlii militare de la Saint-Cyr, dedicîndu-se apoi carierei armelor. În 1911, a fost înaintat colonel, iar în august 1914, la izbucnirea conflagrației, marelui Joffre i-a promovat general de brigadă. Pétain s-a distins în toate confruntările militare ale primului război mondial, la care a participat, dar dovéda clară a măiestriei sale de conducător militar a făcut-o — așa cum o amintesc și astăzi docu-

Pînă în zilele noastre, cum scrie istoricul Henri Amoureux, în *Grande histoire des Français sous l'occupation*, se mai discută despre „mitul Pétain“ și nocivitatea lui. Adus în fața tribunalului istoriei, Pétain se dezvăluie ca o personalitate foarte contradictorie, îmbrăcînd adesea dimensiuni dramatice. „Poziția mea nu este simplă. Sîntem sub autoritatea germanilor — declara marelui reprezentantului Canadei, Pierre Dupuy, la 8 aprilie 1941. El intervin în totul, dar jocul nu este pierdut... Timpul reprezintă un element esențial în situația noastră. Trebuie să aveți încredere în noi“. Într-un raport trimis anterior guvernului său, diplomatul canadian nota că de mai multe ori Pétain i-a spus: „Dacă germanii ar afla de angajamentele noastre secrete, Franța ar fi distrusă imediat“. Și Raymond Tournoux, autorul studiului din care am citat frazele de mai sus, încheie cu o concluzie personală, generată de un aspect mai

mente expuse în Forturile de la Douaumont și Vaux — la Verdun, în 1916. Măsurile luate de el pentru redresarea moralului trupelor franceze, izvorite dintr-o perfectă cunoaștere a soldatului, au creat armata care a reușit ulterior victoria în 1918. La 19 noiembrie același an, Pétain devine mareșal al Franței. În 1925, o trimis în Maroc, pentru a restabili ordinea colonială compromisă de război, a restabilit ordinea la rifanilor conduși de Abd el-Krim (*Magazin istoric*, nr. 3/1976). Viitorul general de Gaulle se va număra printre cei mai apropiați colaboratori ai marelui Pétain, în calitate sa de vicepreședinte al Consiliului superior de război și de inspector general al armatei, funcții deținute pînă în 1931. În anii 1931-1934, Pétain a devenit inspector al apărării aeriene a țării. Din 1934, marelui s-a angajat în viața politică devenind ministru de război, în Cabinetul Gaston Doumergue. După victoria lui Franco în războiul civil din Spania, în anii 1939-1940, a fost ambasadorul Franței în Spania, iar din mai 1940 — vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, în guvernul Reynaud.

În anii '30 Charles de Gaulle a întretînut o corespundență relativ intensă cu superiorul său suprem, marelui Pétain, despre care, în memoriile sale, formulează o serie de opinii. „Toată cariera acestui om excepțional fusese un lung efort de refulare. Prea mîndru pentru intrigă, prea puternic pentru mediocritate, prea ambițios pentru a fi arivist, nutrea în singurătatea sa pasiunea de a domina, întărită timp îndelungat de conștiința propriei sale valori, de obstacolele pe care le întîlnea în cale, de disprețul pe care îl avea față de ceilalți. Gloria militară îi oferise odinioară mîngîierile sale amare. Dar neclăduindu-l numai pe el, nu îl satisfăcuse pe deplin. Și iată că, deodată, în iarna înaintată a vieții sale, evenimentele ofereau calităților și mîndriei sale ocazia mult așteptată — de a se desăfușara fără îngădurire: cu condiția însă de a accepta dezastrul ca drapel al înălțării sale și împodobindu-l cu gloria sa...“

Acest bătrîn ostas, care îmbrăcase uniforma militară imediat după războiul din 1870, înclina să considere lupta numai ca un nou război franco-german.

...Bătrînul mareșal nu ținea seama de caracterul mondial al conflictului, de posibilitățile pe care le ofereau teritoriile de dincolo de mare, de consecințele ideologice ale victoriei lui Hitler...

Cu toate acestea, sînt convins că altădată marelui Pétain nu ar fi comisînt să îmbrace purpura într-un moment de înfrîngere națională. Sînt sigur, în tot cazul, că, dacă ar mai fi fost același de odinioară, ar fi refuzat calea războiului de cum și-ar fi dat seama că s-a înșelat, că victoria rămînea posibilă, că Franța ar fi putut avea contribuția ei la această victorie. Dar, din păcate, anii, pe nesimțite, îi măcinaseră caracterul. Vîrstă îl lăsa pradă manevrelor unor oameni abili în a se pune la adăpostul maiestrușiei sale oboseli. Bătrînețea este un naufragiu. Și din moment ce ne fusese dat să bem paharul amarăciunii pînă la fund, bătrînețea marelui Pétain avea să se identifice cu naufragiul Franței! (Charles de Gaulle, *Memorii de război*, Editura politică, 1969, p. 36).

puțin reliebat, în legătură cu Pétain: evaluarea rolului jucat de vîrstă în comportamentul mareșalului, care avea atunci 88 ani, menționînd circumstanțele senectuții: „Un bătrîn cu putere absolută, a cărui inimă bate mereu alături de Aliați, dar a cărui forță de caracter se revelează a fi din ce în ce mai fragilă... În dramaticul conflict, Pétain rămîne un senior al războiului. Dar un senior atins de decrepitudine“.

Și ultimele cercetări în arhivele franceze și germane — susține Yves Durant, într-un recent articol din revista *L'histoire* — dovedesc clar că Pétain a trădat încrederea milioanele de francezi. Nimic nu va putea absolve nici pe Pétain, nici regimul său de pecetea colaboraționismului condamnat de istorie¹. Mareșalul nu a putut înțelege că Hitler nu i-a tolerat regimul decît pentru că servea interesele sale. Uzînd de notorietatea și influența unui șef de stat de prestigiu și de acțiunea, controlată, a administrației franceze, hitleriștii au ținut populația în pasivitate și supunere față de ocupant. Durant persiflează încercările unor cercetători de a pune în balanță, pe de o parte, contactele mareșalului cu Aliații — invocate pentru a întreține ideea unui joc dublu — și, pe de alta, inițiativele sale în direcția germanilor.

În unele lucrări franceze consacrate Vichyului (Henri Michel, *Pétain et le régime de Vichy*, 1978, J.P. Azéma, *De Munich à la Libération 1938-1944*, 1979, ca și în multe articole apărute în *Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale*, ca, de pildă, cel al lui R. Bourderon, *Le Régime de Vichy était-il fasciste?*), rămîne deschisă încă dez-

baterea despre similitudinile ideologice dintre alte regimuri fasciste și totalitare europene și cel de la Vichy. „Fără a le putea asimila la modul absolut — cum remarcă Yves Durant — anticomunismul funciar era o trăsătură comună atît celor de la Vichy cît și căpeteniilor militare și civile germane. Întărirea puterii centrale, «personalizarea» sa, voința de a modela opinia publică într-un unanimism impus de propagandă și, la nevoie, de măsuri represive, toate acestea fac parte, deopotrivă, din componentele ideologice ale Vichyului și ale regimurilor fasciste... Există oare o formulă mai totalitară — se întreabă retoric Durant — decît cea inventată de propagandă oficială în slujba cultului «regelui octogenar»: «Gîndește-te la Pétain și vei trăi, francezule?»“

După prăbușire, regimul de la Vichy a continuat să ducă, încă opt luni, o existență mai mult decît bizară. Aceste opt luni ale degringoladei sale tragi-comice (9 septembrie 1944-21 aprilie 1945), de fapt ale „cabinetului“ de la Sigmaringen, cuibărit în orașelul german omonim, de lângă Ulm (în provincia Baden-Württemberg, din sud-vestul Germaniei), în castelul familiei regale de Hohenzollern (construit în 1534 și reconstruit parțial în 1838), constituie subiectul unui studiu publicat în revista franceză *L'histoire* (nr. 44-aprilie 1982), de istoricul Henry Rouso, specialist în perioada ocupației germane a Franței, autor al lucrării *Un château en Allemagne* (Un castel în Germania), apărută în 1980. Reproducem articolul amintit într-o formă intrucitivă prescurtată, cu titlul și subtitlurile noastre.

C.P.

Visuri de politicieni în derută

Septembrie 1944. Duetul Pétain-Laval² se află în Germania, prizonier al Reichului, înconjurat de tot ceea ce colaboraționismul a conside-

rat „minți luminate“ și brațe vinjoase, gata mereu să se ia la harță cu comunismul. S-ar putea crede deci că aventura a luat sfîrșit, că „statul francez“ a fost abolit, iar colaborarea — redusă la tăcerea exilului... Și totuși, nu. Fantasma unei „noi ordini“ avea să mai supraviețuiască în Germania, timp de opt luni, răstimp în care Reichul va pierde războiul, antrenîndu-i în degringolada sa și pe ultimii adepți francezi ai nazismului.

La Sigmaringen, sub privirea furioasă a senilului mareșal Pétain, se reconstituie un „stat francez“ marionetă, condus de căpeteniile partidelor colaboraționiste. Capi-

tala sa este fiulul Hohenzollernilor, un mic orașel situat pe Dunăre, aproape de izvoarele acesteia.

Acest ultim episod al istoriei regimului de la Vichy, pînă astăzi puțin cunoscut, dovedește în ce măsură ideea politică a colaboraționismului a rămas, pînă la capăt, prizoniera unei bătălii strategice exclusiv germane și expresia unui impas ideologic total, a unei angajări disperate, care pe mulți dintre adepții ei i-a împins pînă la a muri îmbrăcați în uniformă germană sau a rătăci ca niște fantome prin castelul baroc de la Sigmaringen.

În lunile august-septembrie ale anului 1944, în Franța si-

¹ Vezi în acest sens și studiul lui Marin Badea consacrat *Regimului de la Vichy*, în vol. III al *Lucrării Regimurile fasciste și totalitare din Europa*, apărută sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., în Editura militară, 1983.

² Pétain l-a numit prim-ministru pe Pierre Laval la 12 iulie 1940; la 13 decembrie același an, l-a demis, iar la 18 aprilie 1942, sub presiunea naziștilor, a fost nevoit să îl numească din nou prim-ministru.

tuția politică este deosebit de complexă. Armatele germane se retrag spre răsărit, prinse în clește dinspre nord-vest și sud-est, după debarcările succesive ale Aliatilor la 6 iunie, în Normandia, și la 15 august, în Provence. Hitler pierde bătălia Franței, chiar dacă o bună parte din Alsacia și Lorena se află încă sub control german¹.

Trecerea de la un regim la altul se desfășoară adesea în împrejurări de-a dreptul bizare. Mareșalul Pétain și primul-ministru Pierre Laval încearcă, amândoi, să asigure o continuitate politică între „statul francez” și guvernul provizoriu al Republicii franceze [Comitetul Francez al Eliberării Naționale — C.F.L.N.], instaurat la 3 iunie 1944, printr-o ordonanță a generalului de Gaulle. Astfel, la 11 august, Pétain îi trimite pe amiralul Auphan să ia legătura cu Aliții și cu de Gaulle. A doua zi, Laval trimite după președintele ales al Camerei deputaților, Edouard Herriot, aflat sub domiciliu forțat la Nancy. Aduș la Paris, Herriot se trezește invitat să convoace Adunarea deputaților — intrată în vacanță de la 10 iulie 1940 — pentru a restabili instituțiile celei de-a treia Republici [prăbușită odată cu ocuparea Franței de trupele Germaniei hitleriste]. Laval consideră că, în felul acesta, i s-ar putea substitui lui de Gaulle, primind o legitimare din partea Adunării, după care regimul de la Vichy s-ar dizolva tot grație acesteia. Demisionînd, Pétain și Laval ar avea, poate, dreptul la o retragere bine-meritată, cu medalii și pensile aferente...

Visuri de politicieni în derută? Fără îndoială. De Gaulle îl dă pur și simplu afară pe Auphan, iar Fernand de Brinon, ex-președintele Comitetului Franța-Germania, încă existent, denunță nemților „complotul lui Laval”...

¹ Alsacia și Lorena fuseseră anexate de facto Reichului încă din iulie 1940, fără ca guvernul francez să fie informat și deci să poată protesta.

La sfîrșitul lunii august, Pétain, Laval și ultimii lor miniștri fideli, Bichelonne, Bonnard, Marion, Rochat, sînt transportați la Belfort², ca prizonieri ai Reichului. Pétain refuză să-și abandoneze în mod public funcția. Lipsit de orice putere efectivă, el ține totuși să rămînă „conducătorul moral” al Franței și să întrupeze, indiferent cu ce preț, puterea legitimă. El își va exprima această obsesie pînă în ultimele clipe ale exilului la Sigmaringen. În același timp, Laval refuză să demisioneze, cum îi cere mareșalul. Totul e pierdut, dar cine știe? Poate totuși va mai fi, o dată în plus, „omul momentului”.

Această atitudine nesăbuită servește foarte bine planurile Germaniei. Pétain are, în continuare, pretenția de a fi depozitarul puterii legale. Nemții se vor sluji de el pentru a avansa o soluție politică care să servească strategia militară a Reichului!

Pe de altă parte, diversele partide colaboraționiste sînt confruntate cu spinoasa problemă a atitudinii de urmat. Înfîrîngerea Germaniei și nazismului înseamnă și zdrobirea lor. Așa încît, toți hotărîsc să o ia pe urma trupelor germane în retragere.

O adevărată „curte a miracolelor”

La începutul lui septembrie, zece mii de „milițieni”³, cinci mii de membri ai grupurilor înarmate ale Partidului

² Orașul Belfort, din nord-vestul Franței, a fost ocupat de germani în iunie 1940. După debarcarea din iunie 1944, el este recucerit de Armata 1 franceză la 20 noiembrie 1944, la capătul a două luni de lupte.

³ „Miliția” guvernului de la Vichy a fost creată în primăvara lui 1943, ca forță specială de luptă împotriva Rezistenței. Formată din criminali de drept comun și din aventurieri, „miliția” inspire aceeași oroare ca și Gestapoul, membrii ei fiind uciși fără cruțare de către maquisarzi.

Popular Francez al lui Jacques Doriot, printre care și femei cu copii, izbutesc să ajungă la Belfort sau la Nancy [în Lorena]. În primul rînd, ei fug din fața maquisarzilor care, de la debarcarea Aliatilor, au trecut la luptă deschisă. Inferioare numericeste și prost echipate, efectivele înarmate ale colaboraționiștilor nu au nici o șansă de a restabili „ordinea”, misiunea în numele căreia pretind că acționează. Spre a continua lupta — obsesia tuturor șefilor de partide colaboraționiste —, ele trebuie să-și refacă forțele, să ridice moralul oamenilor și să găsească un teren propice unde să-și instaleze bazele.

Trecînd Rinul, în cursul lunii septembrie, refugiații speră ca peste cîteva luni să se poată înapoia. În plină derută, ultimii și cei mai furibunzi colaboraționiști încearcă să se autoîncredințeze că Germania n-a pierdut războiul. Le alimentează acest gînd ura pe care le-o poartă francezii. La 28 mai 1944, Marcel Déat îi declară ministrului de externe german Ribbentrop: „Mulți dintre oamenii mei au fost masacrați de maquisarzi. Ceea ce dovedește că zdrobirea majoritate a francezilor este împotriva atitudinii mele. Trei sferturi din poporul francez consideră sigură victoria Aliatilor. Și totuși eu nu disper. Am prevăzut actuala situație și trag propriile mele învățăminte cum să acționez în continuare...” Această lipsă de realism a lui Déat ilustrează cum nu se poate mai bine tenacele iluzii care-i animă pe cei ce au și început a fi numiți „emigranții”.

În spatele grupărilor colaboraționiste se îmbulzește o masă amorfă de inși, mai

mult sau mai puțin compromiși cu ocupantul. Funcționari mărunți ori simpli trepăduși urmează, cu toții, mișcarea de reflux. Louis-Ferdinand Céline¹ o șterge din Paris la o săptămână după debarcarea Aliaților, pentru a pleca la un „congres medical” la Baden-Baden unde, spre

¹ Prozatorul Louis-Ferdinand Céline (1894-1961) a scris romane insolite, cu un pronunțat caracter anticonformist. Ulterior, el s-a inspirat din evenimentele războiului. Lucrarea sa *D'un chèque à l'autre* — (De la un chèque de altul) rămâne o dovadă a unei orăcare lucidității în creionarea „epavelor” de la Sigmaringen. Tot lui Céline îi aparține expresia „cei din regatul lui Otto”. Otto Abetz fiind ambasadorul hitlerist la Paris. În limba română au apărut două dintre romanele sale de certă valoare: *Călătorie la capătul nopții* și *Moarte pe credit* (ambele la Editura Cartea românească în 1978 și, respectiv, 1983).

sfârșitul lui septembrie, se va întâlni cu primul val de francezi emigranți. Urmează o mulțime, greu de estimat, formată din anonimi: „colaboratoriști” mărunți, denunțători de o zi, agenți auxiliari ai Gestapoului, conțopiști la diversele birouri ale administrației germane, prostituate din așa-numita „lume bună” a Parisului... Singurul lor punct comun: sînt pasibili cu toții de pedeapsa cu moartea, în virtutea articolului 75 din Codul penal, care pedepsește „colaborarea cu inamicul”. Această masă amorfă va alcătui apoi, la Sigmaringen, o adevărată „curte a miracolelor”, cu condiții de viață adesea foarte dure.

Cum toți aceștia sînt în continuare dispuși să mențină

aprinșă flacăra unui fascism francez, Germania le va pune la dispoziție mijloacele necesare pentru a-și realiza această ambiție. Utilizînd, pentru o ultimă dată, mitul „colaborării sincere”, ea se va servi de acești fanatici pentru a denunța „ocuparea” Franței de către anglo-americani și impostura „trădătorului” de Gaulle, sloganuri la fel de scumpe și celor din urmă mohicani [ai regimului de la Vichy]. Cine știe? S-ar mai putea semăna puțină îndoială în rîndul populației franceze și, eventual, destabiliza noul regim...

În felul acesta, ia naștere „basmul” de la Sigmaringen.

(Va urma)

În românește de
Dumitru HÎNCU

CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ

A.H.A.-100

La 1 septembrie 1884, un grup de oameni de cultură, reuniți la Saratoga Springs¹, au hotărât să înființeze un organism național care să promoveze cunoașterea și cercetarea istoriei Statelor Unite și a celei universale: Asociația istorică americană (American Historical Association — A.H.A.) din Washington, de la a cărei întemeiere se împlineste anul acesta un secol. În prezent ea reunește aproximativ 15 000 membri și include 65 societăți afiliate. De-a lungul existenței societății, printre membrii ei de onoare figurează nume ilustre ale istoriografiei universale, de pildă germanii Leopold von Ranke (1795-1886) și Theodor Mommsen (1817-1903) și englezul William Stubbs (1825-1901).

Anul acesta, 1984, prezidește este profesorul Arthur S. Link, de la Universitatea Princeton.

Între 27 și 30 decembrie, în fiecare an, asociația organizează o adunare generală, la care lau parte 4 000-5 000 oameni de știință. Gazdă sînt, pe rînd, marile orașe americane — Chicago, Los Angeles, Washington etc. În 1983, adunarea s-a desfășurat la San Francisco.

Tematică a ședințelor de lucru, a sesiunilor de comunicare este extrem de variată: de la istoria locală, la istoria proceselor electorale sau a impactului matematicii asupra cercetărilor istorice. Continuă să domine însă temele tradiționale de istorie politică, socială, diplomatică și militară, de largă cuprindere geografică. În același timp, au loc și expoziții de carte istorică, reprezentative pentru producția editorială nord-americană.

¹ Saratoga Springs (din nord-estul S.U.A.) este un oraș cu rezonanțe istorice. În timpul Războiului pentru independența coloniilor engleze din America de Nord (1775-1783), aici a avut loc o importantă bătălie între trupele americane, conduse de generalul Gătes, și cele engleze, sub comanda generalului Burgoyne. La 17 octombrie 1777, trupele engleze au fost silit să se predea.

Asociația istorică americană se bucură de sprijinul Congresului S.U.A. și al unor organizații specializate. Ea la poartă față de problemele istoriei contemporane a S.U.A., precum: drepturile femeii, segregarea rasială, pacea și dezarmarea. Departamentul de învățămînt din cadrul A.H.A. se preocupă de problemele predării istoriei la diferite niveluri de pregătire școlară, de calitatea manualelor de istorie, de legătura permanentă dintre învățămînt și cercetare. Asociația este principala organizator al acțiunilor cu caracter internațional, la care lau parte istoricii din S.U.A. Comitetul de activități istorice internaționale din cadrul ei are meritul de a fi fost unul dintre principalii fondatori și sprîngitori ai congreselor internaționale de științe istorice, jucînd un rol activ, important, cu ocazia diferitelor congrese, de la Moscova — 1970, San Francisco — 1975 și București — 1980 și se va ocupa, în acest sens, de cel de la Stuttgart — 1985.

Legăturile dintre istoricii români și Asociația istorică americană sînt multiple și cordiale. Fostul director executiv, dr. Mack Thompson², a vizitat țara noastră în nenumărate rînduri, iar cu ocazia celui de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice, din august 1980, la București au fost prezenți în fruntea unei numeroase delegații Gordon A. Craig de la Universitatea Stanford, Robert Forster de la Universitatea John Hopkins, William H. McNeill de la Universitatea din Chicago, ales președinte pentru 1985, Eugen Weber de la Universitatea din California, Wilcomb Washburn, de la Smithsonian Institution. Numeroși istorici din țara noastră au fost oaspeți ai organizației A.H.A.

Mihai MANEA

² Magazin istoric, nr. 4/1979.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

ÎMPOTRIVA PERICOLULUI FASCIST

BOGDAN GOILAV, inginer, din București, solicită informații legate de lupta Frontului Studențesc Democrat (F.S.D.), organizație de masă care a activat, sub îndrumarea comunistilor, pentru democrație, pace și progres, împotriva pericoului fascist din afară și a agenturii sale Garda de fier.

Vă reamintim că am scris despre activitatea F.S.D. în nr. 3,5/1969, 4/1974, 11/1979, 12/1980. Acum reproducem dintr-un articol apărut în ziarul *Dimineața* din 4 aprilie 1936, sub titlul *Arestarea studentului Gogu Rădulescu*. Frontul Studențesc Democrat și congresul de la Tg. Mureș: „Scrisam mai deunăzi că guvernul va trece la o atitudine din ce în ce mai fățișă și subliniam, cu această ocazie, anumite simptome menite să dovedească acest lucru. După aceste alegeri [din primăvara lui 1936], abuzurile și milloacele medievale s-au continuat scoțind în evidență împiedecarea aproape singeroasă a manifestației pentru pace, și pentru Franța democratică din grădina Ieanel, condamnarea nemotivată a profesorului P. Constantinescu-Iași și în cele din urmă dizolvarea ilegală a Blocului democratic din Galați și arestarea a 91 de membri. Dar numai atât, probabil, nu era suficient ca să se vadă clar postura de duplicitate vulgară a guvernului. Mai trebuia ceva: încă o arestare — și ea să fim plastici — executată după moda «harcaunului» sau după tipicul mahalagesc al hingerilor cu lațul. Și victima n-a trebuit prea mult căutată în furnicarul bucareștean, plin de agenți sau de simpli vinzători de informații. Activitatea studentului Gogu Rădulescu, președintele Frontului Studențesc Democrat, începuse să albească ecorul destul de largi, pentru că masele sărace și neocrotite de nimeni ale tineretului nostru universitar să nu îngroașe tot mai mult rîndurile în jurul lui. Iată deci, o acțiune care putea fi decretată «periculoasă». Dacă nu pentru siguranța statului, dar pentru liniștea atât de angelică a publicului.

Congresul studenților (legionari) care are loc azi, la Tg. Mureș, a stîrnit indignarea celei mai mari părți din studențime, deoarece el avea să se desfășoare — ca în toți anii de la război înceacă — sub forța monopolistă a cîtorva (cenzurat) puși în slujba unor interese de club sau berlineze.

Frontul Studențesc Democrat, mergînd pe linia lui profesională, și-a făcut, astfel, din lupta împotriva congresului de la Tg. Mureș, un punct de onoare și de constituție.

Ieri noapte, Frontul Studențesc a trimis pe străzile vecine facultăților din Capitală cîteva echipe de studenți ca să lipească niște afișe cari (cu toate că erau intitulate «Jos Congresul» (cenzurat), trecuseră prin cenzură. La un moment dat, după ce afișele fuseseră în parte lipite, la orizontul pătat de noua clădire polițienească, au răsărit — sprîntare — siluetele a doi vardiști. Desigur, becul a fost mai aproape de bieții studenți, decît parlamentările studenților de vardiști.

La poliție!
Studentul Gogu Rădulescu, ca președinte al Frontului Studențesc Democrat, era obligat să intervină personal pentru eliberarea colegilor săi de acțiune. S-a prezentat comisarului de serviciu, dar a fost arestat și el sub motiv că «țîm noi ce înseamnă democrația d-tale».

Așadar, studentul Gogu Rădulescu a fost arestat pentru că frămînta profesional o studențime bătută de toate nevoile pe cînd uniforma interzică și revolulur continuă să se bucure de binefacerea libertății”.

MĂRTURII SIGILARE

Prof. LAURENȚIU ȘTEFĂNESCU, muzeograf principal la Muzeul de istorie și artă al Municipiului București, ne relatează despre expoziția „Mărturiile sigilare” deschisă în sălile muzeului în lunile aprilie-Iunie 1984. Organizația în colaborare cu Direcția generală a Arhivelor statului, expoziția a reunit reprezentative mărturii privind evoluția artii sigilare în țările române. Au fost expuse documente ce conservă diferite tipuri de sigilii, spile de neam dotate cu însemne, matrice și inele, steme, compoziții simbolice reprezentate pe diferite obiecte etc.

Au fost prezentate, de asemenea, expozate menite a ilustra evoluția însemnelor orașului București.

Însemnele sigilare reunite în expoziție au ilustrat, totodată, modul în care se ogîndea prin intermediul acestora, constituia unității naționale a românilor. Sub titlul *Unitatea românilor în simboluri heraldice*, revista *Magazin Istoric* a publicat în nr. 4 și 5/1984 un semnificativ grupaj de astfel de mărturii sigilare.

LUI ȘTEFAN CEL MARE

VASILE GALBENU, din Focșani: La 2 iulie 1904, cu prilejul împlinirii a 400 ani de la moartea marelui voievod al Moldovei, Ștefan cel Mare, locuitorii din comuna Birsești, jud. Vrancea, au ridicat un monument în amintirea eroului apărător al libertății și neamului țării. Monumentul a fost înălțat pe dealul Dumbrova. În anul 1953 însă el era în ruine. În acel an, eram ofițer activ de artilerie și activam în Vrancea. Cu ajutorul organelor de partid și de stat, precum și cu sprijinul locuitorilor din Birsești, am inițiat restaurarea monumentului, a cărui reînnoire s-a făcut la 15 august 1954. Au fost de față numeroși locuitori de pe meleagurile vîrîncene.



PUBLICAȚII B.C.U.

Am citit în nr. 3,4/1983 și 4/1984 despre publicațiile editate de Biblioteca Centrală Universitară din București și aș dori să cunosc ce alte noi lucrări au apărut sub egida ei, ne mărturisește DORIN ȘTEGĂRESCU din Iași.

Din recente lucrări editate de Biblioteca Centrală Universitară din București, amintim: *Literatură română. Ghid bibliografic. Scriitori. Vol. II (M.Z.)*; *Revista de istorie și teorie literară*; *Index bibliografic*; *Conștiința de sine a criticii literare românești*; *Naturalismul în literatura română*; *Sociologia contemporană — Probleme, teorii și curente*; *Teze de doctorat românești (1977-1979)*; *Bibliografia cursurilor, manualelor și tratatelor universitare*.

Acestea pot fi procurate de la Serviciul bibliografie al Bibliotecii Centrale Universitare din București.

CONTENTS (Romanian History) C. Popișteanu The Great Options of 23 August • G. Platon Unity: the Foundation of the Major Achievements of National History • Ilie Ceaușescu Bucharest, September 1984: International Encounters of the Historians • Ș. Pascu, M. Cerghedeau, N. Densușianu 1784-1785: The First Romanian Revolution of the Modern Era • P.I. Panait, P. Dache, M. Turcu Bucharest, 1459-1984 • E. Preda September 1939: „Enigma” Passes through Romania • V.A. Urechia Memoirs from the Late Nineteenth Century • V.A. Georgescu Dutch Diplomatist Hugo Grotius about the Romanian Lands • C. Răileanu Tema: A Vanished Ancient City • A. Rădulescu The Black Sea Coast: Centuries of History

SOMMAIRE (Histoire roumaine) C. Popișteanu Les grandes options du 23 Août • Gh. Platon L'unité — le fondement des grandes actes dans l'histoire nationale • Ilie Ceaușescu Bucarest, septembre 1984: réunions internationales des historiens • Șt. Pascu, M. Cerghedeau, N. Densușianu 1784-1785. La première révolution roumaine de l'époque moderne • P.I. Panait, P. Dache, M. Turcu Bucarest, 1459-1984 • E. Preda Septembre 1939: „L'énigme” passe par la Roumanie • V.A. Urechia Mémoires de la fin du XIX^e siècle • V.A. Georgescu Le Diplomate hollandais Hugo Grotius à propos des pays roumains • C. Răileanu Une localité ancienne disparue: Tema • A. Rădulescu Le littoral de la Mer Noire — des siècles d'histoire

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) К. Попиштану Великие свершения 23-го Августа • Г. Платон Единство — основа знаменательных актов национальной истории • Илие Чаушеску Бухарест, сентябрь 1984 г.: Международные встречи историков • Ш. Паску, М. Чергедан, Н. Денсущиану 1784-1785. Первая румынская революция периода новой истории • П.И. Панаит, П. Дакс, М. Турку Бухарест, 1459-1984 • Е. Предэ Сентябрь 1939 г.: «Энигма» проходит через Румынию • В.А. Урекия Воспоминания конца XIX в. • В.А. Джорджеску Голландский дипломат Гуго Гроциус о румынских землях • К. Раиляну Исчезнувшее древнее поселение: Тема • А. Рăдулеску Побережье Черного моря — столетия истории

INHALT (Rumänische Geschichte) C. Popișteanu Die grosse Optionen des 23. August • Gh. Platon Die Einheit — Grundstein der grossen Ereignisse der Landsgeschichte • Ilie Ceaușescu Bukarest, September 1984: internationale Treffen der Historiker • Șt. Pascu, M. Cerghedeau, N. Densușianu 1784-1785. Die erste rumänische Revolution der modernen Epoche • P.I. Panait, P. Dache, M. Turcu Bukarest, 1459-1984 • E. Preda September 1939: „Das Geheimnis” durchquert Rumänien • V.A. Urechia Erinnerungen an das Ende des XIX. Jahrhunderts • V.A. Georgescu Der holländische Diplomat Hugo Grotius über die rumänischen Fürstentümer • C. Răileanu Eine verschwundene antike Ortschaft: Tema • A. Rădulescu Die Schwarzmeerküste — jahrhundertalte Geschichte

SUMARIO (Historia rumana) C. Popișteanu Las grandes opciones del 23 de Agosto • Gh. Platon La unidad — en la base de los grandes actos de la historia nacional • Ilie Ceaușescu Bucarest, septiembre de 1984: reuniones internacionales de los historiadores • Șt. Pascu, M. Cerghedeau, N. Densușianu 1784-1785. La primera revolución rumana de la época moderna • P.I. Panait, P. Dache, M. Turcu Bucarest, 1459-1984 • E. Preda Septiembre de 1939: „La enigma” pasa por Rumania • V.A. Urechia Recuerdos desde finales del siglo XIX • V.A. Georgescu El diplomata holandés Hugo Grotius sobre los países rumanos • C. Răileanu Una localidad antigua desaparecida: Tema • A. Rădulescu El litoral del Mar Negro — siglos de historia

ABONEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, București, Calea Griviței, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201, telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100.

REDACȚIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu Năstășel, Ana Maria Șerbănescu, Marian Ștefan
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei,
Constanța Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la orașe și de la sate. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

42427



